वेङ्कटार्यविजयवैजयन्ती

Venkaṭāryavijayavaijayantī

By

TIRUMALA BUKKAPAṬṬAṆAM ŚRĪNIVĀSĀCĀRYA

Editor

Prof. B. RĀMA RĀJU

PUBLISHED WITH THE FINANCIAL ASSISTANCE FROM
THE RASHTRIYA SANSKRIT SANSTHAN, NEW DELHI.

वेङ्कटार्यविजयवैजयन्ती

Venkaṭāryavijayavaijayantī

By.

Tirumala Bukkapaṭṭaṇam Śrīnivāsācārya

Editor

Prof. B.RĀMARĀJU

2003 AD

वेङ्कटार्यविजयवैजयन्ती

Venkaṭāryavijayavaijayantī

(Drama in 8 acts)

By

Tirumala Bukkapaṭṭanam Śrīnivāsācārya

Editor **Prof B.RĀMARĀJU**

1-8-117/2, Chikkadpalli,

Hyderabad - 500 020 (A P)

Ph (040) 2766134

First Edition 2003 - 1000 copies.

Price : Rs. 37=00

DTP at :

Kavyasree Graphics

2-2-1136/7/1/c, New Nallakunta,

Hyderabad - 500 044

Ph 27550530

Printed at .

Om Sai Graphics

Narayanaguda,

Hyderabad - 500 029

Ph 27560543

Tirumala Bukkapaṭṭaṇam

Aṇṇaya Dīkṣita

Śrīnivāsa Deśika

Kirīṭi Venkaṭācārya

Śrīnivāsācārya

वेङ्कटार्यविजयवैजयन्ती

विषयसूची

INTRODUCTION

1 SURAPURAM Surapuram in Gulbarga District of modern Karnataka was an independant princely state in the beginning but came under Nizam Dominions of erstwhile state of Hyderabad during British rule It was ruled by Telugu Boya Nayaks known as Bedars According to Tirumala Ramachandra Boya in Telugu and Bedar in Kannada are derived from vyādha in Samskrit They claim to have descended from Guha, who navigated the boat while Rama, Sita and Lakshmana crossed over the Ganges in thier exile Their race is called kosalavamśa consisting of many valorous, patriotic and religious minded rulers Before shifting to Surapuram their capital was Vāginagiri and the presiding diety Venugopāla of Vāginagiri was thier favourite diety Rājā Bahirī Pāmanāyaka (1752-1773) the 17th ruler in descent was not only a patron of men of letters but was himself an eminent scholar poet in Telugu He is the author of Bhārgavapurāna a Telugu Poem in 8 cantos narrating the stories of 12 Ālvārs Its introduction contains useful historical information regarding the valient rulers of that race and their military expeditions against Aurangazeb A part of the colophon is quoted below

'इति श्रीमद्राजगोपालकृष्णकरुणाकटाक्षवीक्षालब्धपाण्डित्यधुर्यानवरतावनीमण्डलाखण्डसाम्राज्यधौरेय, स्वसमर्थताकृतपटहधणंधणारावविपरीतपतन क्रियाढिल्लिकाधीश, दुंदुभिध्वानकोलाहल, हनूमद्ध्वजाङ्क, कनकदण्डीकृत, हीरकलशीकृत संदीपितप्रतापकीर्तिप्रभाव, कोसलवंशपयःपारावारराकासुधाकर पीताम्बरनायकपौत्र रमणभूपालकपुत्र लक्ष्ममांबागर्भशुक्तिमुक्ताफल राघवभूनायकाभिधान सौन्दर्यजितसुमसायक बहिरीपामनायकभूपालप्रणीत भार्गवपुराण .. ''

For the first time I wrote an article on this work in my Marugupadinamānikyālu (1961) Later on Tirumala Rāma-candra edited it and it was published by A P Oriental Manuscripts & Research Institute in 1986

Surapuram came under Court of Wards under the supervision of Col Meadows Taylor when the last prince Venkatanāyak (1842-1858) was in teens When he became of age he was crowned in the year 1853 Venkatanāyak being a patriot like his forefathers joined hands with the forces that fought against the British rule during the first war of Independence in 1857 He was first sentenced to death and imprisoned in Hyderabad In the second Judicial enquiry he was sentenced to 10 years imprisonment While he was being shifted from Hyderabad jail to Vellore jail, he being a man of self respect committed suicide on the way and the Britishers gave away the Suraparm state to their faithful ally the Nizam

2. TIRUMALABUKKAPAṬṬANAM FAMILY It was during the reign of Pāmanāyaka (1752-1773) three Vaishnava brother scholars and preceptors were invited to Surapuram for initiating Pāmanāyaka into Vaishnavism They hailed from Bukkapaṭṭanam, Anantapuram district (AP) They were Venkaṭācārya, Annayārya or Aṇnaya Dīksita and Cinnaya or Śrīnivāsadeśika sons of Śrīnivāsa Tātācārya and Venkatāmba of Śrīśaila family As they migrated to Sura puram from Bukkapattanam, their family then onwards came to be known as Tirumala Bukkapattanam family The eldest brother Venkaṭācārya was the chief Rajaguru and the other two brothers were also called Rajagurus But they were great

scholar poets and prolific writers They are said to have composed more than a hundred works, most of them unprinted and extinct It was Suravaram Pratāpareddi editor of Golkonda Patrika Hyderabad, who for the first time collected some informtation about these brothers and their works (Golkonda Kavula Sañcika 1934) After sometime Prof V Raghavan made a detailed study of the available works of these brothers and set the chronology with the aid of other historical information (Surapuram chiefs and samskrit writers - Journal of Andhra Historical Research Society, Vol XIII, April 1941, Rajahmundry) The successors of this illustrious family are still living in Surapuram, Gulbarga, Amarachinta - Ātmakūr and Hyderabad They still preserve some of the old manuscripts of their predecessors There were some manuscripts with Kavitārkika Simhācārya of Ātmakūr B Rājagopālācārya (L I G B/71, Dr A S Rao Nagar E C I L Hyderabad-500062, Ph 27127832) has a comprehensive geneology of this family

3.BROTHER SCHOLAR POETS These three brothers received the patronage of Pāmanāyaka and his son and successor Venkatanāyaka (1773- 1802) Pāmināyaka after initiation into Vaishnavism was known as Rāghavabhūpāla Annayārya was also known as Annayadīksita (1704-1778) because he performed Vājapeya, Garudacayana, Paundarīka and Āptoryāma sacrifices Some of the Cātu verses composed by him are still in vogue among the scholarly families of Mahboobnagar district Annayārya composed the following works 1 Tattvagunādarśacampū 2 Ācāryavimśati 3 Deśikayaśobhūsanam 4 Rasodārabhānah (I have a copy

of this work) 5 Abhinavakarnāmrtam 6 Ānanda tāratamya khandanam 7 Vyāvahārikatvakhandanasārah 8 Prapadana vaibhavastutih and 9 Yatirājadandakam For details regarding these works see my book "Contribution of Andhra to Samskrit Literature"2002

"Golakonda Kavula Sañcika" contains imaginary pictures of these brothers and Kirītivenkatācārya Above the picture of Annayadīksita it is inscribed thus

Sa Sa 1626 (1704 AD)

ध्यानतनियन् श्लो।।

श्रीमच्छ्रीशैलवंशच्छलकलशपयोराशिराकाशशाङ्कं
त्रय्यन्तद्वन्द्वचिन्तापरिणत विततागाधबोधावधानम् ।
श्रीमत्तातार्यसूनुं श्रितहितजनतानन्दसन्धानबन्धुं
वन्दे मह्यण्णयार्यं धृतसकलकलाचातुरीख्यातिरीतिम्।।
श्रीमत्तिरुमल बुक्कपत्तन अण्णयमहादेशिकानां भावचित्रमिदम्

Below the picture it is inscribed

अवतारकाल. १६२६ शा.श. तारण सं. वृषभमासं हस्तनक्षत्रं जीवितकालवर्षा. (७४) चतुस्सप्ततिः - तिरुनक्षत्र तनियन्

श्लो।। श्रीमध्दर्मवराभिधाननगरे राशौ वृषाख्ये रवौ
हस्तर्क्ष्ये च कलौ युगे समजनि श्रीशैलवंशोत्सवः।
श्रीमत्तारणवत्सरे शुभदिने श्री शालिवाहे शके
ताराशाविधुसंयुतेण्णयमखी तन्त्रस्वतन्त्रो गुरुः।।

(1704-1778 AD)

The inscription above the picture of Śrīnivāsadeśika is
शा.श १६३०

श्रीमत्त्रय्यन्तसीमायुगलविभजनाखण्डपाण्डित्यभूमा
षट्तन्त्रोदन्तदन्ताखिलवलनसृणीबोभुवत्सूक्तिधामा।
श्रीशैलाख्यान्वयेन्दुस्सुगुणगणनिधिस्सर्वतन्त्रस्स्वतन्त्र.
कारुण्यात्सन्निधत्तां ममहृदि सततं श्रीनिवासार्यवर्य ।। १
।।अभिनव वेदान्ताचार्य ।।

श्रीमत्तिरुमलबुक्कपत्तन श्रीनिवासमहादेशिकानां भावचित्रमिदम्। अवतार काल शा श. १६३० सर्वधारि स कन्यामास नक्षत्रं पुनर्वसु

Inscription below the picture

जीवितकालवर्षा: (७५) पञ्चसप्तति.

तिरुनक्षत्रतनियन्

श्रीमध्दर्मवराभिधाननगरे कन्यागते भास्करे
नक्षत्रे च पुनर्वसौ कलियुगे श्रीदेशिकांशोऽजनि
श्रीमच्छ्रीनिधितातयार्यतनयश्श्रीश्रीनिवासाभिध
श्रीमन्निर्मलतिर्मलान्वयमणिस्तन्त्रस्वतन्त्रो गुरुः ।। २ ।।

परमपदप्राप्तिकाल शा.श. १७०५ शोभकृत् सं ज्येष्ठशुध्दद्वादशी.

परमपदतनियन्

भूताकाशाद्रिचन्द्रैर्गलितशुभशके शोभकृद्वत्सरस्थ
ज्येष्ठेपक्षे वलक्षे सुगुणनिधिरगात् बुक्कपुर्यम्बुधीन्दु: ।
द्वादश्यां विष्णुसाम्यं प्रपदनविधिना सर्वतन्त्रस्वतन्त्रः
प्रातर्मूर्धन्य (वास्या) मिथुनगतरवौ श्रीनिवासार्यवर्यः।।
(1708-1783 AD)

It means that all the brothers were born at Dharma varam only From Dharmavaram their family migrated to Bukkapattanam and from there these brothers migrated to Surapuram

The youngest brother Cinnaya alias Śrīnivāsadeśika (1708-1788) is deemed as an incarnation of Vedāntadeśika He was very much revered for his scholarship, vast range of writings and the large number of students He composed the following works 1 Arunādhikaranasaranīvivarani 2 Virodha varūdhinīpramādhini 3 Siddhāntacintāmanih (also called Upādānatvasamarthana - prinited) 4 Sasthidarpana (Printed) 5 Harigunadarpana (Printed) 6 Tattvamārtāndah 7 Naya dyumaṇidīpika 8 Nayamaṇikalika 9 Pradhānapratitantra darpanah 10 Śrutaprakāśikāsangrah 11 Natvadarpanah 12 Tattvadīpikā 13 Bhēdadarpanah 14 Jijñāsadarpanah 15 Ānandatāratamyakhaṇdanam 16 Pucchabrahmavādanirāsah 17 Jñanaratnaprakāśika 18 Grahanabhuktidīpikā 19 Datta ratnapradīpikā 20 Sāradarpanah 21 Dēvatāprasāda darpanah 22 Sangatiratnaprakāśikā 23 Vedāntanyāyamālikā 24 Śrībhāsyapādukā 25 Brahmavidyākaumudī 26 Arunādhi karanamañjarī 27 Natvasamarthanam 28 Paratattvanirnayah 29 Brahmaśabdārthavicārah 30 Nyāsavidyāvijayah 31 Mōksavādaḥ 32 Bhedadhikkāranyakkārah 33 Laghuśata dūsanī 34 Laksmyupāyatvadīpah 35 Sampradāya sudarśanam 35 Abhinnanimittopādanatva samarthanam 37 Mādhvaśatadūsanī 38 Upasamhāravijayaparājayah 39 Gunamīmāmsā 40 Catussūtri 41 Traiyyanta ghantāpathah 42 Madhvādhvabhangah 43 Viśistopāya stutivyākhyā 44 Namakacamakaprakaranam 45 Māyāmata vidhvamsī 46

Jayantinirnayah 47 Nītiśatakam 48 Subhāsita ślokāh 49 Kalyānarāghavam 50 Alankāramuktāphalam 51 Sudantā Parinayam 52 Rasamañjarī 53 Abhinavacampū rāmāyanam 54 Pranavadarpanam 55 Sāradarpanam 56 Rahasyatraya sāragāthāvyākhyā 57 Sudarśanasiddhānta sangrahah 56 Rāmānujasiddhāntasārasangrahah 59 Hari gunaniśśremikā 60 Harigunamauktikamālikā This list of books speaks of the erudite and alround scholarship of Śrīnivāsadēśika His Telugu songs are said to be very popular among the ladies of Gandikota Śrīvaisnavās For details regarding these works see my book 'Contribution of Andhra to Samskrit Literature'-2002

4 **KIRĪTI VENKAṬĀCĀRYA** the hero of the present drama Annayadīksita had four sons namely 1 Śrīnivāsatātā cārya 2 Venkatācārya 3 Buccivenkatācārya and 4 Venkata rāghavācārya Venkatācārya also known as Kirīti Venkatā cārya second son of Annayadīksita and a disciple of Śrīnivāsadeśika (Paternal uncle) was another prodigy of this family There is no Tirunaksatrataniya and Paramapadataniya on the picture of Venkatācārya Only his birth year S S 1655 =1733 AD is inscribed on his picture His life and literary expeditions are portrayed in this drama Along with the traditional titles of his family like Sarvatantrasvatantra, Kavitārkikakanthīrava, Rāmānujasiddhāntanirdhāraṇasārva-bhauma Śrīmadrājādhirājagurusārvabhauma, Venkatācārya had also the titles of Pracandapanditākhandalamanḍalasārva bhauma, Ślesayamakacakravarti, Tarkālankāravācaspati, Sakalabhāsāviśēsa kavitādhurandhara, Pratinavaprabandha parameśvara etc which stand testimony to his eminence among his contemporary scholars and poets

He used to put on the crown of Viśistādvaita, Pādukās (Sandals) of Dvaita and Advaita and chowries of Paramata khaṇdana and Svamatasthāpana While he travelled in a palanquin, with trumpets and bugles blowing, his disciples and admirers used to recite his Panegyrics and Birudāvalīs before his palanquin in pomp and grandeur One such Panegyric is

गदाधरीयखण्डन प्रचण्डवादिभण्डन
प्रकाण्डयुक्तिमण्डन प्रभूतकीर्तिहिण्डन ।
जय स्वपक्षरञ्जन द्विषद्द्रुमप्रभञ्जन
प्रपञ्चदर्पभञ्जन त्रयीवधूदृगञ्जन ।।

He nearly defeated Śrīnivāsayati the 25th pontiff of Ahobalamath in the Surapuram court, Puruṣottamaśāstri and Rāmarudrabhattācārya in the Poona court in Śāstric disputations He did not hesitate even to rebuke Lord Śrīnivāsa of the Seven Hills, when the priests did not oblige to open the doors of the temple All these events are portrayed in this drama

This drama mentions that Venkaṭācārya composed 110 works, but only a few are available now Venkaṭācārya's Śāstric compositions are 1 Jhañjhāmārutam also known as Gadādharīyakhandanam 2 Gajasūtravādam 3 Alankāra kaustubhah 4 Natvakhaṇdanam 5 Tātparyadarpaṇam 6 Vēdāntakaustubham 7 Ānandatāratamyakhandanam 8 Pucchabrahmavādakhaṇdanam 9 Śivārkamaṇidīpika His literary compositions are 10 Śṛngāratarangiṇi 11 Kṛṣna bhāvaśatakam 12. Visṇusapṭavibhaktistotram 13 Daśāvatāra

stutih 14 Usāparinayanātakam 15 Śukābhipatananātakam 16 Śrngāralaharī 17 Hayagrīvadandakam 18 Yatirāja dandakam 19 Lakṣmīdanḍakam and Abhinavaśrngārarasa mañjari 20 Acalātmajāparinayam is a Telugu Poem with double entendre (For details regarding these works see my book Contribution of Andhra to Samskrit Literature 2002) Though Venkatācārya lived a short life of 32 years his samskrit and Telugu works remain eternal

5 ŚRĪNIVĀSĀCĀRYA author of the Present drama . Śrīnivāsācārya (1862-1920) great grandson of the grandson of Śrīnivāsadeśika and son of Bucci Venkatācārya and Śesamāmba is yet another prodigy of this family He bore the titles "Bālasarasvati" and "Tarkatīrtha" His erudition in different Śāstrās and his poetic genius reminds us of his great grand fathers

The information above and below his photograph is

श्रीमत्सद्गुण बुच्चिवेङ्कटगुरोः पुत्रं पवित्राशयं
तत्कारुण्यवशादवाप्तसुमहाचक्राङ्कनप्रक्रमम्।
षट्तन्त्रीनिपुणं प्रचण्डधिषणं दुर्वादिगर्वापहं
निर्द्वन्द्वं घटिकाशताशुकवने श्रीश्रीनिवासं श्रये।।

"बालसरस्वति" "तर्कतीर्थ"

श्रीमत्तिरुमलबुक्कपत्तनश्रीनिवासाचार्यस्वमिनां प्रतिबिम्बमिद।

अवतारकालः शा श. १७८५ दुंदुभि संवत्सर चैत्र बहुळ नवमि धनिष्ठानक्षत्रं (22 4 1862 A D Tuesday) परमपदप्राप्तिकाल शा श १९४१ सिध्दार्थि संवत्सर फाल्गुण शुध्द चतुर्दशी (3 3 1920 A D Wednesday) जीवितकाल वर्षाः ५६ षट्पञ्चाशत् His तिरुनक्षत्रतनियन् is

श्रीमद्दुन्दुभिचैत्रकृष्णनवमी पुच्छे धनिष्ठर्षगे
क्ष्मापुत्रे शशिना सम मकरगे मेष गते पूषणि।
मन्दे चैव तुलांशगे सति तुलालग्नेवतीणोरजनि
श्रीमान् बालसरस्वती बिरुदभाक् श्रीश्रीनिवासो गुरु· ।।

His descent in this illustrious family geneolgy given to me by his grandson Jātakavidvanmani Kavitārkikasimhācārya is like this For convenience in printing it is divided into two parts

I **Śrīśailapūrna of Śathamarsana Gotra**

Annayācārya I

Srīnivāsatātācārya (V Generation)

Venkatadīksitācārya — **Annayācārya III**

Nrsimhatātācārya — **Śrīnivāsa Tātācārya** wife Laksmāmbā

Venkatācārya — **Appalācārya** — **Annayadīksita** — **Śrīnivāsadēśika** *

Śrīnivāsatātācārya — **Kirīti Venkatācārya** — **Buccivenkatācārya** — **Venkatarāghavācārya**

II **Śrīnivāsadēśika** *

Venkatarangācārya — **Venkatarāghavācārya** — **Kastūri Rangācārya** — **Srīnivāsatātācārya**

Ranganāthācārya (wife Buccamāmbā) — **Kastūri Rangācārya**

Śrīnivāsācārya (wife Venkatāmbā)

Buccivenkatācārya (wife Śesamāmbā) — **Ranganāthācārya** (wife Krsnāmbā)

Bālasarasvati Śrīnivāsācārya (wife Śrīnivāsamba) - Author of the play — **Ranganāthācārya** (Wife Rāghavāmbā)

Venkatācārya (wife Rāghavāmbā)

Kavitārkikasimhācārya - Jātakavidvanmani (Who gave me this geneology & Drama)

Srīnivāsācārya

Bālāji — **Venkatesh** (U S A)

The Surapuram Tirumalabukkapattanam brothers and their descendants used to visit the princely states of Auku, Gadvāla, Vanapartı, Ātmakūru, Jataprolu etc , and receive rich presents from the respective rulers In due course of time some of them settled down in these states But they maintained and still maintain their ties with Surapuram With the request of Savai Rājā Sītārāmbhūpāl (1851-1903) the author's parents Baccivenkatācārya and Śesamāmabā settled down at Ātmakūru (Amaracinta) The author Śrīnivāsā cārya was born at Ātmakūru on 22 4 1862 He had his earlier education in literature and rhetorics under his father till 11 years At this age he began writing poetry in Telugu and Samskrt At the age of 16 years he went to Mysore for learning Tarka Cāmarāja Odayar (1868-1894) the Mahārāja of Mysore and his court poets were astonished at the brilliance of this young poet The Mahārāja conferred the title Bālasarasvati on him Śrīnivāsācārya learned Tarka and Vedānta under Śrī Ranganātha Barhmatantraparakālasvāmī, (1873-1885) pontiff of Parakālamaṭh and the Rājaguru of Mysore and different kinds of Prākrts under Sajjayam Tātācārya Cāmarājendra pleased with the young scholar-poet's speedy progress granted a scholarship to him for higher studies at Benaras and Navadvīpa Śrīnivāsācārya learned Nyāya Śāstrakroda and Jāgadīśi under Kailāsanātha Śiromaṇi Bhattācārya and Advaitavedānta under Svāmiśāstri at Kāśi He went to Navadvīpa and studied Mīmāṃsa The assembly of scholars at Navadvīpa conferred the title "Tarkatīrtha"on him in the year 1889

After completing his studies at Benaras and Navadvīpa

he started his homeward journey On the way he visited many princely states like Darbhānga, Jodhpūr, Bundidattiya, Gwaliar, Kotañjari, Indore, Dhārānagar, Jammu Kashmir etc and exhibited his extempore poetic talents and scholarship in various branches of learning The rulers and the assemblies of scholars in those states were very much pleased with Śrīnivāsācārya's brilliance The rulers gave him very rich presents Śrīnivāsācārya used to compose 100 verses extempore per hour Therefore the title "Ghantāśataśloka kavi" is quite appropriate Contemporary scholar poets, princes, high officials and senior citizens were amazed at his poetic talents while performing Avadhānās He did many Avadhānās in Bellary, Kadapa, Penugoṇda, Tāḍipatri, Banagānipalli and Madras and earned laurels as well as riches His Avadhāna at Madras was elaborately reported in the Rājahamsa dated 31 3 1903 and "Madras Mail" dated 8 4 1903

Śrīnivāsācārya, after completing his literary expeditions in different towns and cities finally settled down at Ātmakuru his birth place Rājā Ramabhūpāl (1888-1930) of Ātmakūru honoured him as his chief court poet and granted many Agrahārās Śrīnivāsācārya was not satisfied with the honours he received He established an institution with the name "Brahmāmrtavarsinī" and organised annual meets wherein Vedic scholars from all over India participated Śrīnivāsācārya used to honour these scholars with his own money The famous twin poets "Tirupati Venkaṭakavulu" who swayed all through in every state had to calmdown before Śrīnivāsācārya when they visited Ātmakūru As a token of

their regard they translated his Samskrt Kāvya "Śrīnivāsa Vilāsah" into Telugu

Śrīnivāsācārya wrote many works in Samskrt, Prākrt and Telugu, most of them unpublished 1 Nañjarājacampū 2 Durmadanirmathanam 3 Jāmabavatīparinayam 4 Tattva mārtāṇdaprabhāmandalam 5 Rājaśekharacaritam 6 Sura-puravenkatagurucaritam 7 Śataghantāvadhānam 8 Śrīnivāsa vilāsah 9 Vīraśaivaśirastādanam 10 Durvigrahanigraham 11 Venkatāryavijayavaijayantī (the present drama) 12 Rāja vamśa ratnāvalī 13 Laksmīsarasvatīdanda kam 14 Visnu stutivyākhyā 15 Rahasyatrayasārārthah 16 Gangāstutih 17 Āngleya Jermanī Yuddha Vivaranam 18 Prapattipadavī 19 Daśāvatārastotram, two Prākrt works 20 Hayagrīva pañcāśat 21 Narakesaristutih and one Telugu work 22 Vijayadaśamīnirnayamu The 7th work in the list Śataghantā-vadhānam consists of extempore verses which Śrīnivāsā cārya composed during the Avadhānās at Kadapa, Proddu-tūru, Bellāry and Madras This was published by the famous Āyurvedic Physician Pandit D Gopalacharya (1872- 1920, Ānanda Mudranālayam 1903) This anthology also contains the 23 verses which Śrīnivāsācārya composed in connection with the crowing ceremony of Edward as the Emporer and the verses of Bhavānisangameśvarastutih Prākrt verses No 20 & 21 also find place in this anthology

6 The Present drama and its Plot No 11 Venkaṭārya vijayavaijayanti also known as Kirīti Venkaṭācāryavijaya vaijayanti in the list depicts the literary life of Venkatācārya along with the literary assemblies in the Courts of Auku, Gadvāla, Surapuram and Poona Princely states This drama

was intended to be staged during the Brahmotsavas of Lord Venkateśvara at Tirumala The contents in brief in the 8 acts are

The first act deals with the geneology of Tirumala bukkapattanam family, migration of Venkatācārya and his brothers Annayācārya and Śrīnivāsadeśika from Bukka pattanam to Surapuram, Śrīnivāsadeśika's students including Venkatācārya, Annayācārya's son and their studies, Śrīnivāsayati pontiff of Ahobalamath visiting Gadvāla and his desire to see Śrīnivāsadeśika at Surapuram, the news of latter's death and praise of his scholarship his works and achievements

The second act narrates how Śrīnivāsayati of Ahobalamaṭh and Kirīṭi Venkatācārya encountered each other at Surapuram, the former arguing in favour of Viśiṣṭādvaita and the latter against it This act is incomplete The last six pages in this act are missing

The third act also deals elaborately with the discourses and disputes of these two scholars for 15 days Unable to defeat his opponent, Śrīnivāsayati beseeches and employs God Narasimha to put down Venkatācārya, but the latter counters it by the grace of Lord Hayagrīva. Śrīnivāsayati pleased with the scholarship and poetic talents of Venkatā cārya withdraws from the contest and bestows many titles and presents on his rival announcing his victory This act contains small Stotrās Daśāvatārastotra etc., and sample verses from Bhāvaśataka composed by Venkaṭācārya

The fourth act narrates the praise of Venkatācārya and his forefathers in a dialogue between the king Venkatanāyaka of Surapuram and his queen Meanwhile a messenger tells the King that Venkatācārya, in a fury, is quitting Surapuram with his bag and baggage The king rushes to the spot and on an enquiry comes to know that Venkatācārya was teased by some of the revenue officials of the state The ruler pacifies Venkatācārya, repremands the concerned officers and bestows many valuable presents on his guru

The fifth act deals with Venkatācārya's expedition to Poona for winning a victiory over the scholars of Poona court during the time of Pesva Savai Mādhava Rao and Nānā Phaḍnavīs When Kirīṭi Venkatācārya enters the court with his pompous paraphernalia the Peshwa asks his attendants in Marathi language as "Kāye Manatāhe Ke Kartāhe" Venkaṭācārya replies by using similar sounding Samskrt words

The sixth act deals with the disputes which Venkaṭā cārya had with the court pandits - Dvaitins and Advaitins of Poona and his victory over them The Dharmādhikāri of Poona court Rāmaśāstri narrates how Venkaṭācārya once defeated Janārdanabhaṭṭācārya and Rāmarudrabhaṭṭācārya of Navadvīpa Venkatācārya is rewarded with presents and Rs 1116/- by Peṣvā Savai Mādhava Rao

The seventh act also deals with the Poona literary court. Unable to defeat Venkatācārya the envious and dis-appointed scholars of Poona court invite a great scholar Puruṣottamaśāstri from North India to dispute with

Venkatācārya The dispute lasts for 17 days Purusottama śāstri on the night of the 17th day resorts to sorcery by employing Bagalā to put an end to Venkatācārya's life But by the grace of God Hayagrīva Venkatācārya rebuffs it and as a result the Bagalā turns back and kills Purusottama śāstri Thus Venkatācārya is crowned with success

The eighth act narrates Venkatācārya's pilgrimage to Tirumala As he arrives late the doors of the temple are closed The temple priests do not concede to the request of Venkatācārya to open the doors There upon Venkatācārya rebukes God Śrīnivāsa Then the doors open automatically by the grace of Lord Śrīnivāsa The priests and pandits honour Venkatācārya The Mahant of Tirupati i e , Hattirāmbāba who once witnessed the greatness of Śrīnivāsadeśika, uncle and teacher of Kirīti Venkatācārya, gives him a warm welcome and honours him befittingly The drama ends with a Bharatavākya This is in brief the plot of the play

But every act of the play contains some names of the scholars, rulers, the grandeur of the royal courts etc., which mirror the contemporary history and culture There is a mention of the writings of Aṇṇayadīksita and Śrīnivāsa deśika, Venkatācārya's elder brother a boy of 16 years conducting Yajñās like Agnistoma etc , in Auku, Venkaṭā cārya's memory power in reproducing the sentences in an unknown language used by two Muslims while quarrelling, Venkatācārya's works which he wrote while he was a student, the names like Kaundinya Venkaṭārya and Vādhūla Appalārya classmates of Venkaṭācārya, Śrīnivāsadeśikā's

help ın edıtıng Vīrarāghavīyavyākhyā and hıs own dramatıc composıtıon Kalyānarāghavam, ın the fırst Act The II Act mentıons Bhāradvāȷa Śesācārya maternal uncle of Venkatā cārya and the III Act mentıons one Śeṣācārya of Hanumadgundam The IV act mentıons Śrīnıvāsatātācārya elder brother of Venkatācārya and younger brother of Buccı Venkaṭācārya, performance of Paundarīka and Garuḍa cayanā's ın Auku and hıs sudden demıse The V, VI & VII Acts mentıon the names of Harıpant a Mınıster & Rāmaśāstrı the Dharmādhıkārı of Poona court, Venkatarāghavācārya cousın brother of Venkaṭācārya and hıs own younger brother Buccı Venkatācārya argueıng wıth Maunı Pandıtȷı, the revenue of Poona state and ıts mılıtery power The VII act refers to one Bālasarasvatı a South Indıan scholar seekıng Śrīnıvāsa deśıka's help for clearıng hıs doubts, Śrīnıvāsadeśıkā's Tattvamārtāṇda condemnıng the Candrıkāvyākhyā of Vyāsa rāya and Kauśıka Krsnācārya of Kāmpasamudram All these are real and hıstorıcal personages Any Research scholar can take up thıs drama for hıs Ph D , by preparıng a crıtıcal edıtıon and wrıtıng an elaborate ıntroductıon wıth all hıstorıcal facts.

Venkatāryavıȷayavaıȷayantı stands as a testımony to the poetıc genıus and erudıte scholarshıp of Śrīnıvāsācārya Thıs ıs a drama composed wıth a purpose to reveal the greatness and grandeur of Venkaṭācārya the dıscıple of Śrīnıvāsa deśıka, author's great grandfather's father The ıncıdents des crıbed and the dısputatıons of Venkatācārya ın dıfferent royal courts and hıs hauty behavıour may all be facts But theır occurence ın the tıme scale ıs somewhat confusıng to me

Annayadīksita's life span is 1704-1778, Śrīnivāsa deśikā's life span is 1708 - 1783, the reign of Pāmināyaka who invited these brother's to Surapuram is 1752-1773 and his son and successor Venkatappanāyakā's reign is 1773-1802 Both brothers enjoyed the patronage of the father and the son rulers Annayadīksitā's second son and the hero of this play Venkatācārya lived during 1733-1765 His demise at the age of 32 years while his father Annayadīksita and his uncle teacher Śrīnivāsadeśika were alive is a very sad incident In the Act I Śrīnivāsayati of Ahobalamath came to know about the demise of Śrīnivāsadeśika in the Gadvāla Court This must be just after 1783 If so how could Venkaṭācārya, who passed away in the year 1765, dispute with Śrīnivāsayati as described in the II & III Acts ? The tradition that Venkatācārya disputed with Śrīnivāsayati continues among the Surapuram Tirumalabukkapattanam families even today The Ahobalamath's records also support this The 25th pontiff Śrīnivāsayati (1776-1811) who visited Gadvāla is said to have had a disputation with Venkatācārya at Surapuram (Śrī Nrsimhapriya - special number - 12th Annual number june-1992) This might have happened any time after 1776. Then the death news of Śrīnivāsadeśika depicted in the drama may not be true Is it possible for Venkatācārya to dispute with Śrīnivāsayati while his father Annayadīksita and uncle teacher Śrīnivāsadeśika were alive in the royal court of Surapuram? If it was possible it might have been before Venkatācārya left Surapuram for ever So it must be during the reign of Pāmināyaka and not during the reign of Venkaṭanāyaka as depicted in the drama Venkatā

cārya was not alive by the time Venkatanāyaka came to power Is it not true that Venkatanāyaka pacified Venkatā cārya who was leaving Surapuram for ever as depicted in the IV act? Did it happen during the reign of Pāmināyaka? It is a historical fact that Venkatācārya was displeased with the king and left Surapuram for ever That Venkatācārya was pacified and agreed to live in Surapuram as depicted in the drama is not correct He never came back to Surapuram after he left it The reason for his displeasure is described in the history of Surapuram by Kapatrālla Krsnārao

It seems that Venkatappanāyaka was furiously displeased with one of the disciples of Venkatācārya That disciple forced his guru to intervene Venkatācārya hesitatingly intervened but the King did not yield and asked Venkatācārya not to intervene in such matters There upon Venkatācārya took it as an insult and left Surapuram for ever and settled down in Pune Venkatācārya while leaving Surapuram sent the following message in a verse to the King

करीबरीभरीति चेद्दिशं सरीसरीतिकां
स्थिरीचरीकरोति चेन्न चञ्चरीकरीतिकाम् ।
वरीवरीति सारसं जरीगृधीति मञ्जरीं
जरी गृहीति षट्पदो निरीतिरीतिरीद्दशम्।।

This verse finds a place in the IV act of the drama Venkatanāyaka tried his best to get back Venkaṭācārya from Pune but he could not succeed Tirumala Rāmacandra also is of the opinion that Venkatācārya was the Rājaguru of Venkatanāyaka Acts V, VI & VII in this drama depict Venkatā cārya's literary merits and scholarship in the royal court of

Pune In the beginning of the V act Venkatācārya enters the Pune court while Savai Mādhavarao the ruler and Nānā Phadnavīs the chief minister were in power There are two Mādhavaraos who ruled over Pune kingdom The first Pesvā Mādhavarao was born on 16 2 1745 and died on 18 11 1772 His reigning period is 1762-1772 His successor was Savai Mādhavarao a child of 45 days His reigning period is 1774-1795 Nānāphadnavīs lived during 1742-1800 He was the chief minister during both Mādhavaraos' rule When did Venkatācārya become a permanent member of the royal court of Pune? It is believed that he spent his last 12 years in the Pune court Then it must be during 1753-1765 Venkatā cārya became a permanent member of the Pune court during Pesvā Mādhavarao's time and lived long to enjoy the Patronage of Savai Mādhavarao as depicted in the beginning of the V Act

It will be possible to exactly fix the life span of Venkatācārya after a careful scrutiny of his other works Alankārakaustubham is one of his works Venkaṭācārya gave examples of Venkatanāyaka while illustrating different kinds of Alamkārās in this work. This work begins with the following Verse

श्रीमाननीयबहिरीबिरुदाङ्कपामिभूपालपुत्रवरवेङ्कटनायकस्य ।
स्वस्ति प्रशस्तिमवतो गुरुरेवकुर्वेऽलङ्कारकौस्तुभमनन्यकृतोक्ति लक्ष्यम् ।।

In hiṣ Śrṅgāratarangini he asserts

“बहिरीपामनायककुमारवेङ्कटपतिनायकमहास्थानपाण्डित्यगुरुत्वभूषणेन विरचितम्”

Then there is no doubt that Venkatāçārya lived at least

for some time during the reign of Venkatanāyaka (1773-1802) also Venkatācārya's death at the age of 32 in the year 1765 may not be correct He might have lived for a longer period Bālasarasvati Śrīnivāsācārya's work "Surapura Venkataguru caritam" (6th in th list) must be a historical poem depicting the life of Venkatācārya It may contain many more facts for comparision with this drama Future researches in this regard will prove the real history of Venkatācārya

I am happy that this drama lying in oblivion for the last 30 years in my archives is seeing the light of the day It is because of the blessings of the present 45th Pontiff of Ahobalamath Śrīmān Śathagopaśśrīnārāyanayatīndramahā deśika I visited Ahobalamath on 5th & 6th February 2002 during the Pontiff's stay in Hyderabad I recited a few verses from this drama and kept the manuscripts in his hands He asked me to publish it immediately and blessed me with Manträksatās The concerned persons connected with the Hyderabad Math suggested that the drama may be serialised in the monthly magazine "Nṛsimhapriya" published on behalf of the Math I agreed then But after coming home I pondered over it It will take at least a couple of years for publishing this drama serially in the magazine which comes out once in a month, sometimes once in two months

Because of my age and failing health I wanted to publish this drama within one year at any cost. I began preparing press copy But I found many lacunae and mistakes while preparing the Press copy I do not remember whether these mistakes and lacunae were in the manuscript which I copied or I did comit while copying I tried my best to

rectify the scribal errors I consulted Dr K Rajanna Sastri for the portions which I could not rectify Dr Rajanna Sastri took pains to go through the copy and made amends wherever possible If there are any lacunae still they can be rectified by consulting the original manuscript

For publishing this drama I applied for the financial aid to the Govt of India Rāstrīya Samskṛt Samsthān Accordingly I sent 30 DTP sample pages with a small introduction to the Samsthān Rāstrīya Samskrt Samsthān through its letter dated 23 9 2002 conveyed its willingness to extend financial aid Then the DTP copy of the complete drama was prepared Dr V Buccāreḍdi came every week from Mahaboobnagar to correct the proofs Śrī Rājagopālā cārya and Venkatanāthācārya descendants of Tirumala Bukkapattanam family kindly provided the pictures of Annaya dīksita, Śrīnivāsadeśika, Photographs of their Samādhis at Surapuram, Kirīti Venkatācārya and a photograph of Bāla sarasvati Śrīnivāsācārya Śrī Rājagopālācārya has the geneology of Tirumalabukkapaṭṭaṇam family and its various branches from Śrīśailapurāna up to date He also gave me the necessary information from the history of Surapuram in Kannada written by Kapaṭrālla Krsnārāo Tirumala Rāma candra in his introduction to Bhārgavapurāṇa said that Śrīnivāsadeśika had no sons. It is not correct The author of this drama Bālasarasvati Śrīnivāsācārya is the descendent of Śrīnivāsadeśika. The geneology which I got from Kavitārkika Simhācārya corroborates with the geneology in posession of Śrī Rājagopālācārya Both the geneologies are in agreement regarding Śrīnivāsadeśikā's sons and grandsons

I am grateful to Śrīvān Śathagopa Nārāyanayatīndra Mahādeśika who prompted me to publish this drama, and V Raghavan for his help on behalf of the Ahobilamath, Hyderabad I profusely thank the promoters, Rāstrīya Samskrt Samsthān and it's Director Prof V Kutumbaśāstri who effected the publication through their financial help

I am grateful to Dr K Rajanna Sastri who helped me in editing and Dr V Buccāreddi who read the proofs and helped me in many ways to bringout this drama

Dr B. Ramaraju
Retired Professor of Telugu, OU
and
National Research Professor,
Govt of India.

13 7 2003 Gurupūrṇima

1-8-117/2, Chikkadpalli,
Hyderabad - 500 020 A P

పీఠిక

1. సురపురం సంస్థానం : పూర్వపు హైదరాబాదు రాజ్యంలో ఎనిమిది జిల్లాల తెలంగాణం, ఐదు జిల్లాల మరార్వాడా, మూడు జిల్లాల కర్నాటక ప్రాంతాలుండేవి బీదరు, గుల్బర్గా, రాయచూరు జిల్లాలు కర్నాటక ప్రాంతం గుల్బర్గా జిల్లాలో సురపురం శూరులైన తెలుగుబోయనాయకు లేలిన సంస్థానం ఈ బోయనాయకులను కన్నడంలో బేడరులంటారు సంస్కృత వ్యాధ శబ్దం తెలుగులో బోయ, కన్నడంలో బేడరగా మారిందని శ్రీ తిరుమల రామచంద్రగారి ఉవాచ సీతారామలక్ష్మణులు వనవాసం పోతుండగా గంగను దాటించిన గుహుని సంతతివారని, కోసల వంశీయులని వీరి ప్రశస్తి ఈ సంస్థానాధీశులందరూ గొప్ప దైవభక్తులు, దేశభక్తులు, రణశూరులు వీరి తొలి రాజధాని వాగినగిరి ఇది సురపురానికి నైఋతిలో ఆరు కిలోమీటర్ల దూరాన ఉంటుంది అక్కడ వెలసిన వేణుగోపాలస్వామి ఈ రాజుల ఇలువేల్పు ఆవంశంలో 17వ తరానికి చెందిన బహిరీ పామనాయక భూపాల (1752-1773) నామాంకితుడైన రాఘవభూపాలుడు విష్ణుభక్తుడు, కవిపండితపోషకుడు, స్వయంగా గొప్ప పండితకవి ఆయన రచన భార్గవ పురాణమనే పన్నిద్దరాళ్వారుల చరిత్ర 8 ఆశ్వాసాల గ్రందం ఆ గ్రంద పీఠికలో వారి వంశవృక్షం, రణశౌండీర్యం, ఔరంగజేబు సేనలనెదిర్చిన వారి నిర్భీకత, వారి బిరుదాలు మొదలైన చారిత్రక విశేషాలున్నవి ఆశ్వాసాంత గద్యలో కొంతభాగమిట్లున్నది

"ఇతి శ్రీమద్రాజగోపాలకృష్ణ కరుణాకటాక్షవీక్షా లబ్దపాండిత్యధుర్యా నవరతావనీమండలాఖండసామ్రాజ్యధౌరేయ, స్వసమర్థతాకృత పటహధణం ధణారావ విపరీతపతనక్రియాఢిల్లికాధీశ, దుందుభిధ్వానకోలాహల, హనూమ ద్ధ్వజాంక, కనకదండీకృత, హీరకలశీకృత సందీపిత ప్రతాపకీర్తి ప్రాభవ కోసలవంశపయఃపారావారరాకాసుధాకర, పీతాంబరనాయకపౌత్ర, రమణ భూపాలకపుత్ర, లక్ష్మమాంబాగర్భశుక్తిముక్తాఫల రాఘవభూనాయకాభిధాన

సౌందర్యజితసుమసాయక, బహిరీపామనాయకభూపాలప్రణీత భార్గవపురాణ
"

ఈ వంశంవారి చరిత్ర ఈ కృతిలోని విశేషాలు నేను నా మరుగుపడిన మాణిక్యాలు (1961)లో వ్రాసినాను భార్గవపురాణం తరువాతి కాలాన శ్రీ తిరుమల రామచంద్రగారు పరిష్కరించగా ఆం ప్ర ప్రాచ్యలిఖితగ్రంధాలయం పరిశోధనాలయం పక్షాన 1986లో ప్రకటించినారు

సురపురం సంస్థానం ఒకప్పుడు స్వతంత్ర సంస్థానం చిట్టచివరి ఏలిక నాల్గవ వెంకటనాయకుడు (1842-1858) పసివాడైనందున బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం వారు ఈ సంస్థానాన్ని కోర్ట్ ఆఫ్ వార్డ్స్ అధీనంలో కల్నల్ మెడోస్ టేలర్ (Meadows Taylor) పర్యవేక్షణలో కొంతకాలం ఉంచినారు ఆయన Story of My life గ్రంధం ఏడవప్రకరణంలో ఈ సంస్థానచరిత్రము రాజుల చరిత్రము వ్రాసినాడు వెంకటనాయకుడు యుక్తవయస్కుడైన తరువాత 1853 సం॥ పట్టాభిషేకం జరిగింది వెంకటనాయకుడు గొప్ప దేశబక్తుడు, వీరుడు బారతదేశపు ప్రదమస్వాతంత్ర్యసంగ్రామంలో (1857) వెంకట నాయకుడు దేశబక్తుల కూటమిలో చేరి బ్రిటిష్‌వారి నెదిర్చినాడు బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం ఆతనికి ముందుగా మరణదండన విధించి హైదరాబాదు జేలులో నిర్బందించినది తరువాత రెండవతీర్పులో 10 సంవత్సరాల కారాగారవాస శిక్ష విధించి హైదరాబాదు జేలునుండి రాయవెల్లూరు జేలుకు తరలిస్తుండగా మార్గమధ్యంలో అభిమానధనుడైన వెంకటనాయకుడు ఆత్మహత్య (1858) చేసుకున్నాడు బ్రిటిష్ ప్రభుత్వంవారు తమకు నమ్మినబంటై సహాయపడిన నిజాం సర్కారుకు సురపురసంస్థానం ధారాదత్తం చేసినారు ఈ రాజుల వంశీకులు ఇప్పటికీ సురపురంలోను హైదరాబాదులోను ఉన్నారు

2. తిరుమలబుక్కపట్టణంవారు ః సురపురం రాజులలో 17వ తరం వాడైన బహిరీపామనాయకభూపాలునికి(భార్గవపురాణరచయిత 1752-1773)

పంచసంస్కారదీక్ష ఇవ్వటానికై త్రేతాగ్నులవంటి ముగ్గురు శ్రీవైష్ణవసోదరులు ఆచార్యపురుషులు పండితకవులు సురపురం సంస్థానానికి ఆహూతులైనారు వారు అనంతపురంజిల్లా బుక్కపట్టణంవాసులైన శరమర్షణగోత్రజులు, శ్రీశైలాన్వయ వెంకటాంబా శ్రీనివాసతాతాచార్యుల పుత్రులు 1 వెంకటా చార్యులు 2 అణ్ణయార్య లేదా అణ్ణయదీక్షితులు 3 చిన్నయ లేదా శ్రీనివాస దేశికులు వారు బుక్కపట్టణంనుండి వచ్చి సురపురంలో స్థిరపడి పోయి నందున అప్పటినుండి వారికి తిరుమలబుక్కపట్టణం వంశీయులని పేరు వచ్చింది ఈ ముగ్గురూ రాజగురువులే ఐనా అణ్ణయదీక్షితులు శ్రీనివాస దేశికులు ఆస్థానకవిపండితులుగా గౌరవబాజనులైనారు ఈ ఇరువురు సోదరుల సంస్కృతరచనలు శతాధికం అందులో అధికభాగం మృగ్యం, అముద్రితం వారి చరిత్రను కొంతైనా మొదట వెలుగులోనికి తెచ్చినవారు సురవరం ప్రతాపరెడ్డిగారు (గోలకొండ కవుల సంచిక 1934) ఈ వంశీకుల అముద్రితకృతులు పరిశీలించి ఇతర చారిత్రికాధారాలతో పోల్చి వారి వంశావళిని కొంతవరకు చెప్పినవారు ప్రొఫెసర్ వి రాఘవన్ గారు (Surapuram Chiefs & Sanskrit writers - ఆంధ్రేతిహాస పరిశోదకమండలి వారి XIII సంపుటం ఏప్రిల్ 1941 సంచిక, రాజమండ్రి) ఈ వంశీకులిప్పటికి సురపురం, గుల్బర్గా, అమరచింత, ఆత్మకూరు, హైదరాబాదు నగరాలలో ఉన్నారు ఆత్మకూరువాసులు తిరుమలబుక్కపట్టణం కవితార్కికసింహా చార్యులవారి వద్ద కొన్ని అముద్రితగ్రందములుండినవి హైదరాబాదు వాస్తవ్యులు బి రాజగోపాలాచార్యులవద్ద (LIG-B/71, Dr A S Rao Nagar, ECIL Post, Hyderabad - 500062, Ph 27127832) సమగ్రమైన వంశావళి ఉన్నది తిరుమల రామచంద్రగారు కూడా సురపురంవారే బుక్కపట్టణం నుండి వచ్చి సురపురంలో స్థిరపడిన సోదరులు పామనాయకుని తరువాత అతని కొడుకు ఇమ్మడి వెంకటనాయకుని (1773-1802) ఆస్థానానికి కూడా అలంకారాలైనారు

3. పండితకవి సోదరద్వయం : పైన పేర్కొన్న ముగ్గురన్నదమ్ము లలో అణ్ణయార్యులకు (1704-1778), అణ్ణయదీక్షితులని ప్రసిద్ధనామం వారు వాజపేయం, పౌండరీకం, గరుడచయనం మొదలైన క్రతువులు చేసిన నైష్ఠికులు వారి చాటుశ్లోకాలు మహబూబునగరం ప్రాంతాలపండితుల నోళ్ళలో ఇప్పటికీ ఉన్నవి అణ్ణయదీక్షితులవారి రచనలు 1 తత్త్వగుణాదర్శ చంపువు మరియు దానిపై వ్యాఖ్యానం 2 ఆచార్యవింశతి 3 దేశిక యశోభూషణం 4 రసోదారబాణం (దీనిని ఆత్మకూరువాస్తవ్యులైన కవి తార్కికసింహాచార్యులవారి వద్ద ఎత్తి వ్రాసుకున్నాను) 5 ప్రొఫెసర్ వి రాఘవన్‌గారు బికానీర్ స్టేట్ లైబ్రరీలో ఉన్నట్లు పేర్కొన్న అభినవకర్ణామృతం 5 ఆనందతారతమ్యఖండనం 7 వ్యావహారికత్వఖండనసారః తిరుమల రామచంద్రగారు ప్రపదనవైభవస్తుతిః, యతిరాజదండకం అణ్ణయదీక్షితుల రచనలుగా పేర్కొన్నారు ఈ గ్రంథాల వివరాల కోసం నా Contribution of Andhra to Samskrit Literature చూడండి సురపురం సంస్థానంలోను గోలకొండ కవుల సంచికలోను ఈ పండితకవుల భావచిత్రములున్నవి

అణ్ణయ దీక్షితులవారి భావచిత్రంపైన, క్రింద, ఈ విధంగా ఉన్నది చిత్రంపైన శా శ ౧౬౭౬

ధ్యానతనియన్ శ్లో॥

శ్రీమచ్ఛ్రీశైలవంశచ్ఛలకలశపయోరాశిరాకాశశాంకం -
త్రయ్యన్తద్వన్ద్వచిన్తాపరిణతవితతాగాధబోధావధానమ్ ।
శ్రీమత్తాతార్యసూనుం శ్రితహితజనతానన్దసన్ధానబన్ధుం
వన్దే మహ్యణ్ణయార్యం దృతసకలకలాచాతురీ ఖ్యాతిరీతిమ్॥
శ్రీమత్తిరుమల బుక్కపత్తన అణ్ణయమహాదేశికానాం భావచిత్రమిదమ్

చిత్రం క్రింద - అవతార కాలః ౧౬౨౬ శా శ తారణ సం వృషభ మాసం హస్త నక్షత్రం జీవితకాలవర్షాః (74) చతుస్సప్తతిః

తిరునక్షత్ర తనియన్

శ్లో॥ శ్రీమద్ధర్మవరాభిధాననగరే రాశౌ వృషాఖ్యే రవౌ
హస్తర్క్ష్యేచ కలౌయుగే సమజని శ్రీశైల వంశోత్సవః।
శ్రీమత్తారణవత్సరే శుభదినే శ్రీ శాలివాహే శకే
తారాశావిధుసంయుతే2ణ్ణయమఖీ తంత్రస్వతంత్రోగురుః॥
(1704 -1778 AD)

2 శ్రీనివాసదేశికులవారి భావచిత్రం పైన, క్రింద ఈ విధంగా ఉన్నది

చిత్రం పైన శా శ ౧౬౩౦

శ్రీమత్త్రయ్యన్తసీమాయుగలవిభజనాఖణ్డపాణ్డిత్యభూమా
షట్తన్త్రీదన్తదన్తాఖిలవలనసృణీబోభువత్సూక్తిదామా।
శ్రీశైలాఖ్యాన్వయేన్దుస్సుగుణగణనిధిస్సర్వతన్త్రస్స్వతన్త్రః
కారుణ్యాత్సన్నిధత్తాం మమహృది సతతం శ్రీనివాసార్యవర్యః॥ 1
॥అభినవ వేదాన్తాచార్యః॥

శ్రీమత్తిరుమలబుక్కపత్తన శ్రీనివాసమహాదేశికానాం భావచిత్రమిదమ్
అవతారకాలః శా శ ౧౬౩౦ సర్వధారి సం॥ కన్యామాసం నక్షత్రం పునర్వసు

చిత్రంక్రింద - జీవితకాలవర్షాః (75) పఞ్చసప్తతి తిరునక్షత్రతనియన్

శ్రీమద్ధర్మవరాభిధాననగరే కన్యాగతే భాస్కరే
నక్షత్రేచ పునర్వసౌ కలియుగే శ్రీదేశికాంశో2 జని
శ్రీమచ్ఛ్రీనిధి తాతయార్య తనయశ్శ్రీ శ్రీనివాసాభిధ
శ్శ్రీమన్నిర్మల తిర్మలాన్వయమణిస్తన్త్రస్వతన్త్రో గురుః॥ 2

పరమపదప్రాప్తికాలః శా శ ౧౭౦౫ శోభకృత్ సం॥ జ్యేష్ఠ శుద్ధ ద్వాదశి

పరమపద తనియన్

భూతాకాశాద్రిచన్ద్రైర్గలితశుభశకే శోభకృద్వత్సరస్థ
జ్యేష్ఠే పక్షే పలక్షే సుగుణనిధిరగాత్ బుక్కపుర్యమ్బుధీన్దుః।

ద్వాదశ్యాం విష్ణుసామ్యం ప్రపదనవిదినా సర్వతన్త్రస్వతన్త్రః
ప్రాతర్మూర్ధన్య (వాస్యా) మిధునగతరవౌ శ్రీనివాసార్యవర్యః॥
(1708-1783)

ఈ సోదరులందరును ధర్మవరంలో పుట్టిన తరువాతనే బుక్కపట్టణానికి మారి యుండవలె అటు తరువాత బుక్కపట్టణంనుండి సురపురానికి తరలిపోయినారు

ఈ శ్రీనివాసదేశికుల (1708-1783) శిష్యపరివారం బహుళం వారి ముఖ్యరచనలు కొన్ని 1 అరుణాధికరణ సరణి వివరణీ 2 విరోద వరూధినీ ప్రమాధినీ 3 సిద్దాంత చింతామణిః 4 షష్ఠీదర్పణః 5 హరిగుణదర్పణః 6 తత్త్వమార్తాండః 7 నయద్యుమణి దీపికా 8 న్యాయమణికళికా 9 ప్రధాన ప్రతితంత్రదర్పణః 10 శ్రుతప్రకాశికాసంగ్రహః 11 ణత్వదర్పణః 12 తత్త్వదీపికా 13 భేదదర్పణః 14 జిజ్ఞాసాదర్పణః 15 ఆనందతారతమ్య ఖండనం 16 పుచ్ఛబ్రహ్మవాదనిరాసః 17 జ్ఞానరత్నప్రకాశికా 18 గ్రహణ భుక్తిదీపికా 19 దత్తరత్నప్రదీపికా శ్రీనివాసదేశికుల వంశీకుడు ఆత్మకూరు వాసులైన వెంకటాచార్యుల వారు మరికొన్ని రచనలు పేర్కొన్నారు అవి 20 సారదర్పణః 21 దేవతాప్రసాదదర్పణః 22 సంగతిరత్నప్రకాశికా 23 వేదాంత న్యాయమాలికా 24 శ్రీభాష్యపాదుకా 25 బ్రహ్మవిద్యాకౌముదీ 26 అరుణాధికరణమంజరీ 27 ణత్వసమర్థనం 28 పరతత్త్వనిర్ణయః 29 న్యాస విద్యావిజయః 30 మోక్షవాదః 31 భేదధిక్కారన్యక్కారః 32 లఘుశత దూషణీ 33 లక్ష్మ్యుపాయత్వదీపః 34 సంప్రదాయసుదర్శనం 35 అభిన్ననిమిత్తోపాదానత్వ సమర్థనం 36 మాధ్వశతదూషణీ 37 ఉపసంహార విజయపరాజయః 38 గుణమీమాంసా 39 చతుస్సూత్రీ 40 త్రయ్యంత ఘంటాపథః 41 విశిష్టోపాయస్తుతివ్యాఖ్యా 42 నమకచమకప్రకరణం 43 మాధ్వాధ్వభంగః 44 మాయామతవిధ్వంసీ 45 జయన్తీనిర్ణయః - ఇవి అన్నియు శాస్త్ర గ్రందాలు శ్రీవారి సాహిత్య రచనలు 46 నీతిశతకం 47

సుబాషితశ్లోకాః 48 కల్యాణరాఘవం 49 అలంకారముక్తాఫలం 50 సుదన్తా పరిణయం 51 రసమంజరీ సురవరం ప్రతాపరెడ్డిగారు పేర్కొన్న మరికొన్ని రచనలు 52. అభినవచమ్పూరామాయణం 53 ప్రణవదర్పణః 54 సార దర్పణః 55 రహస్యత్రయసారగాదావ్యాఖ్యా 56 రామానుజసిద్ధాన్తసార సంగ్రహః 57 సుదర్శనసిద్ధాన్తసంగ్రహః 58 హరిగుణనిశ్శ్రేణికా 59 హరిగుణమౌక్తికమాలికా తిరుమల రామచంద్రగారు పేర్కొన్న జ్ఞానరత్నాకరః గ్రంథం, పైన పేర్కొన్న జ్ఞానరత్నప్రకాశికాగ్రందం కంటె బిన్నమో, అభిన్నమో తెలియదు శ్రీనివాసదేశికులు తెలుగులో వ్రాసిన పాటలు గండికోట శ్రీవైష్ణవులిండ్లలో మహిళలు పాడుతారట గృహస్థులు చనిపోతే వారికి అగ్నిసంస్కారం చేస్తారే కాని వారి శరీరాలను సమాధి చేయరు కాని ఈ యిరువురన్నదమ్ముల పార్థివ శరీరాలు సురపురంలో సమాధి చేసినారట కనుక వీరు సన్న్యాసం స్వీకరించినారనుకోవలె ఎవరివద్ద సన్న్యాసం స్వీకరించినారో తెలియదు వీరి సమాదుల ఛాయాచిత్రాలు బి రాజగోపాలా చార్యులవద్ద సేకరించినాను

4. కిరీటి వెంకటాచార్యులు (1733 -1765) ః ప్రస్తుత నాటకం నాయకుడు ఇతఃపూర్వం చెప్పిన అణ్ణయదీక్షితులవారికి నల్గురు కొడుకులు 1 శ్రీనివాసతాతాచార్యులు 2 (కిరీటి) వెంకటాచార్యులు 3 బుచ్చివెంకటా చార్యులు 4 వెంకటరామవాచార్యులు ఈ అన్నదమ్ముల్లో రెండవవారైన వెంకటాచార్యులు ఈ నాటకంలో నాయకుడు ఆయన తమ చిన్నాయన శ్రీనివాసదేశికుల వద్ద సమస్తవిద్యలు అభ్యసించినారు వెంకటాచార్యులవారి బావచిత్రం పైన క్రింద వ్రాసిన సమాచారం ఈ విధంగా ఉన్నది

చిత్రంపైన శా శ ౧౬౫౫ శ్రీ

తిరుమలకులజాణ్ణయాచార్యసూనుం తదుపగతోజ్జ్వల శఙ్ఖచక్రచిహ్నామ్।
ధృతసకల కలా కలాపజాలం గురుతిలకం కలయామి వెఙ్కటార్యమ్॥

శ్రీమచ్ఛ్రీశైల వంశాంబుది తుహినకరాదణ్ణయార్యాన్మఖీన్ద్రా
దావిర్భూతం ప్రభూతా ప్రతిహత ధిషణా భూషితాశేషశాస్త్రమ్।
ద్వైతాద్వైతాఖ్యపాదూద్వయమధ యతిరాడ్దర్శనాఙ్చత్కిరీటం
ధ్యాయామో వెంకటార్యం కవికదకహరిం సర్వతన్త్రస్స్వతన్త్రమ్॥

జీవితకాల వర్షాః (32) ద్వాత్రింశత్

చిత్రం క్రింద

శ్రీమద్రాజాధిరాజ గురుసార్వభౌమ సర్వతన్త్రస్వతన్త్ర కవితార్కికకణ్ఠీరవ శ్రీమద్రామానుజసిద్ధాన్తనిర్ధారణసార్వభౌమ సకలభాషా విశేష కవితాధురందర ప్రతిదిన(నప)ప్రబన్ధపరమేశ్వరేత్యాద్యనేక బిరుదాఙ్కిత తిరుమల బుక్కపత్తన శ్రీశ్రీ 'కిరీటి' వేఙ్కటాచార్య స్వామినాం భావచిత్రమిదమ్॥

కిరీటి వెంకటాచార్యులవారి తిరునక్షత్రతనియ పరమపదతనియ లేవు జీవితకాలం 32 ఏండ్లని చిత్రంపైన శా శ ౧౬౮౫ అని ఉంది కనుక వారు క్రీ శ 1733 సంవత్సరం జన్మించియుండవలెను

ఈ వెంకటాచార్యులు ఒక అద్భుతవ్యక్తి ఆయన జీవితము, గురు శుశ్రూష, శతాధికరచనలు, ధారణాశక్తి, సాహిత్య జైత్రయాత్రలు ఈ వెంకటార్యవిజయవైజయంతీ నాటకములో చిత్రితములు విశిష్టాద్వైతమనే కిరీటం, ద్వైతాద్వైతములనే పాదుకలు, స్వమతస్థాపన, పరమతఖండనమనే చామరాలు ధరించి వారు పయనమై పల్లకిలో పోతుంటే వారి శిష్యులు, అభిమానులు ఆ పల్లకి ముందు వారి బిరుదుగద్యలు స్తోత్రాలు చదివేవారట అందులో స్తుతిరూపకమైన ఒక పద్యం

"గదాధరీయఖండన ప్రచండవాదిభండన
ప్రకాండయుక్తిమండన ప్రభూతకీర్తిహిండన,
జయ స్వపక్షరంజన ద్విషద్ద్రుమప్రభంజన
ప్రపంచదర్పభంజన త్రయీవధూదృగంజన"

వెంకటాచార్యులవారి జీవితకాలం 32 ఏండ్లే ఐనా వారి సంస్కృతాంధ్రకృతులు అజరామరాలు వారు సమకాలీనపండితకవులలో సర్వోన్నతులు వెంకటాచార్యులవారు సుప్రసిద్ధులైన గదాదర భట్టాచార్యుల మనుమడు, కాశీనివాసి పురుషోత్తమశాస్త్రినీ, జనార్దనభట్టాచార్యుల కుమారుడైన రామరుద్రభట్టాచార్యులనూ, అహోబల మఠాధిపతులైన (25) శ్రీనివాస యతీంద్రులనూ వాదంలో జయించినట్లు ఈ నాటకంలో చిత్రింప బడినది వాస్తవమట పండితులు ఆయన జీవితసన్నివేశాలు కొన్ని కదలు గాదలుగా చెప్పుకుంటారు

ఒకప్పుడు వెంకటాచార్యులవారు శ్రీనివాసుని దర్శించటానికి తిరుమలకు పోయినారు పూజారులప్పుడే గుడి తలుపులు మూసినారు ఆచార్యులవారెంత బతిమాలినా పూజారులు తలుపులు తీయలేదు కుపితులైన వెంకటాచార్యులవారు శ్రీ వెంకటేశ్వరస్వామినిట్లు ఉపాలంభించినారు

“ఐశ్వర్యమదమత్తో2సి మాం న జానాసి కేశవ,
పరైః పరిభవే ప్రాప్తే మదధీనా తవస్థితిః”

అంతట గుడితలుపులు తామై తెరుచుకున్నవి వెంకటాచార్యులవారు స్వామిని దర్శించి స్తోత్రములు పాడినారు అప్పటి మహంతు హాత్తీరాం బాబాతో పాటు గుడి పూజారులు క్షమార్పణలు చెప్పుకొని ఆచార్యులవారిని సత్కరించినారు ఇట్టి అద్భుతాలు ఉదయనాచార్యులు వేదాంత దేశికులు త్యాగరాజు మొదలైన మహానుభావుల జీవితాల్లోను జరిగినట్లు వింటాము ఇట్టి సంఘటనలతో బాటు వెంకటాచార్యులవారి దీశక్తిని పట్టుదలను దైవభక్తిని చాటే సన్నివేశాలు ఈ నాటకంలో మరికొన్ని ఉన్నవి

కిరీటి వెంకటాచార్యులవారు 110 గ్రంథాలు రచించినట్లు ఈ నాటకంలో ఉంది కాని మనకు దక్కినవి కొన్ని మాత్రమే శ్రీవారి రచనలు 1 ఝంఝామారుతం-దీనికే గదాదరీయఖండనమని నామాంతరం 2 గజ

సూత్రవాదం 'ణేరణౌ' పాణినీయ సూత్రానికి వివరణమిది గ్రంథాంతంలో వెంకటాచార్యులవారు తమను ఈ విధంగా పొగడుకున్నారు

'ణేరణావితి సూత్రార్థం, భగవాన్ వేద పాణినిః
అహం చ భాష్యకారస్తు తత్త్వతో వేత్తి వా న వా'

ఈ కృతుల ప్రసక్తి కూడా ఈ నాటకంలో ఉంది 3 అలంకార కౌస్తుభః వెంకటాచార్యులవారు తీరు తీరు అలంకారాలకు ఉదాహరణలుగా సురపురం ఏలిక వెంకటనాయకునిపై చెప్పిన పద్యాలున్నవి Gustov Oppert వెంకటాచార్యులవారి కృతులుగా పేర్కొన్న 4 ఐత్వఖండనం 5 తాత్పర్య దర్పణం 6 వేదాన్తకౌస్తుభం 7 ఆనందతారతమ్యఖండనం (ఇది శ్రీనివాస దేశికుల పేరుతో కూడా ఉంది) 8 పుచ్ఛబ్రహ్మవాదఖండనం (శ్రీనివాస దేశికుల పుచ్ఛబ్రహ్మవాద నిరాసః దీనికంటె భిన్నమో అభిన్నమో తెలియదు) 9 శివార్కమణిదీపికా ఖండనం - ఇవన్నీ శాస్త్రగ్రంధాలు వెంకటాచార్యులవారి సాహిత్య గ్రందాలు 10 శృంగార తరంగిణీ - ఐదంకాల నాటకం 11 కృష్ణ భావశతకం 12 విష్ణుసప్తవిభక్తిస్తోత్రం 13 దశావతారస్తోత్రం పై రెండు కృతుల ప్రసక్తి కూడా ఈ నాటకంలో ఉంది 14 ఉషాపరిణయ నాటకం 15 శుకాభిపతననాటకం 16 శృంగారలహరీ 17 హయగ్రీవదండకం 18 యతిరాజదండకం మైసూరు ప్రాచ్యలిఖిత గ్రందాలయంలో 19 అభినవ శృంగారరసమంజరీ అనే మరొక కృతి ఉన్నట్లు తెలుస్తున్నది శ్రీవారి తెలుగు శ్లేషకావ్యం 20 అచలాత్మజాపరిణయం ముద్రితం వివరాలకై నా Contribution of Andhra to Samskrit Literature చూడండి

5. ఈ నాటకకర్త తిరుమల బుక్కపట్టణం శ్రీనివాసాచార్యులు (1862-1920AD) పైన పేర్కొన్న కిరీటి వెంకటాచార్యుల గురువూ చిన్నాయనా ఐన శ్రీనివాసదేశికుల మనుమని మునిమనుమడు ఈ శ్రీనివాసాచార్యులు. బాలసరస్వతి బిరుదాంచితుడు ఈ శ్రీనివాసాచార్యులవారు కూడ

సాహిత్య వైభవంలో పాండిత్యశౌండీర్యంలో తాత ముత్తాతల పేరు పెంపులు నిలిపిన ప్రతిబాశాలి వారి ఛాయాచిత్రంపైన ఇట్లున్నది

"శ్రీమత్సద్గుణ బుచ్చివెంకటగురోః పుత్రం పవిత్రాశయం
తత్కారుణ్యవశాదవాప్త సుమహాచక్రాంకనప్రక్రమమ్।
షట్తంత్రీనిపుణ ప్రచండధిషణం దుర్వాదిగర్వాపహం
నిర్ద్వంద్వం ఘటికాశతాశుకవనే శ్రీశ్రీనివాసం శ్రయే"

'బాలసరస్వతి', 'తర్కతీర్థ' శ్రీమత్తిరుమల బుక్కపత్తన శ్రీనివాసాచార్య స్వామినాం ప్రతిబింబమిదం అవతారకాలః శా శ ౧౭౮౪ దుందుబి సంవత్సర చైత్ర బహుళ నవమి ధనిష్ఠా నక్షత్రం (22 4 1862 మంగళవారం) పరమపద ప్రాప్తికాలః శా శ ౧౮౪౧ సిద్ధార్థి సంవత్సరం ఫాల్గుణ శుద్ధ చతుర్దశీ (3 3 1920 బుధవారం) జీవితకాలవర్షాః 56 షట్పంచాశత్ శ్రీవారి తిరునక్షత్ర తనియ శ్లోకం ఇట్లున్నది

"శ్రీమద్దుందుభి చైత్రకృష్ణనవమీ పుచ్ఛే ధనిష్ఠర్షగే
క్ష్మాపుత్రే శశినాసమం మకరగే మేషం గతే పూషణి।
మందే చైవ తులాంశగే సతి తులాలగ్నేవ తీర్థో2జని
శ్రీమాన్ బాలసరస్వతీ బిరుదభాక్ శ్రీశ్రీనివాసో గురుః"

శ్రీనివాసాచార్యులవారి వంశావతారం ఈ తీరుగా ఉన్నది దీనిని నాకిచ్చినవారు బాలసరస్వతి శ్రీనివాసాచార్యుల మనుమడు జాతక విద్వన్మణి కవితార్కికసింహాచార్యులు

ముద్రణ సౌకర్యం కోసం ఈ వంశావతారాన్ని రెండు భాగాలుగా ఇస్తున్నాను.

శరమర్షణ గోత్రం శ్రీశైలపూర్ణులు

అణ్ణయాచార్యులు I

శ్రీనివాస తాతాచార్యులు (5వ తరం)

వెంకటదీక్షితాచార్యులు | అణ్ణయాచార్యులు III

నృసింహతాతాచార్యులు | శ్రీనివాసతాతాచార్యులు

భార్య లక్ష్మాంబ

వెంకటాచార్యులు | అప్పలాచార్యులు | అణ్ణయదీక్షితులు | శ్రీనివాసదేశికులు *

శ్రీనివాస తాతాచార్యులు | (కిరీటి)వెంకటాచార్యులు | బుచ్చి వెంకటాచార్యులు | వెంకట రాఘవాచార్యులు

శ్రీనివాసదేశికులు *

వెంకటరంగాచార్యులు | వెంకటరాఘవాచార్యులు | కస్తూరిరంగాచార్యులు | శ్రీనివాసతాతాచార్యులు

రంగనాథాచార్యులు (భార్య బుచ్చమాంబ) | కస్తూరి రంగాచార్యులు

శ్రీనివాసాచార్యులు (భార్య వెంకమాంబ)

బుచ్చి వెంకటాచార్యులు (భార్య శేషమాంబ) | రంగనాథాచార్యులు (భార్య కృష్ణాంబ)

బాలసరస్వతి శ్రీనివాసాచార్యులు నాటకకర్త (భార్య శ్రీనివాసాంబ) | రంగనాథాచార్యులు (భార్య రాఘవాంబ)

వెంకటాచార్యులు (భార్య రాఘవాంబ)

కవితార్కిక సింహాచార్య (జాతక విద్వన్మణి - నాకీ నాటకప్రతి, వంశవృక్షం ఇచ్చినవారు)

శ్రీనివాసాచార్యులు

బాలాజీ | వెంకటేశ్ (అమెరికావాసులు)

సురపురంలో స్థిరపడిన నాటినుండి తిరుమల బుక్కపట్టణం సోదరులు వారి సంతానం గద్వాల వనపర్తి ఆత్మకూరు ఔకు జటప్రోలు మొదలైన సంస్థానాలకు పోయి రాజసన్మానాలు అందుకునేవారు కొంతకాలం తరువాత ఈ సంస్థానాదీశ్వరుల కోరికమేరకు వీరు అక్కడక్కడ స్థిరంగా నిలిచి పోయినారు ఐనా వారందరికీ సురపురంతో సంబంధం దృఢంగా ఉండినది ఇప్పటికి అట్లే ఉన్నది ఆత్మకూరు సంస్థానాధీశ్వరులు సవై రాజాసీతారాం భూపాల్ (1851-1903) మడులూ మాన్యాలూ ఇచ్చి బుచ్చివెంకటాచార్యులు శేషమాంబాదంపతులను తమ సంస్థానంలోనే నిలుపుకున్నారు అందు వలన ఈ నాటకకర్త బాలసరస్వతి శ్రీనివాసాచార్యులు ఆత్మకూరులోనే జన్మించి నారు(22 4 1862) శ్రీనివాసాచార్యులు తండ్రిగారికడనే సాహిత్యం అలంకార గ్రందాలు పఠించినారు తర్కశాస్త్రం అభ్యసించటానికై వారు తమ 16వ ఏట మైసూరుకు పోయినారు మైసూరు ఆస్థానకవిపండితులకు ఈ బాల కవి ప్రతిభ అబ్బురమనిపించినది మైసూరు మహారాజు చామరాజేంద్రులు X (1868-1894) శ్రీనివాసాచార్యులను 'బాలసరస్వతి' బిరుదంతో సత్కరించి నారు శ్రీనివాసాచార్యులు పరకాలమఠాధీశ్వరులు రాజగురువులు శ్రీ రంగ నాద బ్రహ్మతంత్ర పరకాలస్వాములవారివద్ద (1873-1885) తర్కవేదాంతము లభ్యసించినారు సజ్జయం తాతాచార్యులవారికడ వివిధప్రాకృతాలు నేర్చి నారు చామరాజేంద్రులు ఈ బాలకవి పాండిత్యానికి అబ్బురపడి కాశీ నవ ద్వీపాలలో ఉన్నతవిద్య అభ్యసించటానికి ఆయనకు ఉపకారవేతనమిచ్చి పంపించినారు శ్రీనివాసాచార్యులు కాశీలో స్వామిశాస్త్రిగారివద్ద అద్వైత వేదాంతము, కైలాసచంద్ర శిరోమణి భట్టాచార్యులవద్ద న్యాయశాస్త్ర క్రోడము, జాగదీశి పఠించినారు తరువాత నవద్వీపానికి పోయి మీమాంసా శాస్త్రం ఆపోశనం పట్టినారు నవద్వీపపండితమండలి శ్రీనివాసాచార్యుల వారికి 1889 సంవత్సరం తర్కతీర్థ బిరుదమిచ్చినది

ఈవిధంగా శ్రీనివాసాచార్యులు సమస్తశాస్త్రాలూ నేర్చి కవితారచనలో శాస్త్రసిద్ధాంతరాద్ధాంతములలో తమకు సాటివారు లేరనిపించుకొని మాతృ

దేశానికి బయలుదేరినారు తిరుగుప్రయాణమై ఆచార్యులవారు ఉత్తర భారతంలోని అనేకసంస్థానాలు దర్శించి అక్కడి కవిపండితులను మెప్పించి నారు దర్భాంగా, జోధ్‌పూర్, బుందీదత్తియా, గ్వాలియార్, కొటాంజరి, ఇందూర్, దారానగర్, జమ్మూకాశ్మీర్ భూపతులు ఈ సరస్వతీ అపరావతారా నికి విలువైన కానుకలిచ్చి సత్కరించినారు

శ్రీనివాసాచార్యుల వారు గంటకు నూరుశ్లోకాలు అవలీలగా చెప్పే వారు వారికి ఘంటాశతశ్లోకకవి అనే సార్థకమైన బిరుదు లభించింది శ్రీవారి అవధానాలు సమకాలీనపండితకవులను విద్యావేత్తలను ఉన్నతాధికారులను సంస్థానాధీశ్వరులను ఆశ్చర్యసాగరంలో ఓలలాడించినవి ఆచార్యులవారు బళ్ళారి కడప పెనుగొండ తాడిపత్రి మద్రాసు బనగానపల్లె మొదలైన పెక్కు చోట్ల అవధానాలు చేసి కీర్తితో పాటు ధనకనకవస్తువాహనాలు పుష్కలంగా గడించినారు వారి మద్రాసు అవధాన విశేషాలు 31 3 1903 నాటి రాజహంస పత్రికలోను 6 4 1903 మద్రాసుమేల్ లోను అచ్చైనవి శ్రీనివాసాచార్యులు దేశమంతా తిరిగి సాహిత్య జైత్రయాత్రలు ముగించి జన్మస్థలం ఆత్మకూరుకు తిరిగివచ్చి ఆ సంస్థానం ప్రదానవిద్వాంసులుగా స్థిరపడినారు ఆత్మకూరు సంస్థానాధీశ్వరులు రాజా రాంభూపాల్ (1888-1930) శ్రీవారికి అనేకాగ్రహారా లిచ్చినారు ఆచార్యులవారు తమకు జరిగిన సన్మానాలకు తృప్తిపడి ఊర కుండలేదు వారు 'బ్రహ్మామృతవర్షిణీ' అనే సంస్థను నెలకొల్పి ప్రతి సంవత్సరం దేశం నలుమూలలనుండి కవిపండితులను రప్పించి తమ సొంత ధనంతో ఘనంగా సత్కరించేవారు ఒకప్పుడు తిరుపతి వెంకటకవులు ఆత్మకూరు సంస్థానానికి పోయినారు వారు తెలుగులో గొప్ప ఆశుకవులు బాలసరస్వతి శ్రీనివాసాచార్యులు సంస్కృతంలో గొప్ప ఆశుకవులు. మీదు మిక్కిలి షడ్దర్శనీపారగులు ఆ సంగతి తెలియక తిరుపతి వెంకటకవులు సంస్కృతం ఆశుకవిత్వం చెప్పటంలోనూ శాస్త్రార్థం చేయటంలోనూ శ్రీనివాసాచార్యుల వారితో వాదించి ఓడిపోయినారు తత్ఫలితంగా రాజుగారి

కోరికమేరకు శ్రీనివాసవిలాసః కృతిని ఆంధ్రీకరించుటకు ఒప్పుకొని ఆపని పూర్తిచేసినారు

శ్రీనివాసాచార్యులువారి సంస్కృతరచనలు 1 నంజరాజచమ్పూ 2 మన్మదనిర్మధనం 3 జాంబవతీపరిణయం 4 తత్వమార్తాండ ప్రభామండలం 5 రాజశేఖరచరితం 6 సురపుర వెంకటగురుచరితం 7 శతఘంటావధానం 8 శ్రీనివాసవిలాసః 9 వీరశైవ శిరస్తాడనం 10 దుర్విగ్రహనిగ్రహం 11 వెంకటార్యవిజయవైజయంతీ (ప్రస్తుత నాటకం) 12 రాజవంశరత్నావళీ 13 లక్ష్మీసరస్వతీ దండకం 14 విష్ణుస్తుతివ్యాఖ్యా 15 రహస్యత్రయసారార్థః 16 గంగాస్తుతిః 17 ఆంగ్లేయ జర్మనీ యుద్ధవివరణం 18 ప్రపత్తిపదవీ 19 దశావతారస్తోత్రమ్ వారి ప్రాకృత రచనలు 20 హయగ్రీవపంచాశత్ 21 నరకేసరిస్తుతిః తెలుగురచన 22 విజయదశమీ నిర్ణయము పై వానిలో ఏడవదైన శతఘంటావదానం ఆచార్యులవారు కడప ప్రొద్దుటూరు బళ్ళారి మద్రాసు నగరాల్లో చేసిన అవధానాలలో ఆశువుగా చెప్పిన శ్లోకాల సంకలనం దీనిని పండిత డి గోపాలాచార్యులుగారు (1872-1920) ప్రకటించినారు (ఆనందముద్రణాలయం 1903) ఇందులోనే ఎడ్వర్డ్ పట్టాభిషేక సందర్భంగా చెప్పిన 23 శ్లోకాలు, భవానీసంగమేశ్వరస్తుతిః ఉన్నవి శ్రీనివాసాచార్యులవారు విశిష్టాద్వైతులైనా శివభక్తుల కోరికపై భవానీ సంగమేశ్వరస్తుతిః రచించినారు ఈ సంకలనంలో అవధానాల్లో చెప్పిన ప్రాకృత పద్యాలు ఉన్నవి

6. ప్రస్తుతనాటకం శ్రీనివాసాచార్యులవారి రచనల్లో 11వదైన వేంకటార్యవిజయవైజయంతీ 8 అంకాల నాటకం దీనిని నేను ఆచార్యుల వారి మనుమలు కవితార్కికసింహాచార్యులవారి వద్దగల లిఖిత ప్రతులు చూచి 1972 సం॥ పాఠాంతరాలతో వ్రాసుకున్నాను దీనితో పాటు కిరీటి వెంకటాచార్యులవారి పితృపాదులు అణ్ణయదీక్షితుల రసోదారభాణం ఎత్తి వ్రాసుకున్నాను ఈ నాటకం తిరుమలపై శ్రీనివాసుని బ్రహ్మోత్సవాల సందర్భంగా

ప్రదర్శించటానికి ఉద్దేశింపబడినట్లు ప్రస్తావన మూలంగా తెలుస్తున్నది ఇందులో వెంకటాచార్యులవారి జీవితంతోపాటు నాటి గద్వాల ఔకు సురపురం పూనాసంస్థానాల వైభవం సమకాలీనపండితుల విద్యా వైదుష్యము లున్నవి

ప్రదమాంకంలో తిరుమలబుక్కపట్టణం వారి వంశావతారం సోదర త్రయం బుక్కపట్నంనుండి వచ్చి సురపురంలో రాజగురువులుగా స్థిర పడటం, శ్రీనివాసదేశికుల శిష్యులు వెంకటాచార్యులు ఆయన సహా ధ్యాయులూ మొదలైనవారి విద్యాభ్యాస విశేషాలు, అహోబల మఠాధీశ్వరు లైన శ్రీనివాసయతీంద్రులు గద్వాలరాజాస్థానంలో సత్కృతులైన వివరములు యతీంద్రులు సురపురం పోయి శ్రీనివాసదేశికులను చూడాలనుకోవటం, శ్రీనివాసదేశికుల హఠాన్మరణ వార్త అప్పుడే వినటం, యతీశ్వరుల నిర్వేదం, వారు శ్రీనివాసదేశికుల విద్యా వైదుష్యం మెచ్చుకోవటం మొదలైనవి ఉన్నవి

ద్వితీయాంకంలో అహోబల మఠాదిపతులు సురపురం వచ్చి కిరీటి వెంకటాచార్యుల పాండిత్యం చాటటానికై ఆయనతో శాస్త్రవాదానికి పూను కోవటం, యతీంద్రులు విశిష్టాద్వైతం పక్షమున వెంకటాచార్యులు అద్వైతం పక్షమున వాదించటం ఉంది **రెండవ అంకం చివరన కొన్ని పుటలు లేవు. లుప్తమైన పుటల్లో ఏ కథాభాగమున్నదో తెలియదు.**

తృతీయాంకంలో పై అంకంలో ప్రారంభమైన శాస్త్రవాదం 15 దినాలు సాగటం, వెంకటాచార్యులను ఓడించలేక యతీంద్రులు నృసింహస్వామిని ఉపాసించటం, దానికి విరుగుడుగా వెంకటాచార్యులు హయగ్రీవునుపాసిం చటం ఉంది శ్రీనివాసయతీంద్రులు వెంకటాచార్యుల పాండిత్యానికి వాద నైపుణికి కవితాచాతురికి మెచ్చి వాదం విరమించుకొని వెంకటాచార్యులకు విజయపత్రిక ఇచ్చి సన్మానిస్తారు ఈ అంకంలోనే వెంకటాచార్యుల వారు చెప్పిన దశావతారస్తోత్రం, భావశతకం మొదలైనవి ఉన్నవి

చతుర్థాంకంలో సురపురం సంస్థానాధీశ్వరుడు వెంకటభూపాలుడు ఆయన రాణి, వెంకటాచార్యులవారి గురించి వారి పూర్వుల గురించి మాట్లాడుకుంటుండగా ఒక దూత వచ్చి వెంకటాచార్యులవారు అలిగి సురపురం విడిచి వెళ్ళిపోతున్నట్లు చెప్పుతాడు రాజు వెంటనే పోయి ఆచార్యులవారి అలుకకు కారణం సంస్థానోద్యోగుల అనౌచిత్య ప్రవర్తనమని తెలుసుకొని ఉద్యోగులను మందలించి వెంకటాచార్యులను బతిమాలి తీసుకవచ్చి సన్మానించటం ఉంది

పంచమాంకంలో వెంకటాచార్యులవారు పూనా సంస్థానం పండితులతో వాదించటానికి ప్రస్థానించటం, మంత్రి నానాఫడ్నవీస్, పేష్వా సవాయి మాధవరావుల పాలనం, మాధవరావు మరాఠీలో అన్నమాటలు వెంకటాచార్యులు సంస్కృతాలుగా ప్రయోగించి సమాధానం చెప్పటం వంటి సన్నివేశములున్నవి

షష్ఠాంకంలో వెంకటాచార్యులు పూనా ఆస్థానవిద్వాంసులను ద్వైతాద్వైతములలో ఓడించి విజయులు కావటం, పూనా ఆస్థాన ధర్మాధికారి రామశాస్త్రి, వెంకటాచార్యులవారు నవద్వీప పండితులను ఓడించిన వైనం చెప్పటం సవాయి మాధవరావు ఆచార్యులవారిని రూ 1116/-తో సత్కరించటం ఉన్నవి

సప్తమాంకం వెంకటాచార్యులవారి శాస్త్రార్థానికి అంకితమైనది వెంకటాచార్యులను ఎట్లాగైనా ఓడించవలెననే పట్టుదలతో పూనా విద్వాంసులు ఔత్తరాహులైన పురుషోత్తమశాస్త్రిని రప్పించటం, పురుషోత్తమ శాస్త్రి ఆచార్యులవారితో 17 దినాలు వాదించి ఓడించలేక 17వ నాటి రాత్రి వెంకటాచార్యులను చంపటానికై బగళా ప్రయోగం చేయటం, హయగ్రీవానుగ్రహంతో ఆచార్యులవారి గండం తప్పటం బగళాశక్తి పురుషోత్తమశాస్త్రినే అంతమొందించటం మొదలైనవి ఉన్నవి

అష్టమాంకంలో వెంకటాచార్యులవారు శ్రీనివాసుని దర్శించటానికై తిరుమలకు పోవటం, కాలాతీతమైనందున అప్పుడే అర్చకులు మందిర ద్వారాలు మూయటం, వెంకటాచార్యులు ప్రార్థించినా పూజారులు తలుపులు తెరవకపోవటం, కుపితులైన వెంకటాచార్యులు శ్రీవేంకటేశ్వరస్వామిని ఉపాలంబించటం, అంతట మందిరద్వారాలు తామై తెరచుకోవటం, ఆచార్యులవారు వెంకటేశ్వరస్వామివారిని స్తుతించటం, అర్చకస్వాములు ఆచార్యులవారిని సన్మానించటం, ధర్మాధికారియైన హత్తీరాంబాబా వచ్చి వెంకటాచార్యులవారి పితృవ్యులు శ్రీనివాసదేశికులను తాము స్వయంగా సేవించుకున్న విషయము వారి గొప్పతనము చెప్పి వెంకటాచార్యులను సన్మానించటం ఉన్నది నాటకం భరతవాక్యంతో ముగుస్తుంది ఇది సంగ్రహంగా ఈ నాటకేతివృత్తం

ఈ నాటకంలోని ప్రతి అంకంలో ఆనాటి వ్యక్తులు, కొన్ని ముఖ్య సన్నివేశాలు, ఆయా సంస్థానాల యశోప్రాబవాలు, ఆ యా పండితుల పేర్లు వారి రచనలు నాటి చరిత్రకు సంస్కృతికి అద్దం పట్టే విషయాలు చాలా ఉన్నవి

ప్రధమాంకంలో అణ్ణయదీక్షితులు, శ్రీనివాస దేశికులు వారి కృతులు వెంకటాచార్యుల అన్న 16 ఏండ్ల యువకుడు ఔకునగరంలో అగ్నిష్టోమా దులు చేయించడం, 8 ఏండ్ల వెంకటాచార్యులు ఇద్దరు తురకలు వారి బాషలో తిట్టుకున్న సంభాషణ యదాతదంగా ధర్మాధికారి ముందు వల్లిం చటం, చదువుకుంటున్న దినాల్లోనే వెంకటాచార్యులు ఝంఝామారుతాది గ్రందాలు రచించిన వైనం, వెంకటాచార్యుల సహాధ్యాయులు కౌండిన్య వెంక టార్య, వాధూల అప్పలాచార్యుల ప్రసక్తి, శ్రీనివాసదేశికులు వీరరాఘవీయ వ్యాఖ్యానం పరిష్కరించినట్లు, కల్యాణరామవ నాటకం రచించినట్లు ఉన్నది ద్వితీయాంకంలో వెంకటాచార్యుల మాతులేయులు భారద్వాజ శేషా చార్యులు, తృతీయాంకంలో హనుమద్ఘుండాభిజనః శేషాచార్యులు,

చతుర్థాంకంలో వెంకటాచార్యుల అన్న శ్రీనివాస తాతాచార్యులు, తమ్ముడు బుచ్చివెంకటాచార్యులు ఔకునగరంలో జరిపిన పౌండరీక గరుడ చయనాదులు, ఆతని హరాన్మరణం 5,6,7 అంకాల్లో పూనా ఆస్థానంలో హరిపంత్, ధర్మాధ్యక్షుడు రామశాస్త్రి వెంకటాచార్యుల పితృవ్య పుత్రులు వెంకటరాఘవాచార్యులు, తన తమ్ముడు బుచ్చివెంకటాచార్యులు మౌని పండితజీతో వాదించటం, పూనా రాజ్యం ఆదాయం సైన్యబలం, హయగ్రీవ దండకం 8వ అంకంలో దాక్షిణాత్య పండితుడు బాలసరస్వతి, వ్యాసరాయ కృత చంద్రికావ్యాఖ్యానాన్ని ఖండించే తత్త్వమార్తాండం రచించటం, కంప సముద్రం అగ్రహారీకులు కౌశికకృష్ణాచార్యులు మొదలైనవారి ప్రసక్తి వస్తుంది వీరందరూ ఆనాటి చారిత్రకవ్యక్తులే వారి గురించి ఇతోదికమైన పరిశోధన జరగటం చాలా అవసరం ఈ నాటకానికి సంశోధిత ప్రతిని సమగ్ర చారిత్రక భూమికను సంతరించటం ఒక పిహెచ్ డి, ఔతుంది బావి పరిశోదకులీ బారం వహించవలెనని కోరుతున్నాను

వెంకటార్యవిజయవైజయంతీ నాటకం శ్రీనివాసాచార్యులవారి కవితా ప్రతిబకు వైదుష్యవాల్లభ్యానికి ఒక మచ్చుతునక తమ ముత్తాత తండ్రి యైన శ్రీనివాసదేశికులవారికి శిష్యుడు సర్వతంత్రస్వతంత్రుడు మహోద్దండ పండితకవియైన కిరీటి వెంకటాచార్యుల వైభవాన్ని లోకానికి చాటవలెనని ప్రగాడాబినివేశంతో కూర్చిన నాటకమిది ఈ నాటకంలోని సంఘటనలు సన్నివేశాలు అనగా వెంకటాచార్యుల పాండిత్య కవిత్వాలు ఉద్ధతప్రవర్తన వాదవిజయాలు వాస్తవమైతే కావచ్చును కాని చారిత్రకంగా ఆయా సంఘట నల పౌర్వాపర్యం కుదరటం లేదు

అణ్ణయదీక్షితులవారి కాలం (1704-1778) శ్రీనివాసదేశికుల కాలం (1708-1783). ఈ సోదరులను తమ సంస్థానానికి రప్పించుకొన్న సురపురం బహిరీ పామనాయక భూపాలుని కాలం (1752-1773) ఆతని వారసుడు వేంకట నాయకుని రాజ్యకాలం (1773-1802) సోదరులిరువురూ తండ్రి

కొడుకుల రాజ్యకాలంలో రాజగురువులుగా ఉండినారు అణ్ణయ దీక్షితుల రెండవ కుమారుడు ఈ నాటకేతివృత్తానికి కేంద్రబిందువు ప్రధాన నాయకుడు ఐన వేంకటాచార్యుల జీవితకాలం (1733-1765) [తండ్రిగారి కంటెను తనకు సమస్త విద్యలు నేర్పిన గురువుగారికంటెను పేరు ప్రఖ్యాతులు గడించిన ఈ కిరీటి వెంకటాచార్యులు 32వ యేట తమ కనులముందే పరమపదిస్తే ఆ పెద్దలు ఎంత దుఃఖించినారో? అంతటి పుణ్యపురుషులకు ఈ దుఃఖం ఎందుకు కలిగిందో ఆ పరాత్పరునికే తెలియవలె] నాటకం ప్రదమాంకంలో అహోబలమఠాధీశ్వరులైన శ్రీనివాసయతీంద్రులు గద్వాల రాజాస్థానంలో పూజలంది సురపురం పోయి శ్రీనివాసదేశికులను చూడవలెననే కోర్కె ప్రకటిస్తే శ్రీనివాస దేశికులు అల్పకాలం క్రిందనే పరమపదించిన వార్త తెలిసి విషణ్ణులైనారు అంటే చారిత్రకంగా ఇది 1783 తరువాత జరిగిన సంఘటన వెంకటాచార్యులు గతించి అప్పటికే 23 యేండ్లు ఐపోయినది అటు వంటప్పుడు సురపురంలో శ్రీనివాసమహాదేశికులు వెంకటాచార్యులతో శాస్త్రార్థం చేసినట్లు ద్వితీయ తృతీయాంకాల్లో చిత్రించటం కుదరదు సుర పురం తిరుమలబుక్కపట్టణంవారు వంశపరంపరగా ఇప్పటికీ అహోబలమఠా ధీశ్వరులైన శ్రీనివాసయతీంద్రులు వేంకటాచార్యులతో శాస్త్రార్థం చేయటం వాస్తవమే అంటున్నారు అహోబల గురుపరంపరలో 25వ పీఠాధిపతులు శ్రీనివాసయతీంద్రులు వారి మఠపరిపాలనాకాలం 1776 - 1811 వీరే కిరీటి వెంకటాచార్యులవారితో వాదించి గెలిచినట్లు అహోబలమఠం వారి కవిలెలలో ఉంది గద్వాల రాజాస్థానానికి వెళ్ళినది కూడా ఈ గురువులే (శ్రీ నృసింహ ప్రియ ప్రత్యేకసంచిక 12th Annual Number June 1992) అప్పటికి శ్రీనివాసదేశికులు పరమపదించినట్లు నాటకంలో చిత్రించినది సత్యం కాదా? అణ్ణయదీక్షితులు శ్రీనివాసదేశికులు ఉండగా కిరీటి వెంకటాచార్యులు సురపురం సంస్థానంలో శ్రీనివాసయతీంద్రులతో వాదించి ఉంటారా? అట్లైతే ఈ సంఘటన వెంకటాచార్యులు సురపురం విడిచి పూనా సంస్థానానికి పోకముందే జరిగి ఉండవలెను అది పామనాయక భూపాలుని కాలంలోనే

కావలెను నాటకంలో చిత్రించినట్లు వెంకటనాయకుని కాలంలో కాదు వెంకట నాయకుడు సింహాసనమెక్కేనాటికి వెంకటాచార్యుల వారు లేనే లేరు చతుర్థాంకంలో వెంకటాచార్యులు అలిగి సురపురం వెళ్ళిపోతుంటే వెంకట నాయకుడు ఆయనను సాంత్వనపరచినట్లు చిత్రించటం వాస్తవం కాదా? ఆ సంఘటన కూడా పామనాయకుని కాలంలోనే జరిగిందా? వెంకటాచార్యుల వారు అలిగినది మాత్రం వాస్తవమే రాజు బతిమాలితే సురపురంలోనే ఉండి పోవటం వాస్తవం కాదేమో ఆయన సురపురం విడిచిపోయిన తరువాత మరల తిరిగి రాలేదట దీనికి కారణం సురపురం చరిత్రలో ఇంకొక తీరుగా ఉంది దానిని తిరుమల రామచంద్ర గారు తమ భార్గవపురాణ పరిష్కరణ పీఠికలో వివరించినారు

వెంకటప్పనాయకునికి వెంకటాచార్యులవారి ఒక శిష్యునిపై కోపం వచ్చిందట శిష్యుడు గురువులకు మొరపెట్టుకున్నాడు ఈవిషయంలో నేను జోక్యం చేసుకుంటే బాగుండదన్నాడు గురువు కాని శిష్యుడు వినలేదు ఆతని నిర్బంధం మూలంగా వెంకటాచార్యులవారు రాజుగారివద్ద ఆ ప్రస్తావన తెచ్చినారు రాజుగారు "మీరు గురువులు ఇట్టి విషయాలలో జోక్యం చేసుకోరాదు" అని నిష్ఠురములాడినారు రాజు తనమాట విన నప్పుడు సురపురంలో ఉండటం మంచిదికాదని వెంకటాచార్యులు పూనా సంస్థానానికి వెళ్ళిపోయినారు వెంకటాచార్యులు సురపురం విడిచిపోతూ ఆశ్వికుని ద్వారా వెంకటనాయకునికి పంపించిన శ్లోకం

"కరీబరీభరీతిచేద్దిశం సరీసరీతికాం
స్థిరీచరీకరోతిచేన్న చంచరీకరీతికామ్,
వరీవరీతి సారసం జరీగృధీతిమంజరీం
జరీగృహీతి షట్పదో నిరీతిరీతిరీదృశీమ్"

ఈ నాటకం చతుర్థాంకంలో ఉన్నది వెంకటనాయకుడు వెంకటాచార్యులను తన ఆస్థానానికి మరల రప్పించుకోవాలని ఎంతో ప్రయత్నించినాడు కాని వెంకటాచార్యులు రానేలేదు కిరీటి వెంకటాచార్యులు వెంకటప్పనాయకుని ఆస్థానంలో ఉండినవాడే అని తిరుమల రామచంద్రగారి తీర్మానం

ఈ నాటకం 5,6,7 అంకాలలో వెంకటాచార్యులవారు పూనా సంస్థానం లో ప్రదర్శించిన విద్యా వైదుష్యములున్నవి ఐదవ అంకం ప్రారంభంలో పూనా పాలకుడు సవాయి మాదవరావు, మంత్రి నానాపడ్నవీసుల ప్రస్తావన ఉంది పూనా సంస్థానమునేలిన మాధవరావు లిరువురు మొదటి పేష్వా మాధవరావు జననం 16 2 1745 మరణం 18 11 1772 రాజ్యపాలనకాలం 1762-1772 అతడు మరణించే ముందు తన తమ్ముని కొడుకు 40 దినాల శిశువు ఐన మాధవరావును వారసునిగా ప్రకటించినాడు ఆతడే సవాయి మాధవరావుగా 1774-1795 ప్రఖ్యాతుడు నానాపడ్నవీస్ జననం 12 2 1742 మరణం 13 3 1800 ఇతడు మొదటి మాధవరావు కాలంలోనూ రెండవ మాధవరావు కాలంలోనూ ముఖ్యమంత్రిగా ఉండినాడు 40 దినాల శిశువును గద్దెపై కూర్చుండబెట్టి రాజ్యచక్రం తిప్పినవాడు నానాపడ్నవీసే సురపురం రాజుపై అలిగి వెంకటాచార్యులు పూనా వెళ్ళినదెప్పుడు? ఆయన పూనా సంస్థానంలో 12 యేండ్లు గౌరవాదరాలందుకున్నట్లు చెప్పుతారు కనుక వెంకటాచార్యులవారి పూనా సంస్దాన జీవితం చివరి 12 యేండ్లు అనగా 1753 నుండి 1765 కావలెను అట్లైతే వెంకటాచార్యులవారు ఇరువురు మాధవరావుల కాలంలోనూ పూనా సంస్థానంలో ఉండినారనుకోవలెను

వెంకటాచార్యులవారి ఇతర రచనలు వాటి పీఠికలు పరిశీలిస్తే కాని వారి కాలనిర్ణయం ఇదమిత్థంగా తేలదు వెంకటాచార్యులవారి రచనల్లో **అలంకార కౌస్తుభం** ఒకటి ఇందులో తీరుతీరు అలంకారాలకు సురపురం వెంకటప్పనాయకునే ఉదాహరణంగా ఇచ్చినారు. గ్రందారంభంలో -

శ్రీమానసీయ బహిరీబిరుదాంక పామి
భూపాలపుత్రవరవెంకటనాయకస్య
స్వస్తి ప్రశస్తిమవతో గురువరేవ కుర్వేః
లంకారకౌస్తుభ మనన్య కృతోక్తి లక్ష్యమ్

తమ శృంగారతరంగిణిలో 'బహిరీ పామనాయక కుమార వెంకటపతి నాయక మహాస్థాన పాండిత్య గురుత్వ భూషణేన విరచితమ్' అని చాటినారు కనుక వెంకటాచార్యులవారు వెంకటప్పనాయకుని కాలంలో ఉండినారను టకు సందియం లేదు వెంకటాచార్యులు 32 ఏండ్లకే (1765 సంవత్సరం) వైకుంఠవాసులై యుండరు దీర్ఘకాలం జీవించియున్నారేమో శ్రీనివాసా చార్యుల వారి రచనల్లో ఆరవది సురపురగురుచరితం, చారిత్రకకావ్యం అందులో అసలుసిసలైన చరిత్ర ఉండవలె ఆ చరిత్రతో నాటకంలోని సన్ని వేశాలకు పొంతన కుదురుతుందో లేదో భావిపరిశోధకులు తేల్చవలె

ముప్పదేండ్లుగా నా చెంత మూలనున్న ఈ వెంకటార్యవిజయ వైజయన్తీ నాటకం ఇన్నాళ్ళకు ప్రకటించే బాగ్యం కలిగినందుకు సంతోషిస్తు న్నాను దీనికి కారణం ప్రస్తుతమున్న 45వ అహోబల పీఠాధిపతులు శ్రీవన్ శఠకోప శ్రీనారాయణ యతీంద్ర మహాదేశికులవారి అనుగ్రహం నేను 2002 ఫిబ్రవరి 5,6 తేదీల్లో హైదరాబాదులోని అహోబలమఠానికి వెళ్ళినపుడు ఈ నాటకం గూర్చి చెప్పి అందులోని కొన్ని శ్లోకాలు శ్రీవారికి వినిపించినాను వారీ నాటకం అచ్చువేయండని దీవించి మంత్రాక్షతలిచ్చినారు నృసింహ ప్రియ పత్రికలో ధారావాహికంగా ఈ నాటకం ప్రచురిద్దామని హైదరాబాదు మఠం యాజమాన్యంవారన్నారు నేను సరెనన్నాను 8 అంకాల నాటకం నెలకొకసారి రెండునెలలకొకసారి వెలువడే నృసింహప్రియ పత్రికలో అచ్చుకావటానికి కొన్ని ఏండ్లు పడుతవి

నేను జరారుజాగ్రస్తుడను కనుక ఈ నాటకం తొందరగా ప్రకటిస్తే బాగుండుననుకున్నాను ప్రెస్‌కాపీ సిద్ధం చెస్తుంటే ఇందులో చాలా స్ఖాలిత్యా

లున్నట్లు తోచింది అవి ఆనాడు నేను వ్రాసుకున్న ప్రతిలోని దోషములో లేదా నా వ్రాతలో దొరలిన దోషములో గుర్తులేదు నా చేతనైనంతవరకు పాఠాంతరాలు సరిచూస్తూ ప్రెస్‌కాపీ సిద్ధం చేసినాను నాకు తెలియనివానికై సంస్కృతపండితులు మిత్రులు డా కొరిడె రాజన్నశాస్త్రిగారిని సంప్రదించినాను బహుకార్యాంతరమగ్నులైన శాస్త్రిగారు నాకు చాలా తోడ్పడినారు ఇంకేమైనా దోషాలు మిగిలిపోతే అవి మూలప్రతి లభిస్తేనే సవరించ సాధ్యం కాగలదనుకుంటాను

కేంద్రప్రభుత్వం రాష్ట్రీయ సంస్కృత సంస్థాన్ వారికి ఈ గ్రంథ ప్రచురణకై ఆర్థిక సహాయం అభ్యర్థించినాను వారి ఆజ్ఞమేరకు 30 మాదిరి పుటలు డి టి పి చేయించి చిన్న ఉపోద్ఘాతంతో పంపించినాను ఆర్థిక సహాయం చేస్తామని రాష్ట్రీయ సంస్కృత సంస్థాన్ వారి జాబు 23 9 2002 న వచ్చింది నాటకం పూర్తిగా డి టి పి చేయించినాను నా పూర్వవిద్యార్థి డా వల్లపురెడ్డి బుచ్చారెడ్డి మహబూబునగరం నుండి వారం వారం వచ్చి ప్రూఫులను దిద్ది పోయినాడు సురపురం బుక్కపట్టణం వంశీయులు శ్రీమాన్ రాజగోపాలాచార్యులు, వెంకటనాదాచార్యులు అణ్ణయదీక్షితుల శ్రీనివాస దేశికుల కిరీటి వెంకటాచార్యుల భావచిత్రాలు, బాలసరస్వతి శ్రీనివాసాచార్యుల ఛాయాచిత్రం ఆ చిత్రాల గూర్చిన సమాచారం సమకూర్చినారు శ్రీశైల పూర్ణుల నాటినుండి ఈనాటి వరకున్న తిరుమల బుక్కపట్టణం వారి వివిధ శాఖలు తరతరాల వంశావళి రాజగోపాలాచార్యులవద్ద ఉన్నది కపట్రాళ్ళ కృష్ణారావు రచించిన 'సురపురం ఇతిహాసం' కన్నడ గ్రంథంలోని సమాచారం కూడా వారే ఇచ్చినారు శ్రీనివాసదేశికులకు సంతానం లేదని తిరుమల రామచంద్ర గారు బార్గవపురాణం పీఠికలో పేర్కొన్నది సరికాదు ఈ నాటకకర్త బాలసరస్వతి శ్రీనివాసాచార్యులవారు శ్రీనివాసదేశికుల సంతానపరంపరలోని వారే బాలసరస్వతి మనుమలు జాతకవిద్వన్మణి కవితార్కిక సింహాచార్యులిచ్చిన తమ వంశావళిని రాజగోపాలాచార్యుల వద్ద గల వంశావళితో పోల్చి ధ్రువపరచుకున్నాను

ఈ విధంగా వెంకటార్యవిజయవైజయన్తీ నాటకం ఇన్నాళ్ళకు వెలుగు చూస్తున్నందుకు ప్రేరకులైన అహోబల మఠాధిపతులు శ్రీవన్ శఠకోప శ్రీనారాయణ యతీంద్ర మహాదేశికులవారికి, అహోబలమఠం పక్షమున ప్రోత్సహించిన వింజమూరి రాఘవన్ గారికి, కారకులైన కేంద్రప్రభుత్వం రాష్ట్రీయ సంస్కృత సంస్థాన్ వారికి, ఆ సంస్థాన్ సంచాలకులు ఆచార్య వెంపటి కుటుంబశాస్త్రి గారికి, ఎడిటింగ్‌లో తోడ్పడిన మిత్రులు డా కొరిడే రాజన్నశాస్త్రిగారికి, ప్రూఫులు దిద్దటంతోపాటు ఎడిటింగ్‌లోను సహాయపడిన డా వల్లపురెడ్డి బుచ్చారెడ్డి గారికి కృతజ్ఞతలు

డా. బి రామరాజు

విశ్రాంతాచార్యులు, తెలుగుశాఖ,

ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయం,

నేషనల్ రిసర్చ్ ప్రొఫెసర్, బారతప్రబుత్వం

13.7.2003 గురుపూర్ణిమ

1-8-117/2, చీకటిపల్లి,

హైదరాబాదు - 500 020

वेङ्कटार्यविजयवैजयन्ती

प्रथमोऽङ्कः

कारुण्येन किरीटिने प्रवितरन्नध्यात्मविद्यामृत
द्वारानेन विरोधिनो विदलयन् शास्त्रेषु साधीयसा।
तस्यैतस्य यशश्शशाङ्कधवलं तन्वन् धरामण्डले
श्रीमन् श्रीनिधिरच्युत· प्रदिशतु श्रेयांसि भूयासि न ॥ १

प्राञ्चत्स्वर्णकिरीटवज्रसुषमाजालैर्जगद्भासयन्
पादूरञ्जितरत्नरोचिरनलज्वालैर्दहन् कल्मषम् ।
लोकातीतमहामहोन्नतपदे तिष्ठन् बुधैर्वन्दितः
श्रीमन् वेङ्कटनाथ एष घटतामिष्टार्थपूर्त्यै मम ॥ २

भोभो· सुरासुरविसरशिरस्तटघटितकोटीरकोटीमणिकिरणपटल पाटलितपादपीठस्य, निखिलजगन्नाटकसूत्रधारस्य, वेङ्कटाचलकटक तरुणतमालभूरुहस्य भगवतश्श्रीनिवासस्य ब्रह्मोत्सवसमये समागता-स्सभासद· भगवत्समाराधनबध्दकुतूहलं भुवनरञ्जननाम्नस्तनूभवं विबुध रञ्जननामानं भरतपुत्रमभिरूपरूपकप्रयोगानुमतिदानेन परमनुगृह्णीत। यत. -

भवादृशां भूतलगीष्पतीना, विनोदनीया भुवि सैव विद्या।
मनागनाकृष्टयुवान्तरङ्गा, जगत्सु यैषा कथमस्तु योषा ॥ ३

(आकाशे कर्ण दत्वा) कि ब्रूथ। प्रहितेयमस्माभिः पत्त्रिकेति।

(प्रविश्य नट· पत्त्रिका ददाति)

सूत्रधारः - (गृहीत्वा वाचयति)

राज्ञां चरित्रसुभगानि बहूनि नाम
दृष्टानि नाटकशतानि बहूंश्च वारान् ।
नादर्शि दुर्विषहहैतुकफालपट्ट
कुट्टाककोविदकथामधुर कदापि ॥ ४

तत·

सारसारस्वतस्रोतस्सौरभेणाधिवासितः ।
अचुम्बितकथागुम्भस्सन्दर्भ· कोऽपि रूप्यताम् ॥ ५

(इति विमृश्य, सचिन्तम्) मारिष सुचिरमालोचयन्नपि न हीदृशं रूपक-मुपलभे कि करवाणि ।

मयैव तु कवीभूय कर्तव्य काव्यमीदृशम् ।
अभ्यासातिशयाल्लभ्य सर्वसौष्ठवशोभितम् ॥ ६

मारिषः-(सहासम्) तर्हि अभ्यासभाविना कवनेन सभ्यानानन्दयिष्यसि तर्हि भवन्नाटकप्रणयनप्रतीक्षैस्सामाजिकैस्तावच्चिरमत्रैव रङ्गे स्थातव्यम्।

सूत्रधारः - तर्हि ब्रूहि कि कर्तव्यमावाभ्याम् ।

मारिषः - (सस्मितम्)

किन्न्वासीदधुनैव हन्त कवने निर्वीरमुर्वीतल
किन्न्वैवं भवितापि बुक्कनगरीवंशे क्षितौ जाग्रति ।
दृश्यन्तेऽप्यधुनापि कि न कृतय तद्वश्यवाग्गुम्भिता·
कस्मादेवमहो ब्रवीषि सकलं ज्ञात्वापि नूत्नो यथा ॥ ७

सूत्रधारः - (सानुस्मरणहर्षम्)

आसर्व स्मृतमद्य मारिष सखे यत्तर्कतीर्थाभिध
श्श्रीमान् बालसरस्वतीबिरुदभाक् संख्यावतामग्रणीः ।

निश्शङ्क घटिकाशत कवयिता निस्तन्द्रकीर्तिच्छट
श्श्रीवासार्यमहाकविर्विजयते भूमण्डलीभूषणम् ।। ८

यो ब्रह्मामृतवर्षिणीं निरुपमां निर्माय दिव्या सभा
तस्या पण्डितमण्डली. प्रतिसभं दिग्देशतो मेलयन् ।
तद्वादानवकर्ण्य कर्णसुभगान् सम्मानयित्वाऽऽदरात्
कौशेयै. कलधौतभाजनचयै· काश्मीरजैः राङ्कवैः ।। ९

श्वेतच्छत्रच्छायया चुम्बिताङ्ग प्रस्मेराभ्या वीजितश्चामराभ्याम् ।
योऽधिष्टायान्दोलिका हेमचित्रा देशे देशे सञ्चरत्यञ्चितश्रीः ।। १०

य किल शठमर्षणान्वयसुधार्णवपूर्णिमेन्दुस्सकलकलाविलासिनीविविध बिब्बोकविलोकनैकलोलुपमानस· भगवद्रामानुजमुनिपरमाचार्यभूतश्रीम न्नाथमुनिवंशावतंस पङ्क्तिपावनस्स्वयमाचार्यपूरुषश्च। एतेन कृतमस्ति **वेङ्कटार्यविजयवैजयन्तीनामकनाटकं** सामाजिकोद्दिष्टसकलगुणविशिष्टं तेन सर्वाश्चेमाननुरञ्जयिष्ये।

मारिषः - साधु समालोचितमार्येण। विख्यातकविकल्पितेन नाटकेन विद्वदावर्जनमिति। अयं किल कथानायको वेङ्कटार्योऽपि विश्वातिशायि वैदुष्यविभवश्श्रूयते। यस्य किलैतद्बिरुदपद्यम्-

आसेतुस्यूतसीतापरिवृढचरणाम्भोजमुद्रात्समुद्रा
दा च क्षीराब्धिवीचीग्रसनरसलसत्कन्दरान्मन्दराद्रेः ।
धीमन्तस्सन्तु को वा हरमुकुटनटत्स्वर्धुनीस्पर्धिनिर्य-
द्वाग्धारासारशाम्यत्कविकथकघटाश्रुत्युदन्यो मदन्यः ।। ११ इति।

किञ्च अनेन हि सारस्वतसर्वस्वराशिना पुण्यराजधानीराजास्थानस्थ पण्डितमहासभायां 'काय मणताहे काय करताहे' इति नृपतिकृतदेश

भाषामयप्रश्नवाक्यस्य उत्तरतया-

कणभयिताहे तर्के फणभयिताहे सुशब्दगणनोदर्के।
मन्दरवृत्तं वर्ते श्रुत्यन्तसुधाम्बुधौ महागर्ते।। १२ इति

(सजातीयानुपूर्वकं) पद्यमुद्भावितं पश्यास्य महाशयस्य पदपरिपाटी-पाटव पाण्डित्यमददौर्लालित्य च । एतदितर. को नाम पुमांस्तथाविध महासदसि ईदृशी वचनशैलीमाविष्कृत्य उच्छ्वसन् बहिर्निस्सरेत्।

सूत्रधारः - मारिष सम्यग्जानामि तस्य महाविदुषः प्रसिध्दि प्रभावं च। को नाम मध्याह्नमार्तण्डमण्डलप्रभां न जानीते। न केवलमयमेक एव एतादृशः, अपि तु वश एव तस्य तादृश । तथा हि-

सर्वेऽपि षड्दर्शनलब्धवर्णास्सर्वेऽपि संस्तम्भितवादिवर्गा ।
सर्वेऽपि विस्तीर्णयश पताकास्तद्वंशजाताः प्रथमे पुमांस. ।। १३

मारिषः - भाव मन्ये एतादृशमहावशप्रसूतस्य स्वय च तादृशस्य अपदानप्रदर्शनप्रवृत्तानामस्माकमुद्गीर्णानि पुरातनभागधेयनवाङ्कुरग्रन्थिभि किसलयानीति।

सूत्रधारः - मारिष स्थाने खलु भवतो वितर्क.। सत्यमुद्गीर्णानि अस्मदीयभागधेयग्रन्थिभिः किसलयानि ।

मारिषः - भाव कस्मादुपाध्यायादधिगतोऽयं सारस्वतसौरभोल्लासो वेङ्कटार्यमधिवासयति।

सूत्रधारः - (स्मरणमभिनीय, साञ्जलिबन्धम्)

षट्तन्त्रच्छलशाणसीमकषणप्रोत्तेजितप्रातिभ-
प्रत्यूढप्रतिपक्षहैतुककथाकोलाहलप्रक्रम. ।

वीप्सा लक्ष्मणयोगिनस्त्रिजगतीजङ्घालकीर्तिर्महा
निन्धे देशिकसार्वभैमपदभाक्छ्रीश्रीनिवासो गुरु ॥ १४

यस्येमा पुराविद प्रशस्तिगाथामुदाहरन्ति।

वदावदास्पदे पदे सुधाझरीकिरां गिरा
प्रवर्षुके बुधर्षभे श्रियो निवासदेशिके ।
जडाननष्षडाननस्स पद्मभूरुपद्रुत
फणीशता तृणीकृता बृहस्पति प्रहस्यते ॥ १५

किञ्च -

आरोप्याऽधिद्विरदमिह यच्चन्द्रिकाखण्डनाख्य
ग्रन्थोत्तंसं यमपि च महान् पामिभूपालमौलि ।
भेरीभाङ्कृत्युपचितजयोद्घोषणाभि प्रमोदा
द्वीथ्यां वीथ्यामधिसुरपुरेऽचारयत्सारवेदी ॥ १६

किञ्च -

षट्तन्त्रीकषणातितीक्ष्णधिषणानिष्ठ्यूतयुक्तिच्छटा
जञ्झामारुतदूरधावितमुधाकौतस्कुतस्यूतय· ।
श्रीवासार्यसुधीमणेर्बहुविधा ग्रन्थास्सहस्रोत्तरा
श्श्रीरामानुजदर्शनक्षितिभुजो नासीरवीरा ध्रुवम् ॥ १७

स एष श्रीनिवासमहादेशिक. महोदयवेङ्कटार्यस्य सकलविद्योपदेश देशिकः पितृव्यश्च। अत एव स्वीयशृङ्गारतरङ्गिण्यां स्वतातपादभ्रातृत्व मुपदर्शयता इत्थमुपश्लोकितोऽयं वेकटार्येण -

श्रीतातयार्यतनयो घनयोगसाख्यसत्तर्कतन्त्रमुखतन्त्रगणस्वतन्त्रः।
भातिस्म तिर्मलविनिर्मलवशसिन्धुपूर्णेन्दुरण्णयगुरुर्गुरुसन्मनीष ॥१८

भ्राता यस्याभिजातोऽनुपमनिपुणधीस्सर्वतन्त्रस्वतन्त्र
स्त्राता नैतादृगन्यो निगमशिरस इत्याहिमाद्र्या च सेतोः ।
जाताभिख्यो विभाति प्रतिमतकथकाटोपनीहारचण्ड
ज्योतिर्भूतप्रतापो विमलगुणनिधिश्श्रीनिवासार्यवर्य ॥ १९

किञ्च-

शर्वादितत्त्वपरदुर्वादिवादशतनिर्वापणातिचतुर
स्स्वर्वाहिनीलहरिगर्वातिरेकहृदखर्वाभिजातफणितिः ।
दुर्वारवैभवसुपर्वाधिपार्यशतपर्वातिशायिधिषणो
गुर्वागमान्तयुगनिर्वाहकृज्जयति सर्वार्थदोऽण्णयगुरुः ॥ २०

तत्तनयेन स्वाग्रजश्रीनिवासताताचार्यकरुणापरिणाहलब्धपूर्वतन्त्रमहिम्ना वेङ्कटाचार्यनाम्ना विरचितमस्ति सुगुणमणिपेटकं शृङ्गारतरङ्गिणीनाम नाटकम्।

मारिषः - जाग्रत्सु तातपादेषु पितृव्यनिकटादसौ ।
किमर्थमकरोध्दीमान् विद्याग्रहणकौतुकम् ॥ २१

सूत्रधारः - (विहस्य) प्राकृतभ्रात्रोरिव तयोरपि महाशययोरन्तर मुल्लिखसि? जगद्विदितं खलु रामलक्ष्मणयोरिव तयोस्सहोदरयोः परस्परं सौभ्रात्र प्रथिता हि श्रीनिवासमहादेशिकस्य ज्येष्ठभ्रातरि पितरीव च परा भक्ति । तथा च तस्यापदानम्-

वशाचार्य कलयितुमनाश्श्रीनिवासार्यमेनं
विश्वातीतं ननु सुरपुरीपामिभूपालमैलिः ।
श्वेतच्छत्रोज्ज्वलगजघटाचामरान्दोलिकादीन्
तस्याभ्यर्णं सहपृतनया प्राहिणोद्द्वित्रिवारम् ॥ २२

प्रत्याचख्यौ तदखिलमसौ द्वित्रिवारं च धीरो
ज्येष्ठे तिष्ठत्यधिकविभवप्राप्तिवाञ्छाविहीन· ।
एतद् ज्ञात्वा नृपतिरुभयौ प्रार्थयामास पश्चा
दग्रे कुर्वन्नथ सुरपुरीमाययावग्रज स्वम् ।। २३

ततःप्रभृति सुरपुरमहाराजवशाचार्यकविभवविभूषितोऽय वंश तस्मादेव गुणगुणरत्नरोहणे पितृव्येऽपि श्रीमति श्रीनिवासमहादेशिके तातपादेभ्योऽप्यधिका भक्तिर्वेङ्कटार्यस्य। तस्मात्समग्रमपि विद्याविभव पितृव्यसविधादधिगतवानय महाशय ।

मारिषः - अहो सुगुणनिकुरुम्बकरम्बितोऽय कुटुम्ब.। अत एव हि सर्वाशेऽपि तस्य वंशस्य प्रतिष्ठा परा काष्ठामधिरूढा जगति । पश्य-

नो विद्यन्ते कति कति भुवि भ्रातृसंज्ञाः पुमांस
श्श्रेष्ठान् ज्येष्ठानपि बत मृषादूषणै क्लेशयन्त· ।
द्रुह्यन्तश्च प्रकृतिकुटिलाः पापमार्गैकनिष्ठा
दुष्टात्मानस्सुरुचिरकुलाङ्गारभूता. पृथिव्याम् ।। २४

सूत्रधारः - किमु वक्तव्योऽयमस्य वंशस्य महिमा -

सर्वेऽपि कर्मठा ह्यस्मिन् वंशे मीमांसिताध्वराः ।
ब्रह्मनिष्टाश्च किं चैव सर्वशास्त्रेषु दंशिता ।। २५

अत एव पश्य एतद्वंश्येन ऊनषोडशवर्षेणापि षट्तन्त्रीपारदृश्वना अस्य वेङ्कटाचार्यस्याग्रजन्मना औकुनाम्निनगरे अग्निष्टोमगरुडचयनादि सङ्कलन प्रवृत्तेऽद्वैतिनां महति पौण्डरीकेऽध्वरे सकलजनगणसांशयिक स्थलस्थेयतामवाप्तेन सम्यङ्निष्पादितगरुत्मद्व्रष्मणा श्रीनिवासताताचार्येण सकलसभ्यजनाभ्यर्थनया सर्वोपद्रष्टृतापदमधिष्टाय निष्प्रायश्चित्त कथमनु-

ष्ठापितस्सोऽध्वर इत्येतद्वशस्य यश पताका दिग्वलभीमलङ्करोति। तस्येमे प्रशस्तिगाथे

श्री श्रीनिवासतातार्यो बालो विज्ञानगौरवात् ।
ह्रेपयन्नखिलान् विज्ञान् अचिनोद्गरुड स्वयम् ॥ २६

सर्वोपद्रष्टृपदमप्यधिष्ठाय महोदयः ।
समार्तिथत्पौण्डरीकं प्रायश्चित्तकथोज्झितम् ॥ २७

किञ्चायमष्टवार्षिको बाल कुत्रचिदतिवेलं कलहायमानयो कयोश्चित्तुरुष्कयूनोरनुकलसमुज्जृम्भमाणक्रोधसंरम्भस्थपुटिताक्षरेषु पदेषुचित्रीयमाणमानस तद्भाषाऽनभिज्ञोऽपि तयो परस्परप्रहारपर्यन्तपरीवाहिण रौद्ररसमध्यक्षयन्नुवास। ततस्ताभ्यां राजभटैर्दण्डनायकनिकटं नीताभ्या स्वकलहसाकल्यसाक्षितया वृत्तोऽय, "अनभिज्ञभाषोऽह नैतयो कतरस्मिन्नपि दोषमापादयतुमुत्सहे । किन्तु अनयोर्मुखोच्चलिता वर्णानुपूर्वी परम्परयामी"त्यस्खलितपदाक्षरस्वरं तयो परस्परं भाषितभङ्गी विभागपूर्वकमान्त निवेद्य इत· पश्चात्परस्परं प्रहृतवन्ताविमावित्यवोचत्। ततश्च निर्णीतदण्ड्यादण्ड्यपूरुषोऽधिकारी तत्तादृशप्रतिभादर्शनात्परमाश्चर्यमग्र. नायं लोकसाधारणो बाल कश्चन देवताशसम्भूत पुण्यपूरुष इति प्रशस्य फलवस्त्रप्रदानादिना इम सपूज्य स्वीयभटैस्सगौरवमिम गृह प्रति प्रेषयामास। तावपि तुरुष्कौ तस्य शक्त्यवलोकनेन विस्मयाक्रान्तहृदयौ सर्व सत्यमवोचदयं, न किञ्चिदपि मृषा कथितमनेनेति एकहस्तप्रणामाभ्यामिममपूजयेतामिति महती जनश्रुतिर्दिगङ्गणेषु धावति।

(नेपथ्ये ध्रुवा गीयते)

जोण्हा ऊर, णिहिल, कउहा, चच्चरेसु, किरतो
पोम्माणीअ, महुरसझरीमासलं, आकलेत्तो ।
अज्झावेतो, घणकलरवे, राअ हसप्पवचे
आविब्भूओ, सरस समयो, सव्वसोहंगभूमी ॥ २८

(ज्योत्स्नापूर निखिलककुप्चत्वरेषु किरन्
पद्मानीक मधुरसझरी मांसलमाकलयन् ।
अध्यापयन् घनकलरवान् राजहसप्रपञ्चा
नाविर्भूतश्शरत्समयस्सर्वसौभाग्यभूमि ।)

सूत्रधारः - (आकर्ण्य) मारिष कथमुपक्रान्तमेव नर्तकै । यदेषा निखिलदिगन्तविकीर्णकीर्तिभरस्य साधुजनानन्दजनकस्य लोकोत्तर शिष्यगणाध्यापकस्य श्रीनिवासमहादेशिकस्य प्रावेशिकी ध्रुवा गीयते। तदेहि महामहिम्नां पुरतः न पृथग्जनैस्स्थातुं सांप्रत समनन्तरकरणीयाय सज्जीभवाव। (इति निष्क्रान्तौ)

इति प्रस्तावना

(तत. प्रविशति विष्टरमधितिष्टन् पुस्तकपाणि. श्रीनिवासमहादेशिक भूमावुपविष्टा. पुस्तकहस्ता परस्सहस्रं शिष्यजनाश्च)

शिष्याः - (उपक्रान्ततत्तच्छास्त्राणां अवभृथोत्सवं निर्वर्त्य धनकनक मुक्ताहारराङ्कवाद्यैराचार्य संभाव्य स्वर्णरजतपुष्पै. प्रत्यक्षपुष्पाञ्जलिभि· प्रणामैश्चाचार्यपादुके संपूज्य साञ्जलिबन्धं आचार्यसम्भावनादिकं समर्प्य आन्तपठनमभिनीय) भगवन् देशिकपुरन्दर

तीर्णो व्याकरणार्णवः पटुतरा तर्काटवी लङ्घिता
तन्त्रे धीश्च नियन्त्रिता सुचरिता त्रय्यन्तपर्यन्तभूः ।

सङ्ख्याते अपि साङ्ख्ययोगसरणी युष्मत्कृपावैभवात्
कि कर्तव्यमत परं तदधुना शिष्यास्तु शिष्यानिमान् ।। २९

श्रीनिवासमहादेशिकः - (वत्सास्सप्रति) भवन्तस्सर्वेऽपि सम्पूर्ण कृत विद्यास्सुसूक्ष्मधिषणाश्च इतःपर सर्वेऽपि वादिविजये व्याप्रियध्वं भ्रामयध्व च जगति शरच्चन्द्रिकासध्रीची कीर्तिपताकाम्। यत

येषा शशाङ्कसुभगानि यशांसि नित्य
रोदोऽन्तर धवलयन्ति वलन्ति लोके ।
तत्तादृशा सकलभूतलभूषणाना
साफल्यशालि जननं भुवि नेतरेषाम् ।। ३०

शिष्याः - तथैव भगवंस्तेजस्सर्व वस्साधयिष्यति ।
यथैव सौर उद्योत· पद्माना धास्यति श्रियम् ।। ३१

अत एव भवदन्तेवासिसेनानासीरवीरेण अमुना वेङ्कटार्येण एवमुद्घुष्टं प्रबन्धरचनापीठिकायाम्।

श्री श्रीनिवासगुरुवर्यपदारविन्द
सेवामरन्दपिब एष मिलिन्दपोत ।
शक्नोम्यसाध्यमपि साधयितु स्वशक्त्या
ब्रह्मास्त्रितं हि तृणमेव रघूत्तमेन।। इति- ३२

श्रीनिवासमहादेशिकः - (स्मितं कृत्वा वेङ्कटार्यमुखमवलोक्य) वत्स प्रबन्धप्रणेताऽपि भवान् सवृत्त, तर्ह्यानीयन्तां कथं ते? परीक्षणाय त्वरते मे चेतः।

वेङ्कटार्यः -(उत्थाय नातितकेन गृहं प्रविश्य प्रत्यागत्य च सविनयं

गदाधरीयखण्डनरूप जञ्झामारुतं ग्रन्थं, गजसूत्रवाद, अलङ्कारकौस्तुभ चार्पयति)

श्रीनिवासमहादेशिकः - वत्स अत्र यथाभिरुचित ग्रन्थ गृहीत्वा पठ। (इति कौण्डिन्यवेङ्कटार्यमादिशति।)

कौण्डिन्यवेङ्कटार्यः - (गजसूत्रवाद गृहीत्वा सर्व पठित्वा अन्ते "श्री श्रीनिवाससूरीणा गुरूणां मतमास्थित" इति श्लोकमपि पठित्वा अनन्तर किञ्चित्सशङ्क पुस्तकमवलोकमानस्तिष्ठति)

श्रीनिवासमहादेशिकः - वत्स कुतो विचिकित्ससे। किमस्ति तत्र। (इति तदीयात्करतलात्पुस्तकमादाय)

णे रणाविति सूत्रार्थ भगवान् वेद पाणिनि ।
अह च भाष्यकारस्तु तत्त्वतो वेत्ति वा न वा ॥ ३३

(इति पठित्वा) अहो! महतीयं वीरवादवैखरी। व्याकरणमहार्णव कर्णधारं भगवन्तं पतञ्जलिमपि न गणयति।

प्रथमवेङ्कटार्यः - (सभयसम्भ्रममुत्थाय अञ्जलि बध्द्वा) भगवन् बाल्यचेष्टाविष्पूर्जितमिदं नार्हति भवादृशां चक्षुष्पथमधिगन्तुम्। अतस्तदेतत् क्षन्तव्यम्। (इति विज्ञापयति)

श्रीनिवासमहादेशिकः - वत्स उपविश नात्र संभ्रम कार्य·।

शोभायै वावदूकानां वीरवादसमुध्दतिः ।
वेदान्तार्योरत्र दृष्टान्तः कोवा चक्षुरिति ब्रुवन् ॥ ३४

कौण्डिन्यवेङ्कटार्यः - भगवन्

"अष्टौ श्लोकसहस्राणि अष्टौ श्लोकशतानि च ।
अहं वेद्मि शुको वेत्ति संजयो वेत्ति वा न वा ॥"

इति भगवद्बादरायणश्लोकसब्रह्मचार्यय श्लोक श्रोतॄणामतीव श्रुतिसुख-मादधाति।

वाधूलोऽप्पलार्यः - वयस्य सत्यं वीरवादवैखरी। श्रोतॄणा मनोरञ्जन करोति। अथापि पण्डितानामीर्ष्याजननद्वारा वक्तुश्शत्रुबाहुल्ये पर्यवस्य-तीति महदिदमातङ्कस्थानम्।

कौडिन्यवेङ्कटार्यः - वयस्य भवदुक्त सत्यमेव। तथापि

तेजस्विनस्सकलमेव जगद्विरोधि
सम्पद्यते न खलु तत्र बिभेति शूर ।
किन्तु द्विषद्गणमुदस्य निजस्य शक्त्या
कीर्तिं शशाङ्कधवला जगति प्रसूते ॥ ३५

तस्माद्यशोभिलाषिणा सर्वथा तदनुगुणा सरणिरनुसरणीयैव।

श्रीनिवासमहादेशिकः - (सस्मित सर्वमाकर्णयन्) वत्स कौण्डिन्य जञ्झामारुत· पठ्यताम् ।

कौण्डिन्यवेङ्कटार्यः - (तथा करोति)

श्रीनिवासमहादेशिकः - अत्र गादाधरीयखण्डनबीजानि सम्यग्गुप्तानि। तानीमानि तत्तन्मनीषिप्रतिभासलिलसेचने च सम्यगभिवर्णनीयानि। वत्स अलङ्कारकौस्तुभ किञ्चित्पठ।

कौण्डिन्यवेङ्कटार्यः - (पठति)

श्रीनिवासमहादेशिकः - अयमप्युपघ्नदोहददानेन समेधनीय· । अस्तु वत्सा· सर्वङ्कषेयं मनीषा वत्सवेङ्कटनाथस्य तस्मात्तर्कालङ्कारवाचस्पति पदेन बिरुदेन संभावयाम्येनम्। वत्स वेङ्कटनाथ

कर्कशैस्तर्ककुलिशैः कथकानवधूनयन् ।
विजयीभव सर्वत्र तर्कालङ्कारगीष्पते ॥ ३६

किञ्च- द्वैताद्वैतमते धून्वन् विशिष्टाद्वैतसौरभम् ।
मौलिना मानयन् धीर वशधौरेयता व्रज ।। ३७

(इत्याशास्ते सर्वे सानन्द पुष्पवर्षेण वेङ्कटार्यमभिवर्षन्ति)

तर्कालङ्कारवाचस्पतिः - (उत्थाय सानन्द श्रीनिवासमहादेशिकस्य पादावभिवन्द्य साञ्जलिबन्ध) भगवन् दैशिकसार्वभौम

निर्वर्तित सर्वमिद त्वयैव लोकोत्तरा२सख्यनिबन्धकर्त्रा ।
त्वद्ग्रन्थसन्दर्शितयुक्तिजालैर्धुन्वन् विपक्षान् विचराम्यवश्यम् ।। ३८

परन्तु इदमेक विज्ञापनास्थान तत्रभवतो ग्रन्थजालैर्जगदेव विस्मयाम्बुधि निमग्नमित्याबालविदित तत्रापि च तत्त्वमार्ताण्डप्रबन्धनिबन्धनेन। तत्रापि तत्रभवानहोबलमठमहास्थानपदमूर्धाभिषिक्त श्रीनिवासयतीन्द्रमहा देशिकस्तदेतत्तत्त्वमार्ताण्डग्रन्थपरिशीलनेन तत्रभवन्तं भगवन्निगमान्त महादेशिकस्य विवर्तरूप मन्वानः भवद्दिदृक्षया स्वशिष्याधिष्ठित गद्वाल नगरीद्वारा इदं सुरपुरनगरमागमिष्यतीति काचन किवदन्ती सर्वत प्रवहति। पण्डितानां परस्परसमागमे च जल्पकथया अवश्यमेव भविष्यते, सयूथ्यैर्विसंवादाश्च नातीव रसास्पद। तथा च तदानीं कि प्रतिपत्तव्यमस्माभिरिति।

श्रीनिवासमहादेशिकः - (सशिरश्चालनं किञ्चिद्विमृश्य) उभयपक्ष साधारणमिदमालोचनास्थानम्। नास्माकमेवाय भार । किञ्च का वा त्वरा इदानीं अवसरे निपुणं विचिन्तयिष्याम । समासीदति च इदानी माध्याह्निकवेला। (इति निष्क्रान्तास्सर्वे)

गद्वालनगरी

(सिहासने ब्रुसीमधितिष्टन् सपरिवार. श्रीनिवासयतीन्द्रमहादेशिक· पण्डितमण्डल्या साक भूमावुपविष्टस्सोमभूपालश्च)

यतीन्द्रः - राजन् अपि कुशल सराष्ट्रस्य सपरिवारस्य च भवतः।

राजा - (साञ्जलिबन्ध) कथमकुशल नाम महादेशिकपरमानुग्रह भाजनस्य। अद्य तु-

अविश्रान्तोदञ्चध्दरिपदनिधिध्यासनरस
प्रसक्तामोदस्याप्रतिमतपसामेकवसते· ।
स्वतस्तेजोराशेस्तवपदसरोजातरजसा
परिस्पृष्टं राष्ट्रं यतिवर विशेषात्सकुशलम् ।। ३९

तद्वदस्माकम् -

पापाटवीपटलपाटनपण्डितानां प्रोद्यत्कृपापरिमलोद्गमसम्भृतानाम् ।
लक्ष्यात्मनां भवदपाङ्गतरङ्गितानां कि वर्ण्यतां गुरुपुरन्दर भागधेयम्।।

पण्डितमण्डली - सुष्ठूक्तं महाराजेन

यस्यैतस्य कटाक्षवीक्षणलवात्संप्राप्यतेऽस्माद्दशौ
स्सर्वैरप्यजधूर्जटिप्रभृतिभिर्दुर्दर्शमत्यद्भुतम् ।
स्थान तस्य गुरो· कटाक्षसरणे कैमुत्यसिध्द न कि
दुर्भिक्षामयमारिकादिविपदां निर्धूनन देहिनाम् ।। ४१

यतीन्द्रः - (सभक्तिप्रकर्ष) आदिवण्शठकोपमहादेशिकस्य महामहिमा नैसर्गिकोऽय शिष्यवर्गगोचरः करुणारसनिष्यन्दः भवतामस्माक च सकलश्वश्श्रेयससाध्नं यस्येदं महिमोपश्लोकनम्।

आसीद्व्यासस्य वीप्सा शुकमुनियमकं पुण्डरीकद्विरुक्ति.
प्रह्लादस्यानुवाद· प्रथिततरतपःप्राग्रणीर्वण् शठारि· ।
प्राज्ञानां यस्तु राज्ञा पदविनतिजुषामष्टवर्णोपदेशा
दष्टैश्वर्याष्टभोगानदित समधिकामष्टदिक्ख्यातततां च ।। ४२

इति । (सर्वे सशिर'कम्पमभिनन्दन्ति)

पण्डितमण्डली - अहो। पद्यस्य पदसौष्टवमर्थसौष्टवञ्च, मन्यामहे नास्य सदृशं पद्यं जगति सुलभ भवतीति।

राजा- यथा एतत्पद्यप्रतिपाद्यस्य आदिवण्शठकोपमहादेशिकस्य सदृशो न सुलभः तथा एतत्पद्यस्यापि।

पण्डितमण्डली- महाराज इदानी पण्डिताखण्डलो भवान् अस्माकं कक्ष्यामलङ्करोति। इदानी भवतो बहुमन्ता तु राजा गवेषणीय.।

यतीन्द्रः - भवंत एव इदानीं तथाविधा राजान यतो भवन्मुखात्पण्डिताखण्डलत्वमुपलब्धं महाराजेन।

राजा -(साञ्जलिबन्ध) आखण्डलस्य देशिको बृहस्पति. उक्तिप्रत्युक्तिकया तस्य मेधाविभव कोवा अतिशयीत।

पण्डितमण्डली- साधु महाराज साधु सत्य बृहस्पतिशिष्यो भवान्।

यतीन्द्रः - (सस्मितम्) सहस्राक्ष खल्वसौ (सर्वे अभिनन्दन्ति)

पण्डितमण्डली-साक्षाद्बृहस्पतिरसौ भगवान् यतीन्द्र.

आखण्डलोपि च भवान् न किलात्र शङ्का ।

यतीन्द्रः - यूयं समे सुमनसोऽथ सभा सुधर्मा

तस्माल्लभेत नृपतिस्तनयं जयन्तम् ।। ४३

पण्डितमण्डली - (सश्लाघातिशय यतीन्द्रोक्तिमभिनन्द्य)

अहो अस्मद्भाग्यं परिणतमिदानीमसदृशं

यदीदृक्सल्लापास्सपदि सुखयन्ति श्रुतिपदम् ।

स्वय यद्वा प्राज्ञद्युमणि समुदायो भुवि नृणा

न कांस्कानानन्दान् प्रथयति परीवाहमधुरान् ।। ४४

यतीन्द्रः -महाशया प्राज्ञद्युमणिपदेन प्रबोधितोऽस्मि। भवद्देशविभूषण अथवा समस्तभुवनभूषण भगवन्निगमान्तदेशिकस्य द्विरुक्ति सुरपुर महाराजकुलगुरु , अपि कुशली? श्रीनिवासमहादेशिक यद्दिदृक्षया वयमियद्दूरमागता· ।

पण्डितमण्डली-(सखेदम्) अस्तमितस्स पण्डितचण्डभानु कतिपय मासव्यवधानेन जगदखिल व्यसनान्धतमसे निमज्ज्य।

यतीन्द्रः - (सास्रम्) अहो विप्रलब्धाः स्मो वय दैवेन।

यस्य ग्रन्थै क्षणगणसमा वत्सरा मे व्यतीता
यस्याख्यानैश्श्रवणयुगली कन्दलत्कर्णपूरा ।
यत्सेवायै क्षणगणनया प्रस्थिताश्चोलदेशा
त्सोऽय श्रीमान् सकलवसुधाभाग्यराशिर्व्यतीत ॥ ४५

(इति काषायाञ्चलेनाश्रूणि प्रमृजन्) राजन् त्यक्तसमस्तेषणानप्यस्मान् प्रियवियोगकथैवं व्याकुलयति, कि पुनः कुटुम्बिन· (पण्डितानवलोक्य) महाशया· कतिथे मासि कतिथायां च तिथौ स महादेशिक नित्यसूरि परिषदम् (इत्यर्धोक्ते सगद्गदं वाक्स्तम्भं नाटयति)

पण्डितमण्डली- अलञ्चकारेति वाक्यशेष· पर्यवस्यति।

(राज्ञा सह सर्वे चेलाञ्चलैरश्रूणि प्रमृजन्ति)

पण्डितमण्डली-

भूताकाशाद्रिचन्द्रैर्गणितशुभशके शोभकृद्वत्सरस्थ
ज्येष्टे पक्षे वलक्षे सुगुणनिधिरगाद्धुक्कपुर्यम्बुधीन्दुः ।
द्वादश्या विष्णुसाम्यं प्रपदनविधिना सर्वतन्त्रस्वतन्त्र.
प्रातर्मूर्धन्यनाड्या मिथुनगतरवौ श्रीनिवासार्यवर्य· ॥ ४६

यतीन्द्रः - (तत्पद्य द्विस्त्रिर्वाचयित्वा साश्चर्यम्) हन्त ज्येष्टशुध्दद्वादशी तस्य महानुभावस्य प्रस्थानदिवस अहो आदर्शदर्शित इव अस्माक तस्य देशिकधौरेयस्य महामहिमा। अर्ह खलु स महादेशिक सूर्य मण्डल भेदनस्य। यत तस्मादेव ज्येष्टशुध्दद्वादशीदिवसात्प्राक्।

छिद्रमद्राक्ष्म सर्वेऽपि मण्डले चण्डदीधिते· |
चोलमण्डलमध्यस्था दिंनत्रयमुदित्वरे || ४७

तस्य फल त्विदानीमुपलब्धम्। (सगौरवम्) सर्वेऽपि तदाकर्ण्य साश्चर्य हर्षम् (स्वगतम्) "कथं दविष्टयोरपि देशयोस्सर्वांशे अनुभावसवाद । (प्रकाशम्) भगवन् देशिकवतंस सुरपुरमहाराजेनापि तस्मिन्नेव दिनत्रये सूर्यमण्डले छिद्रमुपलब्धम् इति किवदन्ती एतद्देशे सर्वत प्रवहति। (सानन्दम्) दृढीभूतोऽस्माकं तस्य महादेशिकस्य महिमा देशद्वयानुभव सवादसम्पदा। तादृश खलु स महादेशिक , य खलु

षट्तन्त्रीकषणान्निशातधिषणानिष्ट्यूतयुक्तिच्छटा-
झञ्झामारुतदूरधूतविमतग्रन्थौघकन्थाशत |
रक्षन् लक्ष्मणसयमीन्द्रकथितं सिध्दान्तमिध्दादर
प्रख्यातो निगमान्तदेशिकमणेर्वीप्सेति विश्वोदरे || ४८

किञ्च-

सिध्दान्तोपरिपूर्वपक्षपटली स्वच्छन्दमुत्प्रोक्षिता
मक्षोभ्यो यतिराडभिक्षतकृती रक्षन् स्वपक्षं पुरा |
तत्स्वोत्प्रेक्षितयुक्तिजालजटिलामुध्दूनयंश्चन्द्रिकां
त्रय्यन्तार्यसुधीरुदैदिति कथा दिक्चक्रमाक्रामति || ४९

(वेदान्तदेशिकमणिर्निजपूर्वपक्षे
सक्षोभ्यतीर्थमुनिभि क्षणविप्रमुक्तान् ।
ताश्चन्द्रिकाकृतिजुषश्शतशो विभेत्तु,
श्रीवासदेशिकतयाऽवततार भूय· ।। इति-)

विश्वसनीया चेयं जनश्रुति प्रेक्षावद्भि

नोचेत्तादृशमद्भुताप्रतिहत तेज कथं लभ्यता
युज्येतापि कथं दशोत्तरशतग्रन्थावलीगुम्भनम् ।
स्वातन्त्र्य च कथ तरां भुवि भजेत्सर्वेषु तन्त्रेष्वसौ
प्रस्थानावसरे च सौरसुषिरं योयुज्यतां वा कथम् ।। ५०

सर्वे- (सानन्दम्) भगवन्नेवमेतत्। अत एव हि

सुत्रामा निगमान्तसौरभविदां शास्त्रावलीदशितो
गायत्रीकरुणाभिवृद्धधिषणश्श्रीवत्सवंशाग्रणीः ।
ईदृक्छ्रीयुतवीरराघवसुधीर्यद्दिव्यवीक्षामृतै
स्स्वा व्याख्या समशोधयच्छुकवचोगुम्भे प्रियंभावुकाम् ।। ५१

राजा- एष खलु महादेशिक

श्वेतच्छत्रसमिद्धचामरकनच्चामीकरान्दोलिकाऽऽ-
रोहाक्षेपिणमौकुनाम्निनगरे कैश्चिद्विपश्चिद्गणै ।
सार्ध जल्पकथार्थमागतमहो मीमांसिकावल्लभं
जित्वा तस्य समुज्जहार बिरुदं योऽसौ सभासीमनि ।। ५२

किञ्च-

आरोप्याधिद्विरदमिह यश्चन्द्रिकाखण्डनाख्य
ग्रन्थोत्तस यमपि च महान् पामिभूपालमौलि·।

भेरीभाङ्कृत्युपचितजयोद्घोषणाभिप्रमोदा
द्वीथ्यां वीथ्यामथ सुरपुरेऽचारयत्सारवेदी ॥ ५३

श्री वेङ्कटाचलतटाभरणस्य सर्वतन्त्रस्वतन्त्रधिषणस्य यशोम्बुराशे।
विद्वद्वरस्य भुवि बालसरस्वतीति ख्यातस्य सशयपदानि निरास्थदेष·॥

किञ्च-न केवलमय शास्त्रमात्रप्रचण्ड , अपितु कविप्रकाण्डमपि। तथाहि

अमुनाह्यनर्घराघवसौभाग्यसमिध्दमेकरात्रेण ।
कल्याणराघवाख्यं नाटकरत्नं न्यबन्ध पणबन्धात् ॥ ५५

यतीन्द्रः - बहुप्रबन्धप्रणेता खल्वसौ महादेशिक तस्यैतस्य महिमा कथं नाम वर्णनपथमवतरति। अपि नामेदानीमस्य वशस्य किञ्चिद्वीर-करीरमुपलभ्यते। यदवलम्बनेन समुल्लासयामो हृदयकन्दलम्।

पण्डितमण्डली - भगवन्नस्यैव महादेशिकस्य भ्रातु पुत्र.

अस्ति प्रत्यग्रमेधाविभवचुलुकिताशेषशास्त्राम्बुराशि
श्चण्डः पाण्डित्यदृप्त· प्रतिमतविजयाखण्डकन्डूलजिह्व ।
द्रोणस्येवार्जुनोऽसौ त्रिभुवनसहनश्श्रीनिवासार्यसूरे
श्शिष्यश्श्रीवेङ्कटार्य· कविकथकहरिस्सर्वतन्त्रस्वतन्त्र. ॥ ५६

यतीन्द्रः - (सानन्दम्)

सिहा एव हि सिहेभ्य. प्रभवन्ति न रोहिषा. ।
तस्मात्तथाविधे वंशे कथ नु स्याददतादृश. ॥ ५७

(सर्वे अभिनन्दन्ति)

(किञ्चित्स्मितमुख) न खलु कञ्चित्सर्वतन्त्रस्वतन्त्रोऽसौ सन्धिपदम्।

पण्डितमण्डली- (स्वगतम्) अहो यतीन्द्रस्य परपरिहासकौशली। (प्रकाशम्) न खल्वेष सन्धिकथा सहते विग्रहरुचिरन्यादृशी हि तस्य।

यतीन्द्रः - (स्वगतम्) अहो स्वदेशाभिमान पण्डितमण्डल्या। मया अहृदयकृतामपि न सहते स्वदेशवासिना परिहासकथाम्। (अन्त स्सन्तुष्यन्) ईदृशसन्तोषाभिरुच्यैव हि "परस्परहितैषिणां परिसरेषु मा वर्तय" इत्यभ्यर्थितमाचार्यपादै (प्रकाशम्) भो भो विबुधावतसा श्लेषरसानुबध्दहृदा मया किमप्युल्लिखितम्। नैतावता मामकमभिप्राय मित्थमेवेति निश्चिनुत।

विनोदगोष्ठ्या विविधा प्रचारा भवन्ति तत्कालरसानुकूला ।
न तत्र नृणा हृदय तदेतदाबालगोपालमशेषसिध्दम् ।। ५८

पण्डितमण्डली - महामहिमत्वानुगुणं शीलमाचार्यपादाना सकलमेव जगदानन्दयतीति।

सर्वे - (यतीन्द्रमभिनन्दन्ति)

(नेपथ्ये - भेरीकाहलादिध्वनि सर्वे समाकर्णयन्ति)

(पुनर्नेपथ्ये)

अर्यम्ण किरणा यजु परिमलोद्गारैर्ग्रसन्ते दिश.
विश्रान्ताः पुनरालवालसदृशाश्छायास्तरूणामध ।
सावित्री समुपासते भगवतीं सन्ध्यानुषक्ताश्शनै
रिज्यायै भगवानिह स्पृहयते लक्ष्मीनृसिहो विभु· ।। ५९

(आकर्ण्य ऊर्ध्वमवलोक्य) हन्त गगनमध्यमध्यारूढो दिनमणि· जालसूर्यमरीचयोरमी ऋजुरेखा प्रसर्पन्ति। प्रकुप्यतीव च भगवती माध्यन्दिनी सन्ध्या। अतो नेत परं किञ्चिदपि विलम्बितुं युज्यते।

(इति निष्क्रान्तास्सर्वे)

इति वेङ्कटार्यविजयवैजयन्त्यां

प्रथमोऽङ्कः

द्वितीयोऽङ्कः

(सुरपुरनगर्या निजवेशसौधोपरि धर्माध्यक्ष , लोकवृत्ति जुगुप्समान)

धर्माध्यक्षः - अहो खलाना लिखितपठिता कलहानलध्मानकौशली दृश्यता तावत्

श्री श्रीवासयतीन्द्र एष भगवान् लक्ष्मीनृसिहस्स्वय
साक्षाञ्चैव हयाननोऽद्भुतमतिश्श्रीवेङ्कटार्योऽप्ययम् ।
कि ब्रूम कलहप्रसक्तिमुभयोर्निष्पाद्य दुष्टाशया
क्रोधाग्नि ज्वलयन्ति हन्त कुहनागीराज्यधारार्पणै ॥ १

हन्त उभयोरपि सर्वथैव समुचितयो सर्वतन्त्रस्वतन्त्रबिरुदयो. सर्वतन्त्र 'सु+अतन्त्र' इति पदविभागमितरेतरमुखोल्लिखितमुपकल्प्य उभयोरपि कल्पान्तानलकल्प कोपमुत्पादयता को वा श्व श्रेयसलाभ इति न पारयामि विवेक्तुम्। अथवा- न कोपि लाभोऽस्तु दुरात्मनां, परेषा कलहप्रसञ्जनमेव लाभसहस्रादतिरिच्यते। किञ्च मदकुञ्जरयोरिव बुध कुञ्जरयोरनयोः परस्परकलहे कस्य वा जयः कस्य वा पराजयः इति न निर्णेतु शक्यम्। अथवा वेङ्कटार्यमहाशयोऽयं प्रत्यग्रपरिशीलित शास्त्र कदम्बः कुशाग्रीयधिषण. अभिनवयौवनदर्पद्विगुणितवादाहवोत्साह. सर्वथा जयलक्ष्मीकटाक्षपात्र भवेदिति सम्भावना समङ्कुरति।

अथवा सत्यमेव स्यात्। यतीन्द्रः सर्वतन्त्रस्वतन्त्र इति वेङ्कटार्यबिरुदपदे 'सु+अतन्त्र' इति पदं व्यभाङ्क्षीदिति। अनन्तरञ्च इयं किवदन्ती तन्त्रीवार्तेव तत्क्षणं पिशुनजनपारम्पर्या वेङ्कटार्यकर्ण-शष्कुलीजङ्घालतामुपयाता। सोऽपि महाशयः "यतीन्द्रोऽय सर्वतन्त्र स्वतन्त्रोभयवेदान्ताचार्येति स्वबिरुदे समुचितं सु+अतन्त्र इति

पदविच्छेद अन्येष्वारोपयन् बभ्राम। सुरपुरमागतश्चेत् स्वकृत पदविच्छेद स्वयमेवानुभविष्यती''ति प्रत्यवोचत् । युक्तश्चैतत्।

न हि विद्वान् परोपज्ञ परिहास तितिक्षते ।
न वालधिपरामर्श प्रमृष्यति मृगाधिराट् ।। २

किञ्च -

कुसुमस्तबकैरन्यान् पूजयन्नवनौ पुमान् ।
कुसुमस्तबकैरेव पूज्यते स्वयमप्यसौ ।। ३

लोके परानवकिरेद् विसरै सुमानां
तैश्चापि सूननिकरैर्ननु कीर्यतेऽसौ ।
यो वै किरेज्जगति गोमयपिण्डजालै.
तैरेव गोमयचयै प्रतिपूजितस्स्यात् ।। ४

किञ्च-

स्वस्मिन् लोकस्य या वृत्ति पुमान् समभिवाञ्छति ।
तया वृत्त्यानुवर्तेत लोकं नीतिविचक्षणः ।। ५

इति नीतिशास्त्रसूत्रं कुतो नानुसृतवान् यतीन्द्रः।

(नेपथ्ये अविच्छिन्ना श्रीचिह्नकाहलवाद्यध्वनिधोरणी)

(पुनर्नेपथ्ये)

भो· भो विद्वद्व्रतसास्सुनिशितधिषणस्सर्वतन्त्रस्वतन्त्र
वादेषूद्वेलकीर्ति. कथककुलमणिर्वेङ्कटार्यस्तरस्वी ।
श्वेतच्छत्रादिचिह्नैरुपगतकनकान्दोलिकाधिष्टितस्सन्
प्रागाद्योगीन्द्रवाटीं यतिपतिमधुना यूयमाराच्छ्रयध्वम् ।। ६

धर्माध्यक्षः - क एष घर्घरगभीरकण्ठध्वनिस्समाज्ञापयति। प्राय एतद्

ग्रामवासी मठाधिकारी भवेदयम्। साधु समाज्ञप्तमनेन, पण्डिताखण्डल समवाये मठाधिपतिभि पृतनावृतैर्भवितव्यम्।

(पुनर्नेपथ्ये)

रेरे निर्यात तूर्ण स्फुटमभिगमनाराधन पूर्णरूप
स्निग्धं दध्योदन वो व्यतिपतति रव श्रूयता काहलस्य ।
यात. श्रीवेङ्कटक्ष्मापतिरपि यतिनामीशमानेतुमेत
द्ग्राम तस्मात्त्वरध्वं विभवमपि गुरोर्वीक्षितु वो यदीच्छा ।।७

(आकर्ण्य)एतद्ग्रामवासिना बालवटूनामौत्सुक्यकोलाहलोऽयं एतत्संरम्भ समालोकने डोलायते मे हृदयम्। सुखीभवतु यतीन्द्रः।

(प्रविश्य पटाक्षेपेण पुरुष) वेङ्कटार्यागमनवार्ताविसस्थुलहृदयो यतीन्द्र तत्रभवन्त क्षणाविलम्बेन दिदृक्षते।

धर्माध्यक्षः - सन्निधिशिष्येण मया सर्वथा स्वामिकार्य निर्वोढव्यमेतत्-क्षणावच्छेदेन गन्धर्वनगरोपम कुमतीनामिन्द्रजालकल्पनमपि बुद्ध्या प्रतिकर्तव्यम्। (इति त्वरमाणो निष्क्रान्त)

(ततः प्रविशति रत्नाङ्गद चित्ररथश्चेति द्वौ गन्धर्वौ)

चित्ररथः - सखे रत्नाङ्गद द्रष्टव्योऽयं बहूनां महोदयानां समावेश.। तत्रापि यतीन्द्रवेङ्कटाचार्ययोर्वादाहवमहोत्सवो दर्शनीयतम ।

रत्नाङ्गदः - तदर्थमेवहि आवयोरत्रोपनिपात.।

चित्ररथः - आवयोरिदमागमनं सफलमेव संवृत्तप्रायम्। यतो महाराजोऽयं कृष्णानदीतटनिकटसन्निविष्टं यतिवरिष्ठं सुरपुरमानेतुं सपरिवारः प्रत्युद्यात इति श्रूयते। एवमयमेव दिवसो यतीन्द्रागमन वैजननमिति जनश्रुतिश्च प्रथते। दृश्यते च संविधानमपि तथैव सूचयति चैतत् समन्तादलङ्कृतमिदं सुरपुराभिधानं नगरम्। तथा हि

बद्धास्तोरणमालिका· प्रतिपथ चूताङ्कुरालङ्कृता
रम्भास्तम्भविभूषिता च भवनश्रेणिर्महावीथिका ।
सौधाश्चैव समुच्छ्रितध्वजपटा नेत्रोत्सवं तन्वते
स्फायन्मङ्गलरङ्गवल्लिसुभगा रम्या गृहप्राङ्गणा ॥ ८

सखे रत्नाङ्गद पश्यामस्तावत् कतिभिश्च क्षणै. पुरस्यास्य सौभाग्यम्।

दृश्यन्ते ननु वैजयन्तसदृशास्सर्वेऽपि हर्म्योत्करा
भ्राजन्ते भवनान्यपीन्द्रभवनप्रख्यानि पृथ्वीभुजाम् ।
वेश्याश्चाप्सरसो हसन्ति सुषमासौन्दर्यगर्वोत्कटा
मन्यन्तेऽत्र सुधीगणास्सुरगुरून् स्वच्छात्रतामीयुष ॥ ९

पश्येय नगरी महीध्रशिखरे नित्योच्छ्रिते निर्मिता
पर्यन्तप्रतिवेशितैर्वलयिता शाखापुरैरष्टभि ।
श्रीदस्पर्धिवणिक्सहस्रनिचितव्यापारनैरन्तरी
समूर्छद्धनधान्यपूर्णविपणि पारे गिरामेधते ॥ १०

रत्नाङ्गदः - सखे चित्ररथ अत्रैव पुरवरमध्यास्ते वेङ्कटार्यनामा। विद्वद्दिग्दन्ती ।

यद्वद्धर्यक्षगर्जाश्रवणभृतभया विद्रवन्तो द्विपौघा
यद्वच्चावेक्ष्य तार्क्ष्यं नमितफणभरा प्रच्यवन्ते भुजङ्गा. ।
तद्वद्यद्वार्तयाऽपि प्रविजहति कथाकौतुकं हैतुकौघाः
सोऽयं श्री वेङ्कटार्यो जयति कृतधियामग्रणीरग्र्यतेजाः ॥ ११

किञ्च अयं हि महोदयः।

बिभ्रन्मौलौ महार्हं मणिमकुटमिषाल्लक्ष्मणार्यस्य पक्ष
द्वैताद्वैताभिधाभ्यामपि पदयुगली भूषयन् पादुकाभ्याम् ।

स्मेराभ्या चामराभ्या स्वमतपरमतस्थापनोद्धूननाख्य
स्पन्दाभ्या वीज्यमानो व्रजति बुधसभामण्डलीश्चण्डतेजा ।।१२

चित्ररथः - अहो महदिद साहसस्थानं यद्द्वैताद्वैतयो पादुकीकरण मिति। तथा विशिष्टाद्वैतकिरीटीकरणमपि अल्पसारजनदुर्निर्वहविषय । किञ्च कर्णयुगलकठोरमिद द्वैताद्वैतपादुकीकरण कथं नाम सोढ तत्तन्मतावलम्बिभि कथककदम्बकै ।

रत्नाङ्गदः- स्वस्वस्थानानुरूप प्रसर्पन्ति प्रेक्षावन्त·। भुवनातिलङ्घि भूमशालिनां किन्नाम दुर्निर्वहं,किन्नाम पर्यहीयत हनूमत अशोकवनिका भङ्गसङ्गरप्रसङ्गे, किन्नु नामानिर्व्यूढ सैन्धववधरूपमहासाहसप्रवृत्तस्य पार्थस्य, तद्वल्लोकातिशायितेजोराशिरय वेङ्कटार्यनामा विपश्चिदाखण्डल ।

चित्ररथः - यतीन्द्रोऽपि पण्डितमण्डलीसार्वभौम इति श्रूयते। उभयो रनयोर्विवादे को वा न्यञ्चेत् कश्च वा उदञ्चेदित्यत्र त्वदीय निष्कर्षनिकष जिज्ञासे।

रत्नाङ्गदः - किमर्थमित्थं त्वरसे स्पष्टमग्रे भविष्यति। नेपथ्यान्तरितो वेष· कियच्चिरं विलम्बेत।

(नेपथ्ये)

गदाधरीयखण्डन प्रचण्डवादिभण्डन
प्रकाण्डयुक्तिमण्डन प्रभूतकीर्तिहिण्डन ।
जय स्वपक्षरञ्जन द्विषद्द्रुमप्रभञ्जन
प्रपञ्चदर्पभञ्जन त्रयीवधूदृगञ्जन ।। १३

(इति दशदिशावलयकूलङ्कषसमुन्मेषध्वनिविशेषश्चलति)

चित्ररथः - रत्नाङ्गद पश्य पश्य क एष तेजस्वी

श्रीचिह्नध्वानधारामुखरितगगनस्स्वर्णकोटीरजुष्ट
पादूभ्या श्लिष्टपादो बहुविधबिरुदो वीजितश्चामराभ्याम्।
श्वेतच्छत्राभिराम. कनकमयकनद्वेत्रहस्तै परीत
स्सौवर्णान्दोलिकास्थो मठकटकमसौ ढौकते कोऽपि धीर· ।। १४

रत्नाङ्गदः - (स्वगतम्) अहो तेजःपुञ्जरूपताऽस्य महापुरुषस्य को नाम स्यात्। अयमेव प्रायो वेङ्कटार्यस्यात्। (निपुणं निर्वर्ण्य) श्रूयमाण-लक्षणोपेतः नूनमयमेव वेङ्कटार्यः। (प्रकाशम्) चित्ररथ पण्डितकुल चण्डभानुस्सकलदिगन्तविश्रान्तकीर्तिर्वेङ्कटार्योऽयम्। पश्य पश्य

विशिष्टाद्वैतसिध्दान्त इति वर्णपरम्परा ।
मौलिस्थस्वर्णकोटीरसमुत्कीर्णा विभात्यसौ ।। १५

किञ्च

द्वैतमद्वैतमित्येतां वर्णविन्यासवैखरीम् ।
पादुकाद्वयगा पश्य हहो साहसधोरणी ।। १६

चित्ररथः - (साश्चर्यबहुमानम्) अहो कियत्यस्य अहोपुरुषिका महा पुरुषस्य। अत एवाहमहमिकया परस्सहस्र हैतुका अविरतमेन। मभिषेणयन्ति। अहो तेजस्विता अस्य महापुरुषस्य एतज्ञनन्येव जननी लोके। तदद्य पश्यामस्तावत्कियच्चिरमस्य चरित्रपरिपाटीम्। हन्त रत्नाङ्गद पश्य पश्य आमठद्वारमयमान्दोलिकां व्यापारितवान्।

रत्नाङ्गदः - न केवलमान्दोलिका कितु समस्तबिरुदमालिकामपि।

चित्ररथः - (सस्मितम्) न कोऽप्यस्य प्रतिरोद्धा दृश्यते। कथं यतीन्द्रोऽपि हन्त क्षमते।

एते मठाधिपतयस्स्वमठाग्रभागे नान्यस्य वाहनकथामपि च क्षमन्ते।
एवं स्थिते बहुविधैर्बिरुदैर्महार्हैराद्वारमस्य गमन तनुतेऽद्भुतं नः।।१७

रत्नाङ्गदः - सिहाभ्यवस्कन्दने व्याघ्र कि कुर्यात्। पश्य पश्य

द्वारेऽवतीर्य शिबिकातलत किरीटपादूज्ज्वलश्चटुलचामरवीज्यमान ।
सवेष्टित कनकवेत्रधरै पुरस्तादन्तर्मठ ननु विवेश स एष धीर ।१८

ननु गच्छन्नेवाय महाशयो यतीन्द्रमवलोक्य

तेजश्छटाजटिलमास्यमिद यतीन्दोर्मूर्तिश्च वक्ति तपसो गरिमाणमारात् ।
शान्ताद्भुताकृतिरय यतिराजचन्द्रश्चकीर्ति लोचनचकोरकपारणां न ।।१९

यतीन्द्रः - (द्वारि प्रविशन्तं वेङ्कटार्य निर्वर्ण्य)

वक्त्रप्रभा विवृणुते विबुधाग्रणीत्वं
दृष्ट्योर्द्युति कथयते प्रतिभा प्रभूताम् ।
तेजस्विता स्फुटयतेऽपि च देहशोभा
नेत्रोत्सव खलु नृणां भुवि वेङ्कटार्य· ।। २०

अहो भव्योत्साहं मुखमनघगम्भीरमधुरं
ह्यहो विद्यादर्पाज्जगदगणयन्त्याविव दृशौ
अहो सिहस्येव प्रथितविभवो धैर्यमहिमा
समस्ताया पृथ्व्या खलु जयपताका ध्रुवमयम् ।। २१

चित्ररथः - सखे पश्य पश्य

नारिकेलकदलीफलजालप्रोल्लसल्ललितभाजनहस्त. ।
शास्त्रशासनमसावनुरुन्धन् सयमीन्द्रमभिनन्दितुमुत्क ।। २२

न कर्मणा न प्रजयेति मन्त्रमुच्चार्य कुर्वन् विशदं तदर्थम् ।
उत्कीर्य षट्तन्त्रसमञ्चितार्थाश्चित्रार्पिताभामकरोत्सभां ताम् ।।२३

अहो कर्तव्यकुशलताऽस्य

मन्त्रार्थवर्णनमिषेण कुशाग्रबुध्दि
स्वां वैदुषीमसदृशी सदसि प्रकाश्य ।
शास्त्रेषु दुर्विषहता च निजां प्रदर्श्य
दित्सन् फल प्रणिजगाद सुधीस्सुधीरम् ।। २४

सस्कारतस्सुरभिलं श्रुतिसम्प्रयुक्तादस्माभिरर्पितमतीव सभाजनार्हम् ।
ग्राह्य फलं तदिदमादरत प्रहर्षादुत्थाय देशिकपुरन्दर संयमीन्द्र ।।२५

रत्नाङ्गदः -सखे पश्य पश्य कीदृशी शास्त्रवश्यताऽस्य पाण्डित्य-दर्पावधीरितजगत्त्रयोपि इत पूर्वमेतद्यतीन्द्रोक्तिप्रणालीप्रधूमितमानसोऽपि कटितटवेष्टितपटो वेङ्कटार्य. यतीन्द्रं प्रणमति।

(पण्डितमण्डलाखण्डलस्सुरपुरमहाराजगुरुर्वेङ्कटार्यमहाशय प्रणमतीति दौवारिकौ बोधयत·)

यतीन्द्रः - ननु भो वेङ्कटार्य अरोचनमपि शास्त्र भवादृशेभ्य एव भयादार्तव्यमस्माभिः। नो चेत् भवादृशेषु प्रणमत्सु को नाम पुमान् कुड्यकुसूलादिवन्निर्विचेष्टमुपविष्टो भवेत्। (तादात्विकनृपतिसान्निध्यराज गुरुत्वादिसकलकारणकलापसम्पद वेङ्कटार्यस्य तत्तादृशी तेजस्वितां च समालोच्य सानन्दमुत्थाय वेङ्कटार्येण समर्प्यमाण फलभर प्रतिगृह्णाति)

(सामाजिकाना सानन्दकरतालध्वनिः)

धर्माध्यक्षः - (जनान्तिकं यतीन्द्रकर्णे किमपि कथयति)

यतीन्द्रः - (चित्रासनद्वयमानाय्य एकस्योपरि अपरं प्रक्षेप्य) भो पण्डितचण्डभानो अलङ्क्रियतां तावद्द्विगुणरमणीयमिदमासनम्।

(वेङ्कटार्य तत्र उपविशति)

(ततश्चामराभ्यामुपवीज्यमानं विशिष्टाद्वैतकिरीटधारिणं चित्रासनपार्श्व

परिमुक्तपादुकाद्वय स्वकुलगुरु वेङ्कटार्य कटितटवेष्टितपटस्सुरपुर महाराज· वेङ्कटक्षमानेता सभक्तिप्रकर्ष द्वादशकृत्व प्रणमति। तत्र भवान् वेङ्कटार्योपि वैजयिकीभिराभ्युदयिकीभिराशीर्भि· राजानमुप बृहयति। वेङ्कटक्षमारमणोऽपि वेङ्कटार्यैरादिष्टस्समुचितमुपविशति)

यतीन्द्रः - (राजानमुद्दिश्य) असदृशोऽयमाचार्यो महाराजस्य।

राजा - (सोन्मादमिव) यथा असदृश आचार्यस्तत्रभवान् गद्वाल क्षमानेतु· तद्वत्।

सर्वे सामाजिकाः - (स्वगतम्) साधु। महाराजेन सम्यगुत्तरितम्।

(वेङ्कटार्यस्य मातुलेय भारद्वाजशेषाचार्य मनसा राजानमभिनन्दन्)

(प्रकाशम्)

शेषाचार्यः - राजन्नेष विमृश्यतामसदृशी व्याहारशैली गुरो.

किञ्चैषा घटनाप्यहो असदृशी ह्याचार्ययोरेतयो ।

राजा - (आन्तश्श्लाघम्-प्रकाशम्)

कस्याप्यत्र न वै विदामविषयं पश्यामि विद्वन्मणे।

(नोचेदान्तरमेतयो प्रविमलं कालुष्यत पङ्किलम् ।) २६

धर्माध्यक्षः - (स्वगतम्) हन्त विवृद्ध इव उभयो कलहकन्दलो यतीन्द्रव्यापार एषः। किमर्थमय यतीन्द्रः उदर्कमविमृशन् व्यवहरति। भवतु तावन्महाराजं विषयान्तरे अवतारयामि। (प्रकाशम्) महाराज सुदूरमधिरूढो गगनपदं मयूखमाली। अभ्यर्थ्यतां तावदविलम्बेन यतीन्द्र स्सुरपुरगमनाय।

(क्षमापतिस्तथानुतिष्टति)

चित्ररथः - सखे पश्य

सम्मान्येव यतीन्द्रमुज्ज्वलमतिस्स्वाद्वैदुषख्यापना
द्विभ्रान्तान् विरचय्य सर्वविदुषो बुध्वा च तद्वैदुषीम् ।
उद्वेलैर्बिरुदैरनन्यसुलभैर्भिन्दन् मनो दुर्हृदां
प्रत्यावृत्त उपागमत्पुनरसौ श्री वेङ्कटार्य पुरम् ।। २७

रत्नाङ्गदः- अनुरूपोऽस्य महापुरुष पुनरसौ स्वीयवशस्य।

चित्ररथः - पश्य अनुपदमेव

शिष्यैस्स्वे परितो वृतस्सुविशदश्वेतातपत्रोज्ज्वल
खेलच्चामरवीजितस्सुरुचिरामान्दोलिकामास्थित ।
उद्वेलैर्बिरुदैर्दिशो मुखरयन् श्रीचिह्नरावादिभि
स्संप्राप्नोदपि योगिराट् सुरपुरी राज्ञानुयातः पथि ।। २८

रत्नाङ्गदः - इत परं नियतमुखयोर्वादाहव प्रथिष्यते। यत सर्वतन्त्र स्वतन्त्रबिरुदकथाभि पूर्व प्रधूमितो वेङ्कटार्यस्य क्रोधानल प्रकृतप्रत्यक्ष दर्शनप्रवृत्तप्रणालीभि पर्याप्त प्रज्वलित । अस्य च महाशयस्य यदि किञ्चिदक्षिकोणे शोणिमा स्यात्तदा दुष्परिहरो बृहस्पतेरपि वदनसीम्नि मलिनिमा।

(नेपथ्ये डिण्डिमध्वनि) (पुनर्नेपथ्ये)

हेहे हैतुकतल्लजा· शृणुत है श्व प्रातरारप्स्यते
श्रीश्रीवासयतीन्द्रवेङ्कटगुरूत्तंसाख्यसंख्यावतो· ।
शास्त्रोत्तेजितबुद्धिकौशलवलत्पुङ्खानुपुङ्खोन्मिष
द्युक्तिच्छद्मगशस्त्रजालजटिलो वादाहवः प्रोद्भट ।। २९

स्थेयं भवादृशैस्तत्र स्थेयभूतैर्महाशयै ।
इति वेङ्कटभूपालस्समादिशति सादरम् ।। ३०

रत्नाङ्गदः - (श्रुत्वा सकौतुकम्) सखे आवामपि तत्रैव वादाहवमव लोकितु गच्छावः (इति परिवृत्य) सखे चित्ररथ।

सभास्थानी पश्ये पृथुलमतिकौतस्कुतशतै
स्सुपूर्णा सूक्ष्मार्थग्रहणनिपुणोदग्रधिषणै ।
दुरालोकामीर्ष्याभिनयकुहनादम्भभरितै.
मनोज्ञां शत्रूणामपि गुणगणग्राहिहृदयै ॥ ३१

अत्र हि

निर्वर्तितौषसिकनित्यसमस्तकृत्य.
शौरे. कृताभिगमनस्त्वरया यतीन्द्र ।
मेध्यां बृसीमधिवसन् किमपि स्वकीयै
रास्ते रहस्यविषय विविधं विविञ्चन् ॥ ३२

चित्ररथः-किमन्यद्रहस्यमस्ति। अपरिहार्योपस्थितं वेङ्कटार्यैस्सह वादाहव मधिकृत्य कि कर्तव्यमिति पर्यालोचयते।

(नेपथ्ये श्रीकाहलगौरीकाहलादिध्वानाडम्बरः)

(पुनर्नेपथ्ये)

आसेतुस्यूतसीतापरिबृढचरणाम्भोजमुद्रात्समुद्रा
दा च क्षीराब्धिवीचीग्रसनरसलसत्कन्दरान्मन्दराद्रे. ।
धीमन्तस्सन्ति को वा हरमुकुटनटत्स्वर्धुनीस्पर्धिनिर्य
द्वाग्धारासारशाम्यत्कविकथकघटाश्रुत्युदन्यो मदन्यः ॥ ३३

इति बिरुदोद्घोषः

चित्ररथः - (श्रुत्वा) सखे रत्नाङ्गद पश्य पश्य पुरस्तात्।

बिभ्रत्स्वर्णकिरीटमुज्ज्वलतरं पादोल्लसत्पादुक
स्स्मेरोड्डामरचामरान्तरगतःश्वेतातपत्रोज्ज्वलः।

दन्तिद्योतिदिवाप्रदीपबिरुदो जाम्बूनदान्दोलिका
मातिष्ठन्नुपयाति वेङ्कटगुरूत्तसोऽमुकां ससदम् ।। ३४

रत्नाङ्गदः- सखे चित्ररथ पश्य पश्य। दर्शनीयमिम सन्निवेशं वेङ्कटार्योऽयमासभाद्वारमेवमागत्य तत्रान्दोलिकाया अवतीर्यापरित्यक्त किरीटचामरादिपरिबर्हस्सभामण्डपमासाद्य यतीन्द्रं चाभिवन्द्य तेनादिष्ट माम्रेडितं चित्रासनमास्थाय दिशो मुखरयन् मेघगम्भीर किमप्याभणति।

भो भो पण्डितपुङ्गवा निजनिज सारस्वतप्राभव
प्रख्याप्यात्र सभाङ्गणे प्रथयत प्रेक्षावतां सम्मतम् ।
श्री श्रीवासयतीश्वरोऽपि भवता सन्तुष्य वैदुष्यत
श्श्लाघाभिर्ननु बृंहयत्वतितरामस्या महाससदि ।। ३५

इदमेव हि जन्मन· फल न किलेदृक्समयो भवेद्ध्रुवम् ।
यशसां प्रसरैर्दिशो दशाप्यधुनैव ह्यपिदद्ध्वमुत्सुका· ।। ३६

चित्ररथः - अहो मधुरगम्भीरमांसलमाभणनम्।

रत्नाङ्गदः - सखे निशामय पण्डितमण्डली किमपि प्रतिवक्ति।

पण्डितमण्डली - भो भो तर्कालङ्कारवाचस्पते

को वा सम्प्रति सर्वतन्त्रविषयस्वातन्त्र्यमासेदुषो
स्सान्निध्ये भवतोस्समुच्छ्वसितुमप्यन्यः पुमान् शक्नुयात् ।
तस्मात्तत्रभवान् भवान् गुरुवरश्चोभौ जगद्भूषणा
वन्योन्यप्रथमानवादविभवैरामोदयेथां सभाम् ।। ३७

चित्ररथः - सत्यमुक्तं संख्यावद्भि । तथा हि

रहसा बृहमाणाना सिहानामग्रतः कथम्।
मतङ्गजघटाकण्ठात् घीङ्कारोदयसकथा ।। ३८

मठश्रीकार्यकर्ता - (पण्डितोक्तिमाकर्ण्य कामपि प्रणालीमालम्ब्य यतीन्द्रमुन्मुमोचयिषु)

यतीन्द्रवादवाञ्छाया पणबन्धप्रकल्पक. |
यदि कश्चित्पुमान् भूयात्तदा स्याद्वादसम्भव. || ३९

रत्नाङ्गदः - अहो स्वामिरक्षणगमनिकेय श्रीकार्यकर्तु परवादि बिभीषिका।

वेङ्कटार्यः - (स्वगत सक्रोधं सानन्द च) अहो वागार्भटी मठीयाना, अथवा मदीयमनोरथसवादिनीयं श्रीकार्यकर्तु प्रणालीकल्पना समुचितोऽयमवसरो मदीयाशयप्रकाशस्य (प्रकाशम्)

न्यञ्चेयं यद्यह वादे व्रजेयं मठशिष्यताम् |
उदञ्चेयं यदि तदा प्रब्रूतां संयमी पणम् || ४०

(सर्वे तूष्णका भवन्ति)

पुनरपि **वेङ्कटार्यः** - किमहो आकाशवाण्यपि नोत्तरतयावतरति। अथवा अहमेव भणामि। श्रुणुत।

यदि न्यञ्चेद्यतीन्द्रोऽय त्यक्तदण्डकमण्डलु |
इमां प्रदक्षिणीकुर्वन् पुरी ययाद्यथागतम् || ४१

पण्डितमण्डली - अहो कठोरता पणबन्धस्य।

चित्ररथः - स्तिमितीभूतेव सभा कस्यापि मुखान्न कापि निस्सरति वाणी।

यतीन्द्रः - (स्वगतम्) महाधीरो महाशूरोऽयं वेङ्कटार्य नास्मिन् प्रत्यवस्थानं युज्यते। तत्रापि च संप्रति क्रोधोद्दीपितमनाः एवंविधेऽस्मिन् नितरामेव च युज्यते प्रत्यवस्थानं, वादाहवश्च दुरपनोद इव दृश्यते। कथमिहानुष्ठेयं बन्दीकृतेव बुध्दि स्तिमितीभूतास्मिन् विषये।

धर्माध्यक्षः-(श्री कार्यकर्तु कर्णे किमपि कथयति। श्री कार्यकर्ता च यतीन्द्रस्य कर्णे)

श्री कार्यकर्ता - कतमस्मिन् शास्त्रेऽय पणबन्ध ।

वेङ्कटार्यः - सर्वेष्वपि शास्त्रेषु।

यतीन्द्रः - तर्हि वेदान्तशास्त्रे विशिष्टाद्वैतस्थापनमास्माको भाग । अद्वेतस्थापन च यौष्माको भाग इति व्यवस्थया भावत्कः पणबन्धोऽभ्युपगम्यतेऽस्माभि ।

वेङ्कटार्यः -(स्वगतम्)अहो यतीन्द्रस्य छद्ममार्गचातुरी यद्यद्वैतस्थापन स्वभागतयाभ्युपगच्छेयं तर्हि विशिष्टाद्वैतखण्डन बलाच्छिरस्यापतितम्। तथात्वे चाकार्यकरणदोष । आचार्यपरम्परया विसवादप्रवृत्तिरूपमहापराधप्रसक्ति । विशिष्टाद्वैतकिरीटधारणबिरुदस्य च विरोध॰। यदि च नाभ्युपगच्छेयं तदा जनेषु पराभवशङ्काकलङ्कभाजनभवनम् इत्युभयत पाशारज्जुर्व्यापारिता यतीन्द्रेण।

यद्येषोभ्युपगम्यते यतिपथ कष्टं गुरुद्रोहिता
किञ्चात्मीयकिरीटवर्णबिरुदव्याघातसम्पादनम् ।
नोचेदभ्युपगम्यते बुधजनावज्ञा भृशं दुस्सहा
हा! हन्तोपनताऽसकावुभयत॰ पाशाद्य रज्जुर्मम ॥ ४२

(पार्श्वस्थ भारद्वाजं मातुलेयशेषाचार्य दृष्ट्वा)

मातुलेय पथा केन सञ्चरेय महामते ।
स्थेयो भव मम श्रीमन् स्वस्थेयं स्यान्मतिर्मम ॥ ४३

भारद्वाजश्शेषाचार्यः - सुधीमणे विदितवेदितव्यस्य कि भवतोऽप्यनुशास्ता। न नापेक्षा। तथापि सुहृद्भावेन किञ्चित्स्मारयामि।

ईदृशी विषमा रीतिमुपकल्प्य कुशाग्रधीः।
वादाहवात्परिश्च्योतमभिप्रैति यतीश्वर ॥ ४४

अतिवाह्य च चातुर्यादिमं गण्डमुपस्थितम् ।
वादयिष्यति पश्चात्स्वदेशे विजयडिण्डिमम् ॥ ४५

तस्मात्कथकधौरेय कुर्वीथा वादिभञ्जनम् ।
पश्चाच्च निर्वहेस्सर्व स्वरूपानुगुण विधिम् ॥ ४६

वेङ्कटार्यः-(तद्वचनं सर्व परामृश्य सदसि साञ्जलिबन्धं ऊर्ध्वमवलोक्य)

हे श्रीमन्निगमान्तशास्त्र भवते बद्धोऽञ्जलिस्सादरं
क्षन्तव्योऽयमकामतो निपतितस्त्वद्विप्रलम्भोद्यम ।
पश्चात्तावकपादपङ्कजयुगी नीराजयिष्येतरा
कोटीराग्रचिरत्नरत्नपटलव्याजैः प्रदीपाङ्कुरै ॥ ४७

पण्डितमण्डली-(स्वगतम्) साधु कथकधौरेय साधु, सम्यगालोचयथा ।

यतीन्द्रः - (स्वगतम्) एतादृशविषमसंधावपि कृत्याकृत्यविषयविवेचन कूलङ्कषमनीषोऽय महाशय. मामकीन मानसमाप्याययति। परन्तु- अनेन कथकतुरासाहा सह मम वादकथा दुष्परिहरा संवृत्ता। कि करवाणि। (प्रकाशं सावष्टम्भम्)

जृम्भन्तां समराङ्गणे मम वचोगुम्भाः प्रियंभावुका
षट्तन्त्रच्छलयन्त्रपीठसततव्याघट्टनोत्तेजिताः ।
नानायुक्तिकरम्भिता गुरुकृपावीक्षारसोत्तम्भिताः
दर्पोदग्रवदावदोत्कटमतावष्टम्भमुष्टिन्धयाः ॥ ४८

(मठीयास्समहोत्साह परस्परहस्तप्रदानमाकलयन्ति)

वेङ्कटार्यः - (सस्मितम्) साधु यतिपुरदर साधु। सम्यगुपन्यास्थः।

परन्तु वाचोपन्यस्त क्रियया सम्पाद्य सभाया सशोभेथा ।

यतीन्द्रः - भविष्यति मिथोवादे जयो वाऽथ पराजय ।

वीरवादा कथ न स्युरात्मसरम्भहेतुका. ॥ ४९

पण्डितमण्डली - (सगौरव यतीन्द्रोक्तिमभिनन्दति)

पुनरपि **यतीन्द्रः** - अथवा

अद्वेतस्य कथामद्य व्युच्छिनद्मि जगत्त्रये ।

भिनद्मि द्विषता गर्व क्षुणद्मि श्रुतिवैशसम् ॥ ५०

इत्युक्त्वा छान्दोग्ये श्वेतकेतवे आरुणिना उपदिष्टं सद्विद्यास्थं "सदेव सोम्येदमग्र आसी" दिति विषयवाक्यमुल्लिख्य तत्रस्थं शाङ्करमतमनूद्य तदुपरि

श्रीमद्भाष्यप्रभृतिकथितानर्घयुक्तीस्सहस्र
व्यक्तीकुर्वन् निजधिषणयाप्युल्लिखन् नव्ययुक्ती· ।
अद्वैतार्थ सदसि बहुश· खण्डयामास धीर
प्रेक्षावत्सु प्रमदभरतो मौलिमान्दोलयत्सु ॥ ५१

अहो चण्डवेगता यतीन्द्रस्य। (मठीयास्सर्वेऽपि सभासदश्चित्रार्पिता इव सहर्ष यतीन्द्रं पश्यन्ति)

रत्नाङ्गदः - सखे चित्ररथ पश्य पश्य वादाहवस्य महाश्चर्यरूपताम्। ततश्चायमपि वेङ्कटार्यः।

श्रुत्वा सर्व यतिपतिमुखोद्गीर्णमुक्तिप्रपञ्चं
स्मित्वा किञ्चित्सकलसदसि स्वोन्मुखायां वसन्त्याम् ।
वर्षन् हर्षाच्छतगुणमसौ युक्तिवर्ष तरस्वी
योगीन्द्रोक्तीस्सदसि तिलशोऽखण्डयच्चण्डदीप्ति. ॥ ५२

अहो पाण्डित्यचण्डिमा वेङ्कटार्यस्य (सर्वेपि सभासदस्साधुवादवर्षेण वेङ्कटार्यमभिनन्दन्ति) ततश्च

भूयश्श्रीमास्तदुपरि यतिश्चालयामास कक्ष्या
स्ता अप्येष प्रसभमलुनाल्लीलया वेङ्कटार्य. ।
एवं धून्वन्नसकृदसकृत्सयमीन्द्रस्य युक्ती
रन्ते तस्मिन् शरशशिमितास्स्थापयामास कक्ष्या ॥ ५३

रत्नाङ्गद चित्ररथौ -

उभावपि दुराधर्षौ व्याघ्राविव महाद्युती ।
तत्रापि वेङ्कटार्योऽयमद्भुतप्रतिभाबल· ॥ ५४

(नेपथ्ये वैतालिक·)

पाश्चात्याचलसन्निकृष्टविहति पङ्केरुहाणा पति
स्सामत्वेन विवर्तयन् वलयते स्वीयान् मयूखोत्करान् ।
छायाश्चापि महीरुहां बहुतर दीर्घायिता· प्राग्दिशं
धावन्ते तिमिरावलीस्समरुचीराह्वा तु कामा इव ॥ ५५

Here six pages are left blank -Editor

तृतीयोऽङ्कः

(तत प्रविशति विमानारूढ मदनमञ्जरी चित्राङ्गदश्चेति गन्धर्वमिथुनम्)

चित्राङ्गदः - प्रिये अवतरावस्तावद्विमानात् सप्राप्तौ स्व अधिगन्तव्य-स्थानम्।

मदनमञ्जरी- कि सम्पत्ता सुरपुरणअरी जध्द ओतरणिज्जं अम्हेहि (कि सप्राप्ता सुरपुरनगरी यत्रावतरणीयमावाभ्याम्।)

चित्राङ्गदः - न केवल सुरपुरनगरी किन्तु भवदौत्सुक्यस्थानं सिध्दवन नाम तत्प्रान्तवर्ति उद्यानमपि।

मदनमञ्जरी - (साश्चर्यम्) केरिसोअअ (इमो) विमाणवेओ ज एक्कखणावच्चेएणेव्व विमाणारोहणि ओतरणच समुवणअ(कीदृशोऽय विमानवेगः यदेकक्षणावच्छेदेनैव विमानारोहणमवतरण च समुपनतम्) (इत्यवतीर्णौ उद्यानवीथी प्रविश्य समन्ततो दृष्टि प्रसार्य सानन्दम्) पिअवअस्स पेख्खताव उज्जाणस्स रमणिज्जत्तणं (प्रियवयस्य पश्य तावदुद्यानस्य रमणीयत्वम्।)

आवंतप्पडिपुल्ल हल्लअ वणी खेलंत भिगंगणा
झंकारामअ सेअ सित्त सवणा मारद कोल्लाव आ ।
साहालंबिअ मोरजाल बरिहत्थोमेहि चित्तीक आ
हंसक्कोचरव चिआ कुण इमे उज्जाण पज्जा मुअं ॥ १

(आवृन्तप्रतिफुल्लहल्लकवनी खेलन्ति भृङ्गाङ्गना
झङ्कारामृतसेकसिक्तश्रवणा मारन्दकुल्यावृता ।
शाखालम्बिमयूरजाल बर्हस्तोमचित्रीकृता
हंसक्रौञ्चरवाञ्चिता कुरुत मे उद्यानपद्या मुदम् ॥)

चित्राङ्गदः - अभिनवविविधविलासबन्धुर त्वदीय यौवनमिव वनमिद मुत्कण्ठयति मदीयमन्तरात्मानम्।

मदनमञ्जरी - (सरोषमिव तिर्यग्दृशा तं प्रेक्षते)

चित्राङ्गदः - कुत प्रेयसि रोषस्ते विश तावद्वनोदरम्।
विनोदरसमासिञ्च जनेऽस्मिन् सकुतूहले ॥ २

मदनमञ्जरी - (सप्रणयोल्लासम्) अज्ज उत्त इदो पेक्ख (आर्यपुत्र इत प्रेक्षस्व।)

आकिण्णा रअणुक्करेहि विअ संसप्पत कीरगणा
चंचूपाडिअ पिक्कदाडिमफल व्वाइण्ण बीजक्करा।
चंपेय प्पसवप्पलीवकलिआ रम्माणिउजोलिआ
उक्कठाकुलिया मण वितणिए केलीघर पथिणी ॥ ३

(आकीर्णा रत्नोत्करैरिव संसर्पन्ति कीराङ्गना
चञ्चूपाटितपक्वदाडिमिफलव्याकीर्णबीजोत्करा।
चाम्पेयप्रसवप्रदीपकलिकारम्या निकुञ्जावलि
उत्कण्ठाकुलितं मनो वितनुते केलीगृहस्पर्धिनी ।)

इतोअ पेक्ख (इतश्च प्रेक्षस्व)

पच्चग्गारुण चूदपल्लवरसा साउम्मआ कोइला
कठोदंचिअ चारुपंचमरव प्पक्कंत कर्णोत्सवा।
छाही सूहव संदकुंज भवण क्कीडंत मुध्दंगणा
गंडालेप हलद्दिया परिमळा किण्णाअ रम्मावणी ॥ ४

(प्रत्यग्रारुणचूतपल्लवरसास्वादोन्मदा कोकिला
कण्ठोदञ्चितचारुपञ्चमरवप्रक्रान्तकर्णोत्सवा।

छायासौभगसान्द्रकुञ्जभवने क्रीडन्ति मुग्धाङ्गना
गण्डालेपहरिद्रता परिमलाकीर्णा च रम्या वनी ।।)

अज्ज उत्त एध्दखु सिध्दवणमि मज्झट्ठिअ सुहव सर रअण महुर मासल तुसार सलिल धारा सेअ परिवड्ढिएसु निबिड समुब्भूअ किसल पलास कुपलं गुच्छ सपअ समंचिअ वेल्लीसहास परिवेल्लन सदिएसु विविहविइत्तभवण सण्णिवेस सोहीसु पच्चग्गप्पफुल्ल पोप्भसोरह मअरद सुहिअ मिळिदकुल झकार मिवअ वम्मह धणुह टकार झुणि करबिएसु बाहिर मणुअ दुद्दस्सत्तर अण पउटिविसेसेसु पच्छाअ शीअलेसु निगूढअरेसु णिउज पुंजेसु सोहादस्सण कोउहल्लेण पविसतीओ मुध्दंगणाओ छम्मेण पुढुमं एव्व पविज्झेहि णिअणिअ वल्लहेहि बलाओ अंतराकसिअ पल्लव सेज्जासु पणिवेसिता रहम्मि सच्छंदं कुआ जहणाहर कपोलाइ त्थळ विसेस णिअएहि सुरअव्वा वार विसेसेहि निअंतं संतप्पिआओ तदो निकुज सअनेसुंतो बाहि णिग्गमिउं अणिच्छती ओवि गुरुअण तासंतो बलाओ णिअ (णिअ) घराहिमुहं पसप्पंति पेक्ख पेक्ख.

(आर्यपुत्र अत्र खलु सिध्दवने मध्यस्थितसुभगसरोरत्नमधुरमांसल तुषारसलिलधारासेकपरिवर्धितेषु निबिडसमुद्भूतकिसलयपलाशकुट्मल गुच्छसम्पत्समञ्चितवल्लीसहस्रपरिवेल्लनसान्द्रितेषु विविधविचित्रभवन सन्निवेशशोभिषु प्रत्यग्रप्रफुल्लपुष्पसौरभमकरन्दसुहितमिलिन्दकुलझंकार मयमन्मथधनुष्टङ्कारध्वनिकरम्बितेषु बहिर्मनुजदुर्दर्शान्तरजनप्रवृत्तिविशेषेषु प्रच्छायशीतलेषु निगूढतरेषु निकुञ्जपुञ्जेषु शोभादर्शनकुतूहलेन प्रविशन्त्यो मुग्धाङ्गनाश्छद्मना प्रथममेव प्रविष्टैर्निजनिजवल्लभैर्बलादन्तराकृष्य पल्लव शय्यासु प्रणिवेशिताः रहसि स्वच्छन्दं कुचजघनाधर कपोलादि

स्थलविशेषनियतैस्सुरतव्यापारविशेषै· नितान्त सन्तर्पिताः ततो निकुञ्ज भवनेभ्यो बहिर्गन्तुमनिच्छन्त्योपि गुरुजनत्रासेन बलान्निज निजगृहाभिमुखं प्रसर्पन्ति प्रेक्षस्व प्रेक्षस्व।

चित्राङ्गदः - (सोल्लासम्) एभि कुञ्जसदनैरावामेव केवल परिवञ्चितौ।

मदनमञ्जरी - (सप्रणयकोप सभ्रूभङ्गं अपाङ्गेन त प्रेक्षते) (अनुपदमेव सानुस्मरणम्) अज्ज उत्त उज्जाण सोहा हिअ हिअआ विसुमरीआ अहं इअचिर आअमणुद्देस। जइद वेगडा आरिआणि वाआहवो कध पउट्टइ कइआ पउट्टइत्ति विआरिज्जउ। जस्सओलोअणा अवअ एध आआ।। (आर्यपुत्र उद्यानशोभाहृतहृदयोव्यस्मार्षमहमियच्चिर आगमनोद्देश्य। यतीन्द्रवेङ्कटार्ययोर्वादाहवः कुत्र प्रवर्तते कदा प्रवर्तत इति विचार्यतां यस्यावलोकनाय आवामत्रागतौ।)

चित्राङ्गदः - (सुरपुरगमनं नाटयित्वा पुन प्रविश्य) प्रिये मदनमञ्जरि तवोत्कण्ठकन्दलो निष्फलो जातः यस्मादुभयोस्सन्धिस्संवृत्त इति सर्वे पौरा कथयन्ति।

मदनमञ्जरी - अच्छरिअ मच्छरिअं तहाविह कढोरपणबंध पुव्वअं वाआवहम्मि पउट्ठाणं कहण्णाम संधी संवत्तो। तं सधि विह वा ओवण्णेसु तावमेत्तेण विवा संतूसामि। किं कुशेमि वाआहव दस्सण भग्गहीणा। (आश्चर्यमाश्चर्चम्। तथाविधकठोरपणबन्धपूर्वकं वादाहवे प्रवृत्तयो· कथं नाम सन्धिस्संवृत्तः। तां सन्धिविधां वा उपवर्णय तावन्मात्रेणापि वा सन्तुष्यामि कि करोमि वादाहवदर्शनभाग्यहीना।)

चित्राङ्गदः - भगवदाज्ञया।

मदनमञ्जरी - णाहं वीससिमि कहं णाम भअवंतो आणावेहि। मांस चक्खूणि अगोअरो।

(नाह विश्वसिमि। कथं नाम भगवानाज्ञापयति साक्षात् मांस चक्षुषामगोचर ।)

चित्राङ्गदः - शृणु तावदापादचूडमुपपादयामि। यतीन्द्र वेङ्कटाचार्ययोर्यत्सवृत्त वादाहवस्य वृत्तं। तत्र प्रथमदिनवृत्तं तावद्भवत्या श्रुतमेव मदीयमुखात्।

द्वैतीयीकदिनेऽपि पूर्वदिनवद्यामत्रयीकालिक·
प्राचालीदुभयोस्तयोरतितरा वादाहवो दारुणः ।
अन्योन्योदितयुक्तिशस्त्रदलितान्योन्योक्तियुक्तिच्छटे
नान्ते चैव यतीन्द्रपक्षविभवन्यक्कारि युक्त्याऽविलः ।। ५

मदनमञ्जरी - बी अस्सिवि दिअहम्मि जइंद पक्खधिक्कारपिव जाअ ओत्ति दयए मे हिअअं (द्वितीयस्मिन्नपि दिवसे यतीन्द्रपक्षधिक्कार एव जात इत्यत्र दूयते मे हृदयम्।)

चित्राङ्गदः - ज्ञानतारतम्यहेतुकयोर्जयपराजययो· का नाम व्यथा, किञ्च न केवलं दिनद्वय एव यतीन्द्रपक्षन्यक्कारः किन्तु

प्रत्यह सदसि पञ्चदशाध्यारोपयन् शमधनोपरि कोटीः ।
स्वीयधाम स जगाम यशस्वी वेङ्कटार्य उपलब्धजयश्रीः।। ६

एवं चतुर्दश दिनानि समग्रजाग्र
द्युक्तिच्छटाजटिलवादमृथे विधूतः ।
कर्तव्ययत्नविधुरः पृथुरोषजुष्टः
लक्ष्मीनृसिंहमथ रोषयतिस्म योगी ।। ७

तथाहि

हे लक्ष्मीनरसिह तावककृपापाङ्गच्छटासम्प्लवा
त्सम्प्राप्ताभ्युदयस्तवैव विभव संवर्धयन् सर्वत· ।
वर्ते सन्ततमीदृशस्य मम भोस्तेजोऽधुना सक्षिपन्
क वा लाभमुपैषि काञ्च लभसे कीर्तिं न जानाम्यहम् ।। ८

ईदृङ्महाद्युति सहस्रसुधीसमाजे
मा स्तम्भयन्तमितराश्च विजृम्भयन्तम् ।
सत्यं ह्यरण्यमृग इत्यखिलोऽपि लोक
स्त्वां संत्यजेन्नरहरे हृदयेऽवधे हि ।। ९

त्वं दैवत मम नृसिह सदैव सेव्यं
देवस्तथा हयमुख प्रतिवादिसेव्य. ।
सिह कथं ननु हयादवहीयसे त्वं
स्तम्भोद्भवस्य यदि वा न हि चोद्यमेतत् ।। १०

इत्थं रुषा सुपरुषं समुदीर्य तस्यां
रात्र्यामसौ मरिचमिश्रितसर्षपौघम् ।
सक्षुद्य तं च विनिवेद्य पुरोऽस्य शिश्ये
प्रायोपवेशविधया प्रवरो यतीनाम् ।। ११

मदनमञ्जरी - अहो जईणंवि राअद्देस भूइट्ठआ ज सअं सत्ति विहुरो णरसीह तेअ संदुक्षणेण वेङ्कडज्ज पराहावेउं पउट्जो संजमी। (अहो यतीनामपि रागद्वेषभूयिष्ठता। यत्स्वयंशक्तिविधुरो नरसिहतेजस्संधुक्षणेन वेङ्कटार्य पराभवयितुं प्रवृत्तस्संयमी।)

चित्राङ्गदः - आशामोदकोऽय कर्मन्दिनः। येन यथा भवितव्यं तत्तथैव भविष्यति। एवं स्थिते चपलचित्तैस्स्वीयहृदयदौर्बल्यं तावत्प्रदर्श्यते मनुष्यैः।

मदनमञ्जरी - सञ्च एद। णखु मणरहो सव्वो सफलो हुविस्सइ लोए। (सत्यमेतत्। नखलु मनोरथ स्सर्व स्सफलो भविष्यति लोके।)

होउ पाओववेसस्स केरिसो परिणामो कहेसु तं

(भवतु प्रायोपवेशस्य कीदृशः परिणाम कथयस्व तम्)

चित्राङ्गदः - तस्या निशाया यतीन्द्रस्य स्वप्ने

निजाङ्गज्योत्स्नाभिस्त्रिजगति तमोऽन्धं विघटयन्
किरन् विद्युत्पुञ्जान् दिशिदिशि पुरन्ध्रीसुषमया ।
सनीडारूढस्सन् यतिवरमभाणीत्स्मितमुखो
हयास्यो योगीन्द्रं सविनयनिबध्दाञ्जलिपुटम् ।। १२

भो भो यतीन्द्र हृदि मा स्म कृथा वृथा त्वं
वादाहवेऽद्य कुतुकं कथकाग्रगेण ।
मद्वीक्षणामृतरसैरभिषिक्त एष
दुर्निग्रहस्त्रिजगताऽपि हि वेङ्कटार्यः ।। १३

तस्मादनेन सह वादरुचि विहाय
स्नेहं कुरुष्व बिरुदानुपघुष्य तस्य ।
विद्ध्येवमेव नृहरेरपि भावबन्ध
मित्याभणन् यमिनमन्तरधाद्धयास्य. ।। १४

मदनमञ्जरी - सञ्चं जइदस्स विअआशा आसामोअअ सरिच्छी संवुत्ता होउ तावइमं वेकडञ्जस्स पउत्ती केरिसी।

(सत्यं यतीन्द्रस्य विजयाशा आशामोदकसदृशी संवृत्ता।भवतु तावदिदं वेङ्कटार्यस्य प्रवृत्ति· कीदृशी।)

चित्राङ्गदः - अनुदिनजयप्रयोज्यप्राज्यसुधीसूक्तिपूज्यमानोऽपि ।
स्वकृतविशिष्टाद्वैतव्याधूननदुर्मनाश्चिराच्छिष्ये ।। १५

तस्यापि स्वप्ने

दष्ट्राङ्कूरमरीचिभिश्शकलयन् हार्दान्धकारच्छटा
माकर्णान्तविदीर्णवक्त्रविगलज्झिह्वातटित्सुन्दर· ।
स्कन्धालम्बिसटाच्छट कमलयाश्लिष्टो महीध्रोपम
प्रत्यक्षत्वमवाप्य दिव्यमृगराड्वाणीमभाणीदिमाम् ।। १६

भो वेङ्कटार्य किमिदं विदधासि कृत्यं
वेदान्तहृद्वितथनं न हि साम्प्रत ते ।
मोक्षाश्रमप्रवणपूरुषधिक्कृतिश्च
न श्रेयसा पदमतो विरमस्व वादात् ।। १७

नाहं पृथग्घयमुखात् त्वदुपास्यदैवात्
तस्मादिमां मम गिरं दृढमाद्रियेथा ।
श्रेयो भवेत्तव वदावदसार्वभौमे
त्यादिश्य सादरमदृश्यतनुर्बभूव ।। १८

मदनमञ्जरी - अहो तेल्लोक्क गणणिज्जो इमो वाआहओ ज देव्व देव्वेहिं णरसीह हअग्गीवेहि सअं संति उअणिणीसिओ। होउताव सिअवआंस ममएह काअण संकासमंकुरइ। इमा णरसीह हअवअणाओ कमेण णिओवासआणं जइंद वेकटज्ञाण सिमिणअम्मि कमाओ अनागमिअ कम्हाओ वुक्कमेण पच्चक्खत्तण ओगआ.

(अहो त्रैलोक्यगणनीयोऽयं वादाहवो यद्देवदेवाभ्यां नरसिंहहयग्रीवाभ्यां स्वय शान्तिमुपनिनीषितः। भवतु तावत्प्रियवतंस ममात्र काचन शङ्का समङ्कुरति। इमौ नरसिंहहयवदनौ क्रमेण निजोपासकयोर्यतीन्द्र वेङ्कटार्ययोस्स्वप्ने क्रमेणानागत्य कस्माद्व्युत्क्रमेण प्रत्यक्षता आगतौ।)

चित्राङ्गदः - तावेव देवौ प्रष्टव्यौ। अह त्वेवं मन्ये। स्वस्वोपासकयो-

र्मनोरथप्रत्याख्यान कर्तुं स्वयमनिच्छन्तौ इत्थं व्युत्क्रमेण प्रत्यक्षी भूताविति। अन्योन्ययोस्तयोरन्योन्य स्वस्मिन् भक्तिमुद्रेचयितुं वेति।

मदनमञ्जरी - कि तरिहि वाअ चरमावहि रूवे पण्णरहे दिअहव्वि वाआहवस्स वीसामो एव्व संवुत्तो दीहराऊओ तावजइदस्स दडकमडलूओ

(कि तर्हि वादचरमावधिभूते रूपे पञ्चदशे दिवसे वादाहवस्य विश्राम एव सवृत्तः। दीर्घायुषौ तावद्यतीन्द्रस्य दण्डकमण्डलू।)

चित्राङ्गदः - श्रुणु तावद्यत्संवृत्तं पञ्चदशे दिवसे

एवं तावरुणोदये परिणतस्वप्नौ ततो व्युत्थितौ
विज्ञायापि तदर्थमाश्रुतपथे बध्दादरौ साङ्कुशौ ।
सुस्नातौ रचिताह्निकौ स्वसमये वादाहवायोद्यतौ
सम्प्राप्तौ विबुधर्षभैर्निबिडित श्रीमत्सभामण्डपम् ।। १९

तस्मिन् वासरे

लक्ष्मीनृसिहमभिराध्य समग्रभक्त्या
नीराजनान्तमनर्घैर्विविधोपचारैः ।
तस्याग्रतस्सदसि वादरण विधातु
मारब्धवान् स्वपनभीषितधीर्यतीन्द्रः।।२०

तदानीं हि

बृन्दं बृन्दमुपागतास्सकुतुकं को वा जयश्रीवृत
स्स्यादस्मिन्नहनीत्यवेतुमनसः पौरास्सहस्रोत्तराः ।
तत्राच्छाद्य सभास्थलीमुभयतः पश्चात्पुरस्तादुप
र्यन्तश्चन्यविशन्त हन्त सिकतापातावकाशाप्रदाः ।। २१

वेङ्कटार्यः - (स्वगतम्)

हे हयग्रीव दुर्धर्षयुक्तिवर्षसमुध्दतैः ।
हेषितैर्भीषयन् शत्रून् विहरस्व मुखे मम ॥ २२

ततश्च

आरब्धस्समभूदभूतविषय प्रोद्दामकोलाहल
श्शास्त्राशस्त्रिरणार्भटीपरिगतो वादाहवः प्रोद्भटः ।
तस्मिन्नभ्यधिको बभूव दिवसे श्रीवेङ्कटार्यस्सुधीः
पश्यत्सुप्रमदात्सुधीषु सहसा प्रग्वासरप्रक्रमात् ॥ २३

तस्मिन्नवसरे चामरहस्तो दक्षिणपार्श्ववर्ती हनुमद्गुण्डाभिजन (हनुम कोडा) पिचण्डिलश्शेषाचर्य वेङ्कटाचार्यमित्थमभ्यधत्त।

भो भोः पैतृष्वस्त्रीय

हन्त निशामय किञ्चन्नृसिहदेवो महोग्रतररूपः।
उपरि पतन्निव कोपाञ्चलति व्याघूर्णते च मम दृष्ट्योः॥ २४

तद्वचनमाकर्ण्य वेङ्कटार्योपि सनीडशोभिनि डोलाधिरूढे भगवति नृसिहे दृशं प्रसादयति। अथ च

तस्याक्ष्णोरपि ददृशे तथैव देवःस्वज्ञातिक्रमणवशाद्रुषाधिरूढः।
विष्फूर्जन्निव चलतीव गर्जतीव प्रोत्सर्पन्नुपरि पतिष्यतीव साक्षात्॥२५

किञ्च

नृसिंहेण समारूढा डोलाप्याश्चर्यवर्षिणी ।
आन्दोलिकेव केनापि प्रास्पन्दत पदे पदे ॥ २६

(सभासदस्सर्वैरपि किमेतदिति साश्चर्य डोलामालोकन्ते। ततो वेङ्कटार्य स्ससंभ्रममुत्थाय बध्दाञ्जलिपुटस्सभक्तिप्रकर्ष भगवन्तं नरसिंहं इत्थ मस्तावीत्।)

१ वरद वरदन्तिहृदातपहृच्छरद शरदम्बुजनेत्रयुगम् ।
दरदिव्यरथाङ्गधर मधुर मधुराकृतधाम मह कलये।। २७

२ कमला कमलायतलोचनवत्यमला यमलासयतानुगुणा ।
शमलालसमौनिमलापहमागमलालितमेन मह कलये ।। २८

३ उदधावुदधारि जरत्फणितिर्विबुधारिकथामवधीरयता ।
विदधेऽपि च येन विधातृमुखे विदधातु शमेष तिमीशपुमान्।।२९

४ वरकन्दरमन्दरमन्थनत कलशोदधिशोधयिता दयिताम् ।
शयतामरसान्वयिनी जयिनीमयिता दयतामबट कमठः।। ३०

५. नवनीलवनीकलितां ललितामवनीमुपनीय शनैर्दशने ।
शशिनीव कलङ्ककला कलयन् किटिरूपधरोऽपहरेद्दुरितम्।।३१

६ तरसा तरसाशनमुद्दलयन् उरसा शरसारखरैर्नखरै ।
सुरसन् सुरसन्नुतनैजकृतिर्नरसिहहरिर्दुरितं हरतु ।। ३२

७. अतिदारुणदानवदेहकमध्वनि दारुणि रूपमुपेत्य वरम् ।
विददारमुदार भटीभिरसौ नरसिहहरिर्मुहुरस्तु मुदे ।। ३३

८ बलिमत्र पदत्रितयाय रयादुपयाय यदूनपद तदिदम् ।
हरिरस्य शिरस्युपनीय जयन् अयमस्तु मुदे मम वामनकः।।३४

९. परशावरिशासनभासिनि सत्करशालिनि शान्तरसानुगुण. ।
सुरसां सुरसासुरसात्कृतवान् स रसां जमदग्निजनिर्जयतात्।।३५

१० परशुं परशुग्रचनानुगुण करशुम्भितमाकलयन् दलयन् ।
प्रतिराजकमाजिकथासु तथा प्रमदं जमदग्निजनुस्तनुताम् ।।३६

११. इनवशनवाम्बुधिचन्द्रमसं शमसङ्गिजनात्मनि संतमसम् ।
शमयन्तमिमं तनवानि हृदा प्रमदाय सदा मम दाशरथिम् ।।३७

१२. हलमुज्ज्वलमुत्कलयन् दलयन् अरिवारमवारितशौर्यभरः।
शुभराजिमराजयथा नियत बलभद्र लभस्व मदीयनती ।।३८

१३ मुरलीमुरुलीढनुषिप्रसरत्स्वरलीनमनीषिमनश्श्रवणाम् ।
करपङ्करुहे कलयन्तममु मुरवैरिणमेष नमस्करवै।। ३९

१४ धुरि दुष्करकृत्यतुरुष्करणाजिरशुष्करमाङ्गपरिष्करणीम् ।
करवाललतां कलयन्तमिमं हृदि कल्किनमर्कनिभं बिभ्रुम् ।।४०

१५. इति निर्मलतिर्मलबुक्कपुरीकुलभर्मलताग्रसुमस्तबकः।
स्तवकल्पक एष पुरस्तव रे नृहरेऽस्तु स वेङ्कटवर्यसुधी ।४१

१६ इदमस्तनमन्ततिशस्ततमं परमस्तवनं भुवि नः कवनम् ।
हृदि ये कलयेयुरमेयरमेक्षणलक्षणसम्पदमेयुरिमे ।।४२ इति।

(एवं "भाव भावय फणिशयन"मित्युत्सवसमयपठनीया गाथामपि निरमिमीत)

सभासदः - साधु भो. पण्डितकविमूर्धन्य साधु। पाण्डित्यमिव तव कविताऽपि लोकाश्चर्यकरी। (इति प्रशंसन्ति)

यतीन्द्रः - पाण्डित्यमद्भुतमपारमगाधमस्य
गङ्गाप्रवाहसदृशी कविताप्यमोघा ।
श्मश्रूद्गमाकलितकान्तिवयश्च नव्यं
नो कस्य विस्मयकराणि महात्मनोऽस्य ।। ४३

चित्राङ्गदः- इत्थं स्तुत्वा तोषयित्वा नृसिहं
हृष्टः श्रीमान् वेङ्कटार्यो मनस्वी ।
स्मित्वाऽवोचत्संयमीन्द्र सभायां
कैषाऽपूर्वप्रक्रिया ते यतीन्दो ।। ४४

वेङ्कटार्यः - आवयो कलहे तावदावाभ्यामेव सुत्यजे
लक्ष्मीनृसिहपर्यन्तमनुधावितवान् कुत ।

चित्राङ्गदः - इत्थं यतीन्द्रवाचा प्रचोदित कौतुकान्त्रितसत्
भावशतकाभिधानं प्रबन्धरत्न बबन्ध स कवीन्दु ।।४५

यतीन्द्रः - (सस्मितम्)

अत्यद्भुताप्रतिमतेजसि पण्डिताग्र्ये
त्वय्यास्थिते जगति न परिपन्थिभावम् ।
कास्कान् विधीन्नहि भजेमहि हे महौजः
नास्माकमीषदपि दोषमिह ब्रवीथा ।। ४६

(इत्युक्त्वा सोल्लासम्) भोभो मठाधिकारिण

आनीयन्तां कण्ठिकाश्चद्रहारा·
मुक्तावल्यो राङ्कवाण्यप्यभीक्ष्णम् ।
सम्मान्योऽयं वेङ्कटार्यो मनस्वी
श्रीमान् धीमान् भूरितेजा महौजा ।। ४७

(इत्यादिश्य तैस्तत्क्षणसमानीतैः कण्ठिकाचन्द्रहारादिभि वेङ्कटार्य सम्मान्य) भो भो लोकोत्तर वैदुष्यपरिष्कृत वेङ्कटार्यमहाशय ! त्वयि

सर्वतन्त्रस्वतन्त्रत्वं कवितार्किकसिहताम् ।
लक्ष्मीनृसिहस्संपश्यन् ददाति बिरुदाविमौ ।। ४८

(इति परिमलघुमंघुमितसभांगण प्रफुल्लहल्लकमल्लिकागुच्छगुम्भितं माल्य द्वय अधिकण्ठं विनिक्षिपन् विजयडिण्डिमध्वानपूर्वकं 'सर्वतन्त्र स्वतन्त्र' कवितार्किकसिह बिरुदौ ददाति)

वेङ्कटार्यः- लक्ष्मीनृसिहयतीन्द्रयोरनुग्रहेण द्विगुणसमुपबृंहिततेजोनिधि रस्मि महद्भाग्यमिदममुष्य जनस्य।

(इति भणित्वा सभास्तरानवलोक्य)

भो भो कौतस्कुतेन्द्राश्शृणुत यतिपतेश्शक्तिरत्यद्भुतैषा
योऽरक्षल्लक्ष्मणार्यप्रकटितपदवी प्रौढवादाहवेऽस्मिन् ।
तस्मादुद्दामनैजद्युतिरयमयतां साधुरामानुजार्य
श्रीमत्सिद्धान्तनिर्धारणघनसरणौ सार्वभौमत्वकीर्तिम् ।। ४९

(इत्युपन्यस्य श्रीचिह्नध्वानगर्भिताभिर्भेरीभाकृतिभिस्साकं श्रीमद्रामानुज सिद्धान्तनिर्धारणसार्वभौमबिरुदेन यतीन्द्रं बहूकरोति। सभाजयति।)

सभासदः- वेङ्कटार्य सत्यमय रामानुजसिद्धान्तनिर्धारणसार्वभौमः।
(इति तद्बहूकरणमुपबृंहयन्ति)

यतीन्द्रः - (अन्तस्संतुष्यन्)

अहो मयि दयापूरो हयग्रीवस्य कीदृश ।
व्यपोह्य विपदाशङ्का व्यस्तृणोन्मुदमीदृशीम् ।। ५०

यावद्भीषणतास्पदं प्रथमतो वादाहवप्रोत्थित
तावद्रञ्जनसंभृत· परिणतः प्रेक्षावदानन्दन. ।
सन्धौ पश्य कियद्गुणा कति च वा द्वेषे च दोषास्ततः
स्तोतव्यो भगवानहो हयमुख कारुण्यवारान्निधि ।। ५१

(प्रकाशम्) भो वेङ्कटार्य

नित्यं कर्कशतर्कशास्त्रगहने वादाहवे दारुणे
क्लान्तं स्वान्तमिदं मदीयमधुना तच्छ्रान्तिशान्त्यै तव ।
अम्भोजालिगलन्मधूलिमधुरं पद्यात्मकं वाङ्मयं
श्रोतुं वाञ्छति काङ्क्षितं सफलयेस्संख्यावतामग्रणी· ।। ५२

इत्थ यतीन्द्रवाचा प्रचोदित कौतुकान्वितस्सद्य ।
भावशतकाभिधान प्रबन्धरत्न बबन्ध स कवीन्दु ॥ ५३

यत्र हि प्रथममिमे श्लोका उपनिबद्धा ।

लक्ष्मीनृसिहकरुणारसलब्धसर्व
तन्त्रस्वतन्त्र कवितार्किकसिहलक्ष्मा ।
श्रीशैलबुक्कनगरान्वयवेङ्कटार्य
श्रीकृष्णसस्मरणमातनुते मिषेण ॥ ५४

साहितीसौहितीराहितीमोहिता
ये हि ते नेह तात्पर्यमातन्वते ।
नाटकालङ्क्रियामण्डिता पण्डिता
भावनाजीवनाभावमाचिन्वते ॥ ५५

परिसरसरत्तुङ्गत्वङ्गत्तरङ्गपरम्परा
मलसवलितापाङ्गैरालोक्य निर्दिशती सती।
धुरि मधुरिपोर्जालं व्यालम्ब्य तत्र मुहुर्मुहु
स्सरभसरसोत्कर्ष कर्षन्तमन्यमुपाहसत्।। ५६

(इत्यादिकस्संपूर्णग्रन्थस्सर्वत्र दृश्यते)

(तादृशभावशतकसमाकर्णनेन प्रहर्षरसपरवशा सर्वापि सा सभा साधुवादवर्षेण वेङ्कटार्यमभिवर्षति। यतीन्द्रोपि हृदि विस्मयते।)

(अत्रान्तरे)

अद्वैतिनः -भो भोः पण्डितबृन्दचण्डकिरण त्वच्छेमुषीवैदुषी
विस्फूर्त्योर्मणिदर्पणीस्त्रिभुवनव्यापी यशोडिण्डिमः ।
एतद्वादरणार्भटीप्रकटिनी त्वद्दिव्ययुक्तिच्छटा
स्थेयाच्छङ्करभाष्यभूषणतया गोष्ठीमधिष्ठाय न. ॥ ५७

(इत्यभ्यर्थयन्ते)

वेङ्कटार्यः - (सस्मित ओमित्यङ्गीकरोति भागवता यतीन्द्रश्च सशङ्कं परस्परं मुखान्यवलोकन्ते)

वेङ्कटार्यः - (सदसि साञ्जलिबन्धम्)

आचार्या कृपया क्षमध्वमवशारब्धागस ह्रीजुषं
सर्वज्ञा न कथ हि वित्त हृदयं दासस्य योऽसावहम् ।
कोटीरीकृतवान् मतं हि भवतां तस्मादिदानींतनी
मद्वैतानुगगाढयुक्तिपटलीमुद्धूनये पश्यत ।। ५८

इत्युदीर्य विजिगीषु कथाया स्वेन ससदि समीरितयुक्ती ।
व्यच्छिनत्स शतधा कथकेन्दुर्विस्मयेन विनुवत्सु सुधीषु।। ५९

सभासदः - सर्वतन्त्रस्वतन्त्रत्वं कवितार्किकसिहता ।
न चास्य शक्ये निह्नोतुं निगमान्तगुरोरिव ।। ६०

(इति श्लाघावादघोषेण दिशा मुखरयन्ति)
(नेपथ्ये वैतालिक.)

इन्धे सर्वनृणा शिरस्सु तरणिश्श्रीवेङ्कटार्यो यथा
क्षीयन्ते ह्यसता मतानि विटपिच्छायास्समन्तादिव ।
फुल्ला पङ्करुहाटवी यतिपतेस्सिद्धान्तपद्या यथा
सेव्या सर्वनृणां प्रपत्तिसृतिवत्सन्ध्या च माध्यन्दिनी ।। ६१

सभासदः - (आकर्ण्य ऊर्ध्व चावलोक्य)

अहो गगनमध्यमध्यारूढो दिनमणि· तस्मादवश्यमेव गन्तव्यं माध्यन्दिनकृत्यनिर्वर्तनाय।

(इति निष्क्रान्ता.)

(यतीन्द्रवेङ्कटार्यौ च अन्योन्यस्नेहबंधसम्भृतानन्दौ अन्योन्यावति गौरवेण सम्मान्य स्वस्थान प्रस्थितौ)

(तदेहि आवामपि स्ववेश्मपद प्राप्नुवामेति निष्क्रान्तौ गन्धर्वदम्पती च)

इति वेङ्कटार्यविजयवैजयन्त्यां तृतीयोऽङ्कः

चतुर्थोऽङ्कः

(तत प्रविशति अन्त·पुरगत· सुरपुरमहाराजः वेङ्कटभूपालः, तत्पार्श्व-स्था चामरहस्ता तद्देवी च)

देवी - अज्ज उत्त अहोबलमठत्थाणभूसण सिरि सिरिणिवास जइदो कि सुवत्थाणं एत्तो किव्वा पहम्मि एव्व वट्ट इत्ति ण मुणिज्ज इदाणिवि। जहतहवा हुवउ अम्हकेर णअराओ सतोसेण जाअत्ति तं एव्व अलं अम्हाण भग्गं। अम्हकेर कुलगुरुस्स सिरिवंतस्स वेकडाअरिअस्स तस्सअ वाआहवदसाए णाणा विहा पवाआ समुइआ हुवीआ तेसु वेपमाणं हुवीअ। तअणि मज्झ हिअअं। (आर्यपुत्र अहोबलमठास्थान भूषण श्री श्रीनिवासयतीन्द्र कि स्वस्थानं प्राप्त किवा पथ्येव वर्तत इति न ज्ञायते इदानीमपि यथातथा वा भवतु। अस्मदीयनगरात्संतोषेण यात इति तदेवालमस्माक भाग्यम्। अस्माकं कुलगुरोश्श्रीमद्वेङ्कटार्यस्य तस्य च वादाहवदशाया नानाविधा प्रवादास्समुद्भूता आसन्। तेषु वेपमानमिवाभूत्तदानीं मम हृदयम्।)

राजा - तदानी करकावृष्टिदन्तुर इवाभूदयं ग्रामस्तदीयप्रौढवादाहवा-र्भटीभि.।

सिहाविव विनर्दन्तौ व्याघ्राविव दुरासदौ ।
वादाहवमतानिष्टावुभावपि सुधीमणी ।। १

तथाविधो वादाहवस्तु कदापि मया न दृष्टचरः न द्रक्ष्यते चेत परं कदापि। तत्राप्यस्मदीयकुलगुरो. पाण्डित्यचण्डिमा सकलजगदतिलङ्घी।

जनस्थाने राघवस्य पार्थस्योत्तरगोग्रहे ।
यादृश्यौ चण्डतालीले तथा दृष्टे गुरोरपि ।। २

देवी - (सहर्षम्) अपुण्णवीसावरिसस्स अम्हकेर कुलगुरुस्स कहमेरिसो पंडिच्च विहवो। (अपूर्णविशतिवर्षस्य अस्मत्कुलगुरो. कथमेतादृश पाण्डित्यविभव·।)

राजा - पुरातनसुकृताना फलमिदम्। किञ्च न केवलं अयं वेङ्कटार्य एवैतादृश कि त्वयं वश एव तादृश। श्रुणु तावत्तत्र दिङ्मात्रोदाहरणं वेङ्कटार्यज्यायस· श्रीनिवासताताचार्यस्य लोकोत्तर चरित्रम्। अयं हि श्रीनिवासताताचार्य स्वस्य व्यवहितानुजन्मना श्रीमता बुच्चि वेङ्कटा चार्येण सह औकुनगरीमलङ्कुर्वन्नवर्तत। तदा हि तत्रत्याद्वैतमण्डले लक्षमुद्राव्ययसाध्य पौण्डरीकं नाम क्रतुरारभ्यत। तन्महोत्सवाय च नानादेशेभ्य· समभ्यर्थिता बहवः पण्डितपञ्चानना ततो पि बहवो मीमांसाशास्त्रतलस्पर्शिज्ञानगरिमाणश्श्रौतविचारधौरेया भूतलबृहस्पतय सहस्रशस्समवेता। तदवलम्बेन च यज्ञारम्भस्समुदजृम्भत। तस्मिंश्च यज्ञे स्वीयगोष्ठ्या. पाण्डित्याधिक्यसंभावनया श्रीनिवासताताचार्यस्य चतुर्दशवार्षिकत्वेन 'बालोऽयं कि कुर्या'दित्यवज्ञया च तमनादृत्यैव क्रत्वनुष्ठानमारब्धम्। तत्र च गरुडवर्ष्मनिर्वर्तनाय इष्टिकोपधानदशाया ऋत्विजां श्रौतगृह्यप्राग्लभ्यदोषेनगरुडाकृतिनिष्पादनं दुश्शकमभू-त्तदानीमनाहूतोऽपि श्रीनिवासतातार्यः एकादशवार्षिकेण अनुजन्मना बुच्चिवेङ्कटाचार्येण सह तत्र गत्वा तेन गृह्यं ग्रन्थं वाचयन् स्वयमिष्टिका उपदधानः। क्षणेन गरुडशरीरं निष्पादितवान्। तत्तादृशं तस्य पाण्डित्य वैभवं अवलोक्य सन्तुष्टचित्ता अद्वैतिनस्सर्वेऽपि तस्य सर्वोपद्रष्टृत्वपदं प्रदाय अनुदिनं तं राजगुरुत्वानुरूपैश्छत्रचामरान्दोलिकादिभिरानयन्तः तं यज्ञं श्लाघ्यं निरवर्तयन्त। तथा च तस्येमे प्रशस्तिगाथे तत्रोपनिबध्दे-

श्री श्रीनिवासतातार्यो बालो विज्ञानसम्पदा ।
ह्लेपयन्निखिलान् विज्ञानचिनोद्गरुडं स्वयम् ।। ३

सर्वोपद्रष्टृपदमप्यधिष्ठाय महोदय· ।
समार्तिथत्पौण्डरीकं प्रायश्चित्तकथोज्झितम् ।। ४

देवी - (सविस्मयम्) ण केवल पंडिओ कम्मसूरोवि इमो (न केवलं पण्डित कर्मशूरोऽप्ययम्)

राजा - (विहस्य)

सर्वेऽपि कर्मठा ह्यस्मिन् वंशे मीमासिताध्वरा ।
ब्रह्मनिष्ठाश्च किञ्चाहो सर्वशास्त्रेषु दंशिताः ।। ५

किञ्च स्वापदानान्तरं श्रुणु। अयमष्टवार्षिक एव बालः औकुनगरीमधिवसन् तत्र कस्मिंश्चिद्दिवसे सायाह्ने विविक्त· तत्रत्यक्षीरनद्या मूलदेशं समृध्दजलालङ्कृत विविधतरुषण्डमण्डितमुपेत्य तत्र सायन्तनीं सन्ध्यामुपास्य पुनर्गृहं प्रतिनिविवृत्सु. विविक्ते तत्रस्थले अरब्बीभाषया परस्परं कलहायमानयोः कयोश्चित्तुरुष्कयूनोरनतिदूरे स्वय तद्भाषानभिज्ञोऽपि तयोर्विलक्षणोच्चारणवैखरीश्रवणसमुत्सुक कियच्चिरं विलम्ब्य अदूरव्यवहिताभ्यां सहैव ताभ्यां ग्रामं प्रविष्ट परेद्यव्युदये दण्डाधिकारिसविधमुपगताभ्यां परस्परयोरुपरि परस्पर दोष मारोपयद्भ्यां कलहस्य विविक्तदेशप्रवृत्ततया साक्ष्यन्तराभावादपर्याप्तवयस्कोऽपि ताभ्यां साक्षित्वेन वृतोऽयं दण्डाधिकारिणा च स्वास्थान मानाय्य विचारितः "नाहमनयोरेकतरं दुष्टमदुष्टं वा निर्देष्टुं शक्नुया भाषार्थानभिज्ञतया, किन्तु उभयोरप्यनयोर्मुखोद्गतमुक्तिजाल तावदानुपूर्व्या विवेचयामीत्युक्त्वा प्रथममनेन एवमुक्तं तदुपरि पश्चादनेनैवमुक्तं तदुपरि

पुनरपि प्राथमिकेनैवमुक्त, तदुपरि पुनरपि द्वैतीयीकेन इत्थमुक्त इति गोमूत्रिकाबन्धनयेन सकलमपि तयोर्वाक्कलह अपरित्यक्त वर्णाक्षर प्रक्रम अपरित्यक्ततत्तत्स्थलीयकाकुस्वरविशेषं कार्त्स्न्येन निवेदितवान्। तत्सकलमाकर्ण्य तयोर्मध्ये शिक्षणीयस्य शिक्षा मोक्तव्यस्य च मोचनं विधाय अस्य श्रीनिवासतातार्यस्य बुध्दिसौक्ष्म्यविस्मितो दण्डाधिकारी देवाशसम्भव महापुरुषमेन निश्चित्य पारितोषिकेण बहूकुर्वन् सगौरव स्वभृत्यपुरुषै गृह प्रापित । तत्रापीयमस्य प्रशस्तिगाथा श्रूयते-

भोजराजसभास्थान्यामेकसन्थिरभूत्पुरा ।
अद्य श्रीवासतातार्य प्रत्यक्षो ह्येकसन्थिक ।। इति ६

किञ्चायं पञ्चवर्षस्सन् वञ्चयन् मक्षिकाख्यया।
हेमपात्रग्रहीतारमग्रहीच्चोरमुत्सुकः।। ७

देवी - (साश्रु) ए आरिस महा पडिहासाली अपुण्णट्ठा दह वरिसो एव्व दिसा विअअ पुउट्टो सईअ तेअप्पडिहअ तेएहि सत्तवेहि अहिचार विहिणा पिउभूअं गमिअत्ति अहिण्हं खिज्जइ मह हिअअ (एतादृशमहाप्रतिभाशाली अपूर्णाष्टादशवर्ष एव दिग्विजयप्रवृत्त स्वकीयतेजःप्रतिहततेजोभिश्शात्रवैराभिचारिकविधिना पितृभूयं गमित इत्यभीष्ण खिद्यते मे हृदयम्।)

राजा - (साश्रु) तस्मिन्नवसरे मया दृष्टश्च किमेतदिति मया पृष्टस्सन् अभिचारिकमन्त्रप्रभावनिरुध्दकण्ठः प्रतिवक्तुमशक्नुवन् मामकं कर्म तादृशमिति सूचयन् कराङ्गुलीभिः फालतलमभिमृश्य नेत्राम्बुजेन्यमीलयत्।

देवी - हा भूअल बिहप्फ्ई परमपवित्तस्स तुज्झवि आहिचारिअ मत बाहा सव्वत्ता। हधि दइव हधि दइव। (हा भूतलबृहस्पते परमपवित्रस्य तवाप्यभिचारिकमन्त्रबाधा सवृत्ता। हा धिग्दैवम् हा धिग्दैवम्।) (इत्यश्रुवर्ष वर्षयति)

राजा - प्रिये समाश्वसिहि समाश्वासिहि-

आचिकित्स्यप्रभावाणा कर्मणा त्रिदशेष्वपि ।
उपभोगात्पृथङ्नूत्न पन्था भुवि न विद्यते।। ८

देवी - सच्च वइक्कंत चिताए किवि न कज्ज होइ। कितु वेकड आरिओवि पडिच्च दप्पेण किजेत्त जत्ताए पउट्टो हवेइअ काअरं मे हिअअ। (सत्यमतिक्रान्तचिन्तया किमपि न कार्य भवति किन्तु वेङ्कटार्योऽपि पाण्डित्यदर्पेण कि जैत्रयात्रायां प्रवृत्तो भवेदिति कातर मम हृदयम्।)

(प्रविश्य पटाक्षेपेण प्रतिहारी)

महाराज मंतिणा तुम्ह पहिआ इआ पत्तिआ लेह संवाहओउ दुवारदेसम्मि तुम्हप्पडिवअण पडिक्खओ वट्टइ। (महाराज। मन्त्रिणा तुभ्यं प्रहितेय पत्रिका, लेखसंवाहकस्तु द्वारदेशे युष्मत्प्रतिवचन प्रतीक्षको वर्तते।)

(इति पत्रं समर्पयति)

राजा - (गृहीत्वा वाचयति)

अपयाति पुरादतो ह्यकस्मात्परिबर्हैश्च परिच्छदैश्च साकम् ।
ननु वेङ्कटदेशिकावतंस किमिहाद्याचरणीयमत्र शाधि।। ९

देवी - कि एदं अच्चाहिदं । अज्जउत्त सव्वो पाएहि सिरि वेकडा

अरिअ पञ्चावट्टेसु अम्ह णअरभूसण अम्हदेस भूसण किबहुणा समत्त भरअखड भूसण खुसो पडिआखडलो तईअ परमप्पीइ भाअणस्स पुरिसस्स छेत्तविसअम्मि अहिअद्दविण देज्जआ रूवबाहा अहिआरि अणेहि परिकप्पि एत्ति मए सुअ। (किमेतदत्याहितं आर्यपुत्र सर्वोपायै श्री वेङ्कटाचार्य प्रत्यावर्तय। अस्मन्नगरभूषण अस्मद्देशभूषण कि बहुना समस्तभरतखण्डभूषण खलु स पण्डिताखण्डलः। तदीय परमप्रीति भाजनस्य पुरुषस्य क्षेत्रविषये अधिकद्रविणदेयतारूपबाधा अधिकारि जनै. परिकल्पितेति मया श्रुतम्।)

ताए अवण्णाए दुम्मणामाणो स महाणुहावो पत्थाण अहि रोइअ वत्तोत्ति अह तक्केम्मि। त दुराण पुढुमं णिवट्टेसु। तस्स महाणुहावस्स अम्म रट्ठाओ ओयाणे तअपेक्खाए अम्हाणं। अहिअं अजस। असेअच णध्धित्ति दढं जाणेसु। अम्हाणं कुलगुरूखु सो महप्पभावो। (तया अवज्ञया दुर्मनायमानस्स महानुभाव प्रस्थानमभिरोचितवानित्यहं तर्कयामि। तां दुराज्ञां प्रथमं निवर्तय। तस्य महानुभावस्य अस्मद्राष्ट्रादपयाने तदपेक्षया अस्माकमधिकं अयशः आश्रेयश्च नास्तीति दृढ जानीहि। अस्माकं कुलगुरुः खलु स महाप्रभाव)

(इति विज्ञापयति)

राजा - उचितज्ञे हे देवि कि मा सर्वथा अज्ञकोटौ निवेश्य एवं भणसि। सर्वथा अहं जानामि अस्मत्कुलगुरुं लोकोत्तरपाण्डित्यभूषितं सकलजगत्सभाजनभाजनं मादृशैस्सहस्रेणापि भूपालैर्दुरुल्लङ्घ्यशासनं तृणीकृतपुरन्दरं पण्डितमूर्धन्यम्। नास्य विप्रियाचरणं अहं मनसापि संकल्पयामि। प्रत्यावर्तयिष्ये च तं महानुभावं सर्वप्रयत्नैः। समाश्वसिहि

(इति महिषी समाश्वास्य) हे प्रतिहारि प्रकृतलेखसवाहकमुखेन मम प्रधानमन्त्रिणं सभास्थनीमानयस्व। अहमपि सभास्थानीमेवाधिष्ठास्यामि इति परिवृत्य सभामण्डपे सिहासनमधिष्ठाय परिमितपरिवारसमेत मन्त्रिण आगमनं प्रतीक्षते।)

(तत प्रविशति सभयसभ्रम मन्त्री)

मन्त्री - महाराज को नियोग आज्ञापयतु।

राजा - (कोपारुणाक्ष) मह्यमनिवेद्य कार्यकारिणे नाहमित प्रभृति भवत आज्ञापयता। अस्मत्कुलगुरु वेङ्कटाचार्यमेतद्ग्रामस्थिरानुराग माकलय्य मच्चक्षुषोर्गोचरीभव। (इति मुखे भ्रूकुटिमाकलयति)

मन्त्री - (अनेकैरधिकारिभिस्सह महाजनैस्तुरगरथैस्ससम्भ्रममनुधाव्य श्री वेङ्कटार्यसमधिष्ठिताया आन्दोलिकाया. पुरत. दण्डवन्निपत्य सप्रार्थन वेङ्कटार्यमित्थमभ्यधत्त।)

भोभो महाशय क एष तवाद्य कोप· स्वीयेषु दासविसरेषु महानपूर्व।
अस्मन्मुखेन नृपति प्रणतोऽतिमात्रमभ्यर्थयत्युपशमं भज मुक्तरोष।१०

वेङ्कटार्यः - (प्रत्युत्तरमकथयन् कंचन श्लोकं विलिख्य राज्ञे देहीति मन्त्रिणे ददौ।)

मन्त्री- (स्वयं वेङ्कटार्यपरिसर एव स्थित्वा अश्वसादिनो मुखेन राज्ञे तां पत्रिका प्रेषयति।)

अश्वसादी - (सरभसमागत्य एकहस्तप्रणामेन राजानमभिवन्द्य ता पत्रिकामर्पयति।)

राजा - पत्रिकामुन्मोच्य वाचयति)

करीबरीभरीति चेद्दिशं सरीसरीतिकां
स्थिरीचरीकरोति चेन्नचञ्चरीकरीतिकाम्।

वरीवरीति सारस जरीगृधीति मञ्जरी
जरीगृहीति षट्पदो निरीतिरीतिरीदृशी ।।इति ११

(किञ्चिद्विलम्बेन अवधारितपद्यार्थ· परिदूनमानस वेङ्कटार्यस्य प्रत्यावर्तनाय चतुरङ्गबलसमेतस्स्वयमेव गत्वा वेङ्कटार्यसम्बन्धिन्या आन्दोलिकाया प्रसर्पन्त्या 'पुरस्तान्मामुल्लङ्घ्य गच्छतु गुरूत्तंस' इति वेङ्कटार्य गतिप्ररोधक पथि तिर्यक्शिश्ये। ततो वेङ्कटाचार्य आन्दोलिकाया अवतरन् राजानमुद्दिश्य गिरमित्थमभ्यधत्त।)

वेङ्कटार्यः - महाराज राजधर्ममजानन्निव किमिति (कुतइत्थ) इह व्याप्रियसे। श्रुणु तावद्भगवता दाशरथिना समुदीरितान् श्लोकान् स्मारयामि त्वाम्।

कि मां भरत कुर्वाण तात प्रत्युपवेक्ष्यसि ।
ब्राह्मणो ह्येकपार्श्वेन नरान् रोध्दुमिहार्हति।। १२

न तु मूर्धावसिक्तानां विधि. प्रत्युपवेशने ।
उत्तिष्ठ नरशार्दूल हित्वैतद्दारुणं व्रतम् ।। १३

इत्येते श्लोकाः किमज्ञातपूर्वास्ते । (इति हस्तमवलम्ब्य उत्थापयति)

राजा - (उत्थाय साञ्जलिबन्धम्)

क्षन्तव्योऽद्य मम प्रमादवशतो मन्तूद्भव कोऽपिचे-
न्नन्ताऽस्म्यद्य सहस्रशश्चरणयोर्हन्तानुकम्पां कुरु ।। १४

वेङ्कटार्यः - (सस्मितम्)

महाराज न ते कश्चिदपराधोदयस्त्वत.।
परिवारकृतान् मन्तून् क्षमसे दोष एष ते ।। १५

प्राग्जन्मक्लृप्तसुकृतोपचित हि तेज·
देवो ददाति मनुजास्तदमृष्यमाणा. ।
द्रुह्यन्ति हन्त विविध पुरुषाय तस्मै
राज्ञां प्रविश्य निकटे प्रकटाभ्यसूया· ॥ १६

श्रीवासदेशिकलिपिप्रतिमानलिप्या त्वद्द्रोहगर्भमुपलिख्यत कञ्चपत्रम् ।
अस्यान्तरङ्गपुरुषस्य निबध्य वस्त्रे तुभ्यं प्रदर्शितवतः पुरुषाधमस्य ।१७

मा व्यस्मर·स्म ननु जात्वपि तत्प्रणात्या
द्रुह्यन्ति मह्यमपि हन्त जनास्त्वदीयाः ।
त्वं वेत्स्यहो न किल वेत्सि वय न विद्म·
खेदस्तु मे मनसि दुष्प्रणुदस्सदैव ॥ १८

पौरा जना परिवदन्ति गुरुत्वमेत
त्सावज्ञमज्ञपुरुषाः व्यथयन्ति चास्मान् ।
एवं स्थिते सुरपुरे किमिहास्ति कार्य
काशी गया किमथवा मधुरापुरीयम् ॥ १९

तेजस्विनो भुवनमेव भवेत्स्ववेश्म
जन्मस्थलं तु बहुशत्रुविसंस्थुलं स्यात् ।
तस्मात्सुखस्य यशसोऽपि च लाभलोभी
काङ्क्षेद्दिगन्तरनिरन्तरनित्ययात्राम् ॥ २०

नो जातुचिज्जनन भुव्यभिलाषुकस्स्या ।
दित्येष सर्वविदुषां सुहितस्सुपन्थाः ॥ २१

राजा - (तदेतदाकर्ण्य तदीयपादपद्मयोश्शिरस्सघटयन्)

आचार्योत्तस कोऽय श्रवणकटुतर. कर्कशो वाग्विलास
नाह सर्वात्मना त्वय्यपचरणविधौ व्यापृतस्स्या कदापि ।
पार्श्वस्थाना यथेच्छव्यवहृतिमपि च स्तम्भयेयं दमित्वा
क्षन्तव्य स्यात्कदाचिद्विवशपरिणत मन्तुलेशस्त्वयाऽपि ।।२२

तस्मात्साम्प्रतमप्पलार्यविषय मन्तु क्षमेथास्तरा
मीदृग्वृत्तिरित· परं न भविता य कोऽपि राष्ट्रे मम ।
अद्य द्रोहिणमप्यवेहि विषयादुच्चाटयिष्येऽधुना
प्रस्थानाद्विरम प्रसीद भगवन् मूर्ध्ना नत· पादयो· ।। २३

वेङ्कटार्यः - (अंघ्रियुगलाद्राजानमुत्थाप्य)
जानामि त्वां सुजनतिलकं नित्यमाचार्यनिघ्न
त्वत्तः किञ्चित्किमपि न भवेद्विप्रिय हि प्रजानाम् ।
दुष्टान् पार्श्वस्थपुटनिबिडान् सद्य उद्वासयेथा
स्तेभ्यो राज्यच्युतिरपि भवेज्ज्ञागृहि त्व खलेभ्य.।। २४

राजा-(साञ्जलिबन्धम्) यदादिशति भगवान्। (इति सर्वमभ्युपगच्छति)

वेङ्कटार्यः - इत्थं त्वदीयहितमद्य तवोपदेष्टुं
श्लोकस्तथा विलिखितः प्रहितश्च तुभ्यम् ।
कोपो न मे त्वयि कदापि नृपालमौलेऽ -
नुज्ञां प्रदेहि कलये ननु जैत्रयात्राम् ।। २५

राजा - एतावत्प्रार्थना मे किमिह भगवतो जैत्रयात्राप्रक्लुप्त्यै
तस्मान्नायं सुपन्था तदिह सुरपुरी नित्यमास्थाय विद्वन्।
संसज्ञीकृत्य शिष्यान् दिशिदिशि विसृजेर्मङ्क्षु पुङ्खानुपुङ्खं
मार्ताण्ड· स्वीयरश्मीनिव गगनगतस्तद्धि कीर्ते प्रतिष्ठा ।।२६

अस्माकमप्यनघभूषणमेतदेव युष्मादृशा ननु मुखात्सकलार्थबोधः।
राष्ट्रस्य चाभरणमीदृशपण्डितेन्द्रास्तस्मान्न कुत्रचिदपि व्रजितु प्रतीच्छे ।।
किञ्च

पश्याहोबलसंयमीन्द्रसमरे ससाधित ते यश.
शश्वद्भासयते तुषारकिरणज्योत्स्नेव कृत्स्ना दिश ।
नैषाचार्य यशोझरी तव पर किन्त्वस्मदीयाखिल
क्ष्माचक्रस्य पुरस्य चास्य भवकद्वशस्य चौन्नत्यदा ।। २८

वेङ्कटार्यः -

नृपतिलक तवोक्तिजालमेतत्सकलमपि ह्यकलङ्कमञ्चितार्थम् ।
तदपि ममवचो विचाररम्य हृदि कलये परिचिन्तयेश्च शश्वत् ।।२९

तथाहि

"प्रथमवयसि भूष्णु. पर्यटेत्सर्वदेशान्
विविधबुधमनोज्ञा निर्विशेद्राजगोष्ठीः ।
अथ च कथकसिहांस्तर्जयेद्वाग्झरीभिः
त्रिजगदपि यशोभिः पूरयेत्पारदाभै ।।" ३०

अथ च

धनकनकवस्तुवाहनसमृद्धिमान् प्राप्नुयाञ्च निजभवनम् ।
स्वार्जितधनेन सुख्यन् क्षिपेत्ततः प्रवचनेन निजमायुः।। ३१

मद्भ्राता ननु बुञ्चिवेङ्कटगुरुश्श्रीवाससूरेस्सुता
श्चत्वार. प्रथिताः प्रचण्डधिषणाश्शौण्डीर्यवेलायिताः ।
त्वत्सान्निध्यजुषस्त्वदुक्तविधया सर्वार्थनिर्वाहिण.
कीर्तिस्फूर्तिजुषोऽनिशं सुरपुरीमध्यं समध्यासते ।।३२

किञ्च

श्रीवासदेशिकनिदेशवशादशेष
देशेषु लक्ष्मणमुनेर्मतमेधनीयम् ।
आज्ञा न चाहमतिलङ्घयितु क्षमस्स्या
त्व चापि भूपतिमणे गुरुधूर्वहस्य ॥ ३३

अपि च शृणु। किञ्च

यादृक्त्वदीयदृढदोर्बलचण्डिमाऽयम्
तादृङ्मदीयघनवाग्बलचण्डिमाऽपि ।
रोधोऽनयोरनुचितो ननु चेदरौत्सी
दैवेन दत्तविभवो भुवि निष्फलस्स्यात् ॥ ३४

पुण्याख्या राजधानी जयति जलनिधिप्रान्तसामन्तभूप
श्रेणीकोटीरनीराजितचरणयुगो माधवोया बिभर्ति ।
यस्यामुद्दामविद्वत्परिबृढनिबिडै श्रावणे मास्यनर्घा
वर्षे वर्षे सभा सा प्रचलति दशदिक्चक्रकूलङ्कषाख्या॥ ३५

पुण्याख्या राजधानी स्फुरति निरुपमाखण्डपाण्डित्यदर्प
प्रोच्चण्डार्यप्रकाण्डाध्युषितनृपसभाभूषिता भूविभूषा।
यस्यां मुद्रास्सहस्त्रं सदसि कृतधिया वर्षदेया प्रक्लृप्ता
तां गन्तुं कौतुकं मे वसति चिरतरात्तत्र गन्तुं प्रवृत्तः॥ ३६

ता विश्रुता जिगमिषामि सभां जिगीषु·
पुण्याभिधा सपदि कोङ्कणराजधानीम् ।
विद्या च मे दिनदिनाभ्युदयात्र भूया
द्भूयाच्छशाङ्कधवला बहुला च कीर्तिः ॥ ३७

राजा - (स्वगतम्) अहो महोत्साहता शूराग्रेसरता च गुरूत्तसस्य। अनुरूपोऽस्य कुलगुरुरस्माकम्। एवविधं महोत्साहमस्य कथ वितथयेयम्। किन्तु प्रोत्साहयामि महोत्साहमेन महाशयम्। (इति भ्रूसंज्ञामात्र समानीतै मुक्ताहारचन्द्रहारराङ्कवादिभिर्वेङ्कटार्यमलङ्कृत्य)

जयीभव महाधीर विजयीभव सर्वश.।
कीर्तिमाधेहि देशस्य वंशस्य स्वजनस्य च ॥ ३८

(इति स्वकीयसकलपरिवारसमेत कुसुमवर्षेण तमभिवर्षति। वेङ्कटार्योऽपि विविधाभ्युदयसिद्धिगर्भैराशीर्वादवर्षै. राजानमभिवर्षति। इति परस्पराभ्यनुज्ञया परस्परौ स्वस्वपरिवाराभ्यां सह निष्क्रान्तौ।)

इति वेङ्कटार्यविजयवैजयन्त्यां
चतुर्थोऽङ्कः

पञ्चमोऽङ्कः

(तत प्रविशन्ति पुण्यराजधानी पण्डितमहासभा तन्मध्ये रत्न सिहासनासीन स वै माधवरायः दक्षिणपार्श्वे नानाफर्णीसुनामा प्रधानमन्त्री वामपार्श्वे हरिपताभिख्य पुरस्ताद्धर्माध्यक्षो रामशास्त्री च)

(पण्डिताना परस्परं वादकोलाहले प्रवर्तमाने)

माधवरायः - भो धर्माध्यक्ष रामशास्त्रिन् महाराजगुरुर्महा पण्डितोऽस्मत्सभा दिदृक्षु कश्चित्समागत इति त्रिचतुरेभ्य. दिवसेभ्य. प्रागवोचः। स किमर्थमधुनापि सभा नालङ्करोति।

धर्माध्यक्षः - काचिदर्गला प्रत्यबध्नात्तदागमनम्।

राजा - कीदृशी सा?

धर्माध्यक्षः - सहश्वेतच्छत्रचामरान्दोलिकादिभि स्वीयबिरुदैस्सभामागच्छामीति स वदति। प्रथमं पादचारीसन्नागत्य सभां जित्वा अनन्तरं छत्रचामरान्दोलिकादीनुपयुङ्क्ष्वेति अत्रत्या पण्डितमण्डली प्रतिवदति।

माधवरायः - छत्रचामरान्दोलिकादीनि गुरुत्वचिह्नानि तद्विषये किमर्थोऽस्माकं विवाद ।

धर्माध्यक्षः - केवलच्छत्रचामरादिविषयकतया नाऽयं विवादस्सवृत्त । अपि तु द्वैताद्वैतनामके पादुके विशिष्टाद्वैतनामकं किरीटं च धारयन् स्वमतमण्डनपरमतखण्डननामकाभ्या चामराभ्यां वीज्यमानः आयाति। न केवलं नाममात्रेण विक्रान्तिः। किन्तु पादुकयो· किरीटे च तथा विधाक्षरविन्यासोऽपि दृश्यते। तच्च न सहते अत्रत्या पण्डितमण्डली।

माधवरायः - युक्तं चैतत्। तर्हि सभां जित्वैव बिरुदा उपयोक्तव्या

इति दृढनिर्णय· प्रेष्यता तस्मै।

धर्माध्यक्षः - प्रेषितश्च निर्णय ।

माधवरायः - कि सवृत्त तदुपरि ?

धर्माध्यक्षः - तत्र स वदति। यद्यह भवदीयसभाया पराजितस्स्या सर्वानपीमान् बिरुदान् सर्वेषा समक्ष सभाया विसृज्य गमिष्यामि। आगच्छेय तु प्रथममेव सर्वैरपि बिरुदैः इति।

माधवरायः - (साश्चर्यस्मितम्) तर्हि निस्संशय महानय पण्डित.। भवतु कथ वास्य प्रत्यूषो भविष्यति वादस्य।

धर्माध्यक्षः - न स्फुरत्यस्माक तस्माद्देव एवात्र प्रमाणम्।

माधवरायः - (नानाफर्णीसु मुखमवलोकयति।)

नानाफर्णीसुः - महाराज मम यत्प्रतिभाति तद्विज्ञापयामि। तदुपरि देव एव प्रमाणम्।

माधवरायः - निवेदयस्व तावत्।

नाना - इत्थमेष सुवदन् सुधीमणिस्सर्वथा यदि निषिध्यते तदा ।
स्यादकीर्तिरसमर्थतामयी ह्यस्मदीयसदसो महीपते ॥ १

शक्तिरस्ति यदि पण्डिता हठात्त्याजयन्तु बिरुदान् सभाजिरे ।
नो यदि स्फुटमिहैष विन्दतां वैदुषीसदृशमग्रपूजनम् ॥ २

नह्यस्मदीयसदसि स्वपरप्रभेद विद्यैव गौरवपदं न किलाभ्यसूया ।
अत्रेत्यघोषि किल डिण्डमनादपूर्व तस्यान्यथाकरणमद्य यशःप्रतीपम् ॥

माधवरायः - सत्यमुक्तममात्येन। यदि द्वैताद्वैतपादुकात्याजनशक्ति स्सदसः तर्हि त्याजयन्तु। नोचेल्लोचने निमील्य सर्वमपि क्षमताम्। नहि कस्यचित्कृते सरस्वतीप्रभावदोग्धारो वयम्। तस्मादागच्छतु स

महाशय स्वीयसमस्तबिरुदैस्समेतस्सभामण्डपम्। प्रहीयता च दूत अद्यैव त महाशय सभास्थानमानेतुम्।

धर्माध्यक्षः - (ससाधुवादम्) यदाज्ञापयति महाराज।(इति वेङ्कटार्याय अनुरूप पुरुष प्रापयति।)

(नेपथ्ये श्रीचिह्नध्वानपूर्वकम्)

गदाधरीयखण्डन प्रचण्डवादिभण्डन
प्रकाण्डयुक्तिमण्डन प्रभूतकीर्तिहिण्डन।
जय स्वपक्षरञ्जन द्विषद्द्रुमप्रभञ्जन
प्रपञ्चदर्पभञ्जन त्रयीवधूदृगञ्जन।। ४

(इति बिरुदपद्योद्घोषः, सर्वे समाकर्णयन्ति। पण्डितास्तु कर्णारुन्तुदा न्यक्षराणीति साभ्यसूय परस्परमुखान्यवलोकन्ते।)

(पुनर्नेपथ्ये)

आसेतुस्यूतसीतापरिबृढचरणाम्भोजमुद्रात्समुद्रा
दा च क्षीराब्धिवीचीग्रसनरसलसत्कन्दरान्मन्दराद्रेः।
धीमन्तः सन्तु को वा हरमकुटनटत्स्वर्धुनीस्पर्धिनिर्य
द्वाग्धारासारशाम्यत्कविकथकघटाश्रुत्युदन्यो मदन्य.।। ५

(पुनर्जयघोषणध्वनि.)

सर्वे - (समाकर्ण्य) दुराधर्ष इव दृश्यतेऽयं महाशयमौलिः।

पण्डितमण्डली - (तं च जयोद्घोषमाकर्ण्य अन्तरुद्विग्ना अपि बहिस्स कोपस्मित शिरश्चालयन्ति।)

वेङ्कटार्यः - (स्वीयसमस्तबिरुदैस्सह आसभाद्वारमागत्य तत्रान्दोलिकाया अवतरन् पादुकाभ्यां किरीटेन चामराभ्यां बिरुदपद्याभ्यां च सहैव सभान्तः प्रविशति।)

सर्वे - (वेङ्कटार्यमवलोक्य अहो अवतारपुरुषोऽय न केवल मानुष इति विस्मयविस्फारितेक्षणा निर्निमेषं वेङ्कटार्यमुखमालोकन्ते।)

माधवरायः - (वेङ्कटार्यमवलोक्य)

अहो तेज पुञ्जः स्फुरति मिहिरस्येव सुमहान्
अहो दृष्टिर्धीरा तृणमिव समस्तं गणयते ।
मुखं कान्तं चोग्रं निरवधिकदर्पोद्धतमहो
अहो सर्वश्लाघ्य पुरुषमणिरेषोऽद्भुततम ।। ६

वेङ्कटार्यः -

अहो राजा सैषः क्षितिपतिसहस्रार्चितपद.
तथा नानाफर्णीस्-मुखसचिववर्गोऽयमतुल ।
सभा विद्वत्पूर्णा फणिपरिवृढस्यापि भयदा
हयग्रीवो देवो जयमिह कथं वा जनयिता ।। ७

(इति राजसमीपमुपसर्पति)

माधवरायः - (किञ्चिदुत्थाय सविनयमञ्जलिमारचयति।)

वेङ्कटार्यः - (पुन· प्रत्यञ्जलिपूर्वकं राजानं मङ्गलाशीर्भिरापूरयति)

माधवरायः - (स्वगतम्) अहो तेजस्वितास्य महापुरुषस्य साक्षात्सरस्वती मुखे नृत्यतीव भाति। ततो महापुरुषमेनं समुचित सम्भावयामि। (इति नानाफर्णीसुमुखमवलोक्य) महामते अस्य महापुरुषस्य मत्समीपे समुचितमासनं सज्जीकुरु।

नानाफर्णीसुः - (स्वगतम्) अहो चित्रमिदम्। यथा मम मनसि प्रतिभातं तथैव राज्ञोऽपि प्रतिभातम्।

धर्माध्यक्षः - (स्वगतम्) असंशयं दैवप्रभावोपबृंहिततेजा अयं महाशयः। कथमन्यथा अनुपदिष्टेनापि राज्ञा इत्थं संमान्यते?

नानाफर्णीसुः - (राज्ञोऽभिप्रायमालोक्य राज्ञस्समीपे रत्नस्थगित सौवर्ण मासनमाकल्पयति)

माधवरायः - अलङ्क्रियतामिदमासन पण्डितरत्नेन। (इति वेङ्कटार्यमादिशति)

वेङ्कटार्यः - (तस्मिन्नासने उपविश्य वैदिकैराशीर्वादमन्त्रैस्सुस्वर समुदीर्णैस्सभावलय मुखरयन् सोपवीतान् फलमन्त्राक्षतान् राज्ञे अर्पयति।)

माधवरायः - (मत्राक्षतान् किरीटे धृत्वा उपवीतान्यवलोक्य) अहो अस्मदीयं ब्राह्मण्य सम्यक्सभावितमनेन विद्वन्मूर्धन्येन धन्योऽहमस्मि। (इत्यन्तस्सन्तुष्यन् धर्माधिकारिणो मुखमवलोक्य)

धर्माध्यक्ष समीक्षस्व ब्राह्म तेजस्समुज्ज्वलम् ।
सम्भावितं ब्रह्मसूत्रै राजतेजस्तथाक्षतैः।। ८

धर्माध्यक्षः - (सानन्दम्) एतावत्पर्यन्त अनन्यसंशीलितोऽयं समुचित पन्था अनेन महामतिना उपदिष्ट इदानीमस्मभ्यम्।

वेङ्कटार्यः - कथ सर्वेऽपि गुणग्राहिणोऽत्र सदसि । अत एव दिक्चक्र माक्रान्तवती कूलङ्कषा कीर्तिरस्याः पुण्यराजधान्या.।

धर्माध्यक्षः - (जनान्तिकम्) महाराज कस्मिंस्तव शास्त्रे पर्याप्त पाटव कस्य वा मतस्य स्थापनकर्ता भवान् इति अनुयुङ्क्ष्वेमं महाशयम्। (इत्युपदिशति)

माधवरायः - (वेङ्कटार्यस्स्वकीयमुखेन कि फणति किवा करोतीति स्वयमेव ज्ञायतामिति वदन् वेङ्कटार्यस्यापरिज्ञानाय भाषया "कायमण ताहे के कर्ताहे" इति पदाभ्यां संघटितं वाक्यं प्रयुक्तवान्।

वेङ्कटार्यः - (तच्छ्रुत्वा)

कणभयिताहे तर्के फणभयिताहे सुशब्दगणनोदर्के।
मन्दरवृत्त वर्ते श्रुत्यन्तसुधाम्बुधौ महागर्ते ।। ९

(इति झडित्युत्तरयति।)

राजा- (श्रुत्वा स्मित्वा) अहो असिलतेव अस्य धिषणा भ्रमरक इव सर्वेषु विषयेषु सत्वर परिभ्रमति। अस्तु किवा फलितमनेन श्लोकेन सर्वशास्त्रेषु पाटव वेदान्ते च सारासारविवेचनं स्वस्य प्रतिजानीतेऽयं महाशय तर्हि प्रारभ्यतां शास्त्रार्थविचार·। (इति धर्माध्यक्षमादिशति)

धर्माध्यक्षः - (सभास्थानस्थितान् समस्तपण्डितानालोक्य) भो भोः! पण्डिताग्रेसरास्स्वेनस्वेन सर्वाभिसारेण वेङ्कटार्यमायोधयध्वम्। न वृथा महाराजे आगृह्णीध्वम्। योऽत्र ज्ञानगरिष्ठस्तमाराधयति महाराज·। (इति घर्घरगम्भीरध्वनिना दिशो मुखरयन् सर्वेभ्य आवेदयति।)

पण्डितमण्डली -

स्वर्णकोटीरमुट्टंकयामो वयं पादुके सत्वरं चूर्णयामो वयम् ।
चामरे खण्डशः खण्डयामो वय पश्यतेत्यद्रवन् वेङ्कटार्य प्रति।।१०

(एव सिकतापातनिरवकाश परस्सहस्रेषु पण्डितेषु एकदा वेङ्कटार्य मावृण्वत्सु सत्सु।)

माधवरायः - धर्माध्यक्ष सम्यग्जागृहि। वेङ्कटार्यविषये सर्व एते किमन्यथा प्रवर्तेरन्।

धर्माध्यक्षः - (स्मित्वा) न किचिदप्यन्यथा भवति। पण्डितानां वीरायित वैखरीयम्। अस्माभिस्तटस्थैः केवलं द्रष्टृभिर्भवितव्य को वा विजयी भविष्यत्यत्रेति।

भारद्वाजशेषाचार्यः - (सक्रोधम्)

रे रे मूर्खा वितथलपितैर्वीरवादै कृत व
मा स्मामुष्मिन् पतत विबुधा यद्वदग्नौ पतङ्गा·।
स्याच्चेद्वादेऽभ्यधिककुतुकं स्वस्वशक्त्या घटध्व
सन्नद्धोऽय सदसि भवदाडम्बरस्तम्भनाय ॥ ११

(इति गर्जन् तेषां संरम्भमसहमान)

श्रीमन् पैतृष्वस्रीय। हन्त समर्दस्सुमहान् सवृत्त त्वं मन्यसे चेदैकैकं गलहस्तिकया सभास्थानाद्बहिर्निक्षिपामि।

वेङ्कटार्यः - महामते क्षमस्व। अस्मत्प्रयत्नमन्तरा स्वयमेव ते अपसरन्ति घटिकान्तरेण। त्वमप्येतेषां वादभेदानवधेहि।

पण्डितमण्डली - (सक्रोधम्) कोऽयं पिचण्डिलः स्वच्छन्द जल्पति। अङ्गुल्यग्रैर्मृद्रीमोऽतिप्रसङ्गि ज्योतिरिङ्गणम्।

वेङ्कटार्यः - महाशयाः। क्षमध्व, किमर्थोऽयं आस्थानव्याकोप शास्त्रार्थस्तावत्प्रचलतु। परन्तु असङ्कीर्ण स्वस्वाभिनिवेशविषयशास्त्रेषु स्वस्वसंरम्भान् जल्पमुखेन।

नानाफर्णीसुः- महाराज परस्सहस्रपण्डितसंवलनेऽपि अकातरहृदय. अविकृतप्रसन्नगम्भीरमुखकान्तिर्वेङ्कटार्योऽय कमप्यानन्दमाकन्दलयति मम हृदये।

माधवरायः - सर्वथा विजयीभवत्ययमस्या सभायाम्।

धर्माध्यक्षः - ममाप्येष एव वितर्कः।

माधवरायः - धर्माध्यक्ष पश्य पश्य। प्रवृत्त. पण्डितानां पूर्वपक्षजाल. कोलाहल·।

पाणिनिकणादजैमिनिपतञ्जलिव्यासकपिलतन्त्रेषु।
वादाहवः प्रवृत्त. सहस्रधा वादिबुध्दिभेदेन ॥ १२

नानाफर्णीसुः - महाराज पश्य एतादृश्यपि महति कोलाहले सर्वेष्वपि वादभेदेषु सचारितदृष्टि स्मयमानवदन महोत्साहशाली सैन्धववधदिने अर्जुन इव सर्वेषामपि प्रतिवक्तुमुपक्रान्तवान् वेङ्कटार्य· । महाराज पश्य पश्य ।

धिक्कुर्वस्तार्किकौघान् सदसि कुलिशवत् कर्कशैस्तर्कशास्त्रै
र्निर्धून्वन् शाब्दिकानप्यतिनिशितधिया पक्त्रिमैर्युक्तिमार्गैः ।
भाट्टानां चाट्टहासं झडिति विघटयन् प्रेङ्खयंश्चापि साङ्ख्या
न्मृद्र(न्र)द्वैति वर्गान् व्यचरदथ मतं माध्वमुद्धूनयंश्च ॥ १३

हरिपंत् - (धर्माध्यक्षमुद्दिश्य) हन्त विजयी सवृत्तो वेङ्कटार्य एतद् दार्ढ्ये नैव 'यद्यहं पराजितस्स्या तर्हि चामरकिरीटपादुकादिकं सर्वमपि बिरुदजात सभायां विसृज्य गमिष्यामी' ति प्रतिज्ञातमभूदनेन महामहिम्ना ।

माधवरायः - (कराञ्चलसञ्ज्ञया वादाहवे निष्प्रतिद्वंद्वं प्रवर्धमानं वेङ्कटार्य वारयन् नानाफर्णीस् मुखमवलोक्य) महामते अद्य को नाम पण्डितः प्रथमं पूजनीयस्ताम्बूलदानादिना सभायाम् । दैनन्दिनक्रमस्तु नार्योपयुङ्क्ते इति मम प्रतिभाति ।

नानाफर्णीसुः - सत्यं नोपयुङ्क्ते । अथापि (इति राज्ञ. कर्णे किमपि कथयति ।)

माधवरायः - (सन्तुष्य) स्थाने मन्त्रिपदस्थापितो भवान् (इति संश्लाघ्य) (अनुदिनक्रमेण महार्घैरन्तरीयोत्तरीयशिरस्त्राणादिभिर्वस्त्रैष्षोड शोत्तरशतसङ्ख्याभिर्मुद्राभिरनर्घेण मूर्धाभरणेन ताम्बूलादिना च सम्पूरितं राजतभाजनं अशेषपण्डितमण्डलीमध्ये निक्षिप्य ।) 'अनुरूपः पुरुष इमा संमाननां गृह्णातु (इति उच्चैरुच्चारितवान्) (अथ सर्वेष्वपि

पण्डितेषु भयादस्पन्दमानेषु पण्डितकुलचण्डदधीति· वेङ्कटार्यः)

वेङ्कटार्यः -

मतपरिपाट्या वाट्या वीट्या दान विधीयता पूर्वम् ।
विद्यापरिपाट्याऽपि तु निटलाक्षस्यापि न घटते वीटी ॥ १४

(इति भणन् तत्पण्डितसभाताम्बूल स्वीयोत्तरीयसीम्नि प्रक्षिपति।)

पण्डितमण्डली - (व्यसनेर्ष्याकोपारुणाक्ष वेङ्कटार्य कटाक्षयति।)

माधवरायः- साधु भो. पण्डितकुलमार्ताण्ड साधु। अर्होऽसि सभाया अग्रपूजामधिगन्तुं युधिष्ठिरराजसूयसभायां सकलगुणपरिपूर्णो भगवान् शौरिरिव। (इत्यभिनन्दति)

(नेपथ्ये)

(सभाविश्रान्तिशंसी काहलशङ्खघोषः पण्डिता यथायथं निष्क्रान्ताः)

(वेङ्कटार्योऽपि राजानमनुज्ञाप्य तस्मिन् दिवसे विशेषतश्शोभमानै पादुकाकिरीटचामरैर्विराजमान आसभाद्वारमागत्य ततः प्रभृत्यान्दोलिकाश्वेतच्छत्रादिभिर्गृहं प्रति निष्क्रमति। राजाऽप्यन्तःपुरं प्रविशति)

इति वेङ्कटार्यविजयवैजयन्त्यां पञ्चमोऽङ्कः

षष्ठोऽङ्कः

(पुण्यराजधान्या अदूरविप्रकृष्टे महति विविक्ते वेश्मरत्ने धर्माध्यक्षेण रामशास्त्रिणा सह समस्ता पण्डितमण्डली प्रविशति)

पण्डितमण्डली- श्रीमन् धर्माध्यक्ष इदानीमपि वा समाकर्णयावहित मना किञ्चिदस्मदीयां विज्ञापनाम्। उपविशात्र किञ्चिदवसरप्रदानेन वयमप्युपविशाम । शिवरात्रिव्रतोपवासिनामस्माक नाद्य भोजनत्वरा पिशाचीबाधा इति। (सर्वे यथायोग्यमुपविशन्ति)

धर्माध्यक्षः - कि तद्वक्तव्यं यदर्थ वयमत्र सर्वे समाविष्टा·।

पण्डितमण्डली - विदितमेवेद भवतोरपि यदेतां राजधानीं वेङ्कटार्य नामा श्रीवैष्णवब्रह्मराक्षस कश्चिदाविष्ट आद्वादशवर्षमहर्निशमस्मान् बाधत इति। तेन बाध्यमानानामस्माकम्

नैवान्न स्वदते न जातु भजते चेत स्थिरत्वं क्वचित्
नित्यं भीतिरुदेति काचन न च प्रज्ञा समुद्द्योतते ।
तेजश्चाप्यपयाति हन्त गलितं शुष्का च कृत्स्ना तनु
र्नित्यं चैवहि दृश्यते स्फुटतरं तद्ब्रह्मरक्षो दिने ।। १

धर्माध्यक्षः - (स्मित्वा) किमर्थ नोच्चाटयते सकलैरपि महाब्राह्मणै-र्भवद्भिः पटुतरमन्त्रवादप्रयोगेण।

पण्डितमण्डली - स खलु अस्माभिर्विदितान् अविदिताश्च मन्त्रवादान् वेत्ति। मन्त्रिते प्रतिमन्त्रयति। अस्मदविदितैर्मन्त्रवादप्रयोगैः अस्मानेव स्तम्भयति। कदाचित्स्वप्नेऽपि समागत्य भीषयति। तद्वयं न प्रभवाम स्तत्समुच्चाटनाय।

धर्माध्यक्षः - अलमिदानीं रूपकपथप्रस्थानेन। का तावद्वेङ्कटार्येण

हानिरस्माकम्। प्रत्युत महान् लाभ एव। स खलु अस्मदीयब्राह्मण जात्यलङ्कारभूत. महाकुलीन वेदप्रामाण्यवादी आस्तिकाग्रेसर अस्मत् सभाभूषणं वेदविरोधिनां बौध्दजैनादीनां सभोच्छाटनमन्त्रः। एवंविधगुण शोभिनि तस्मिन् महापुरुषे किमर्थो युष्माकमकारणद्वेष। तद्विरमत तस्मै द्रोहविषयकादस्मात्प्रयत्नात्।

अद्वैतिनः - धर्माध्यक्ष कियती क्षमा भवताम्।

नित्य सपादुका धौर्त्याद‌द्वैतलिपिमुद्रिताम्।
अधिष्ठाय पदाऽऽयाति सभामद्वैतिनायकान् ॥ २

किमिदं वद गौरवास्पदं पदमद्वैतिजनस्य संसदि।
मरण वरमेतदीक्षणाच्चिरमद्वैतमतावलम्बिनाम् ॥ ३

द्वैतिनः - अस्माकमपि यद्दुःखं धर्माध्यक्ष तदूहये।
द्वैत मित्यक्षराकीर्णा पादूं सदसि पश्यताम् ॥ ४

अद्वैतिनः - युष्माकं गर्वभङ्गस्सम्यग्जातः। अयं विवेकः क्व यातो मणिमञ्जरीमध्वविजययोः शंकरभगवत्पादान् सङ्करपदप्रयोगेण निरङ्कुशं दूषयताम्।

द्वैतिनः - इदानीमावयोर्विवादो मास्तु। तृतीये विरोधिन्युपस्थिते उभाभ्यामेकीभूयस्थेयं 'वयं पञ्चोत्तरं शतम्' इति न्यायेन, अन्यथा विपदन्तरप्रवेशस्य अवकाशः स्यात्।

द्वैतिनोऽद्वैतिनश्च - धर्माध्यक्ष पादुकाविन्यासनामकः षष्टिश्लोकात्मक. कश्चन ग्रंथः संदृब्धोऽस्ति तदीयशिष्यैः तत्र प्राथमिकी त्रिंशच्छ्लोकी माध्वध्वंसिनामकपादविन्यासविषयिणी द्वैतीयीकी च त्रिंशच्छ्लोकी मायि ध्वंसिनामकपादविन्यासविषयिणी। यत्रेमावादिमश्लोकौ।

दक्षिणे पादुके ! द्वैतं शिक्षितु प्रस्थितस्सभाम् ।
न्यस्यामि त्वा पदा भूमौ न्यस्येद्वैत रसातले।। ५

सव्ये पादु ! सभां यास्यन् न्यस्यामि त्वां पदा भुवि।
आपाताल विमृद्नीया मतमद्वैतिनां मतम्।। ६

धर्माध्यक्षः –पाण्डित्यमददौर्ललित्यविलासोऽयं वेङ्कटार्यस्य नात्रास्माभिः अभ्यासूया कर्तव्या। अस्मन्मते जन्मशत्रुभिर्जैनबौध्दतुरुष्कादिभिः सह स्निह्यन्तस्सल्लपन्तस्संमिलन्तश्च लौकिकव्यवहारान्निर्वर्तयन्तो दृश्यन्ते हि सर्वेऽप्यस्मदीया वयं च। तदपेक्षया कि निकृष्टं ब्रह्मवंशोद्भवस्य किरीटे धृतवेदान्तशास्त्रस्य अनर्घज्ञानघनस्य महाशय वेङ्कटार्यस्य सम्माननम्। किञ्च भवन्तोऽपि यदि शक्तिमन्त· विशिष्टाद्वैतमेव पादुकीकृत्य द्वैतमद्वैतं वा स्वाभिमतं मतं किरीटीकृत्य वेङ्कटार्य वद्व्यवहरध्वं निर्वहध्वं च सभास्थानेषु सर्वेषु स्वीयचेष्टितविष्फूर्जितं युष्मानपि सम्भावयामो वयं निष्पक्षपातया। किञ्च

पलायध्व पलायध्वं रे रे तार्किककुञ्जराः ।
कालीकान्तस्समायातो वैयाकरणकेसरी ।। ७

इति वैयाकरणा घुष्यन्ति।

पठन्तु कतिचिच्छठाः खफछठेति वाक्यच्छटाः
घटः पट इतीतरे पटु रटन्तु वाक्पाटवात् ।
वयं वकुलमञ्जरीगलदरीणमाध्वीझरी
धुरीणपदरीतिभि· फणितिभिः प्रमोदामहे ।। ८

इति कवयो घुष्यन्ति।

तदन्यमतदुर्मदज्वलितचेतसां वादिनाम् ।
शिरस्सु निहित मया पदमदक्षिणं लक्ष्यताम् ।। ९

इति मतत्रय पूर्वाचार्या एव घुष्यन्ति। सर्वत्राप्यत्र कि प्रद्वेषमेव कुर्वन्ति तत्प्रतिवादिन । किञ्च तत्तत्पुरुषविशेषस्वच्छन्दविष्फूर्जितमात्रेण पृथिवी तले कि तदनभिमतमतानि व्युच्छिद्यन्ते। अत प्रतिभाया दीर्घदीर्घ प्रचारेण सम्यग्विमृश्य स्वमतह्रासभयकातर्यवर्जितै. सर्वे विज्ञान खनय निष्पक्षपातं बहुमन्तव्या तत्कृतं भवताम् अकाण्ड भय ताण्डवेन।

पण्डितमण्डली -धर्माध्यक्ष सहस्रमुपदिश नास्माक मनसो विश्रान्ति स्तस्य तेजोहरणमन्तरा।

धर्माध्यक्षः -अशक्यफलवाञ्छिनां मनोवैयाकुलीमात्रमेव न पुनःकदापि फलानन्दानुभव ।

चन्द्राहरणकामानां मेरूध्दरणकाङ्क्षिणाम् ।
वेङ्कटार्यजयेच्छूनां चैकदैव फलोदयः ॥ १०

भो भो महाशया. किञ्चिदालोचयत।

यावन्त. पृथिवीतले कृतधियस्सर्वेऽपि चात्रागमन्
नैकेनापि पराजितोऽभवदसौ श्रीवेङ्कटार्यस्सुधी ।
य. ख्यातोऽद्य जनार्दनः पृथुयशाः श्रीरामरुद्रश्चय·
भट्टाचार्यपदाञ्चितौ सदसि तौ यामार्धतो निर्जितौ ॥ ११

अनुमाने जनार्दन इत्यनुमानखण्डे प्रसिध्देः परांकाष्टामधिरूढो जनार्दन भट्टाचार्यः। दिनकरीयव्याख्यानकर्ता जगत्प्रसिध्दो रामरुद्रभट्टाचार्यश्च वेङ्कटार्येण सह परस्परं वादाहवे परस्परयोः परस्परं माध्यस्थ्यमास्थाय साहाय्यं कृतवन्तौ। अथापि प्रत्येकं यामार्धकालेन पराजितौ। एवं गदाधरभट्टाचार्यस्य पौत्रोऽपि।

प्रधानपण्डितस्साक्षान्नवद्वीपस्य विश्रुतः।
'झञ्झामारुत'विद्वेषी यामेनैकेन पातितः ॥ १२

एव नवद्वीपप्रधानपण्डित. गदाधरस्य साक्षात्पौत्रः वेङ्कटार्यकृतं 'झञ्झा मारुत' नामकं गदाधरीयखण्डनग्रन्थं चिखण्डयिषुरागत्य हेत्वाभास सामान्यनिरुक्तौ 'अत्र वदन्ति' कल्पोपरि वेङ्कटार्यनिर्मिते चत्वारिश दतिव्याप्तिपञ्जरे संकीलितप्रतिभाबलः याममात्रं परिश्रम्य पराजितः। एवं बहव पण्डितव्याघ्रा· कवितार्किकसिहेन वेङ्कटार्येण भवत्समक्षमेव पराजिता। किमत. कार्यमस्माभिः। अन्यच्च न केवलं शास्त्रमात्रशूरो-ऽयम् अपि तु अतीव चतुरः युक्तिशूर उक्तिप्रत्युक्तिशूरश्च।

तथाहि। कस्मिंश्चिद्दिवसे वेङ्कटार्येण सह वादाहवसङ्गतः कश्चिदौत्तराहो विपश्चिद्वेङ्कटार्यस्य वाग्झरीममृष्यमाण· 'औत्तराह पिण्डो-ऽहं न बिभेमि भवदीयवागाडम्बरात्' इत्युक्तवान्। ततश्च वेङ्कटार्योऽयं 'रे रे औत्तराहपिण्ड दाक्षिणात्यवायसोऽयं न कदापि त्वां परित्यजत्य कबलीकुर्वन्' इति तं परिहसन् क्षणेन तस्य वादं छिन्नभिन्नं विधाय लीलयैव तं विजिग्ये।

एवमेकस्मिन् दिने सभायां पूर्वपक्षकरणे प्रवृत्तं 'आनन्दमयोऽ भ्यासा'दित्युपक्रम्य अस्फूर्तिदोषेण विश्रान्तवदनं 'न स्फुरत्यनभ्यासा' दिति चमत्कारोक्त्या परिहसन्निव अवज्ञासङ्कटान्निरमोचयत्।

एकदा च 'अन्त्यजा आगता' इति सभायां कर्णाटभाषया परि हासकेलीं वितन्वत्सु केषुचिन्माध्वकदम्बेषु "सर्वेऽप्यन्त्यजा एव। अयं राजा, इमे सर्वे द्विजाः, इमाः प्रजाः, वयं रामानुजाः, अत्र समाजे यूयमेव तु परं, 'मादिगाः'। नापरे केचिदपी"ति कर्णाटभाषयैवोत्तरं दत्तवान्। तस्यां भाषायां 'मादिग' शब्दश्चण्डालवाचकः, "मां-माकारं

आदौ गच्छन्ती''ति प्रकृतानुसारेण 'मादिग' शब्दो माध्ववाच्यपि।

एकदा च ''संगीतमपि साहित्यं सरस्वत्या स्तनद्वयम्'' इति सदसि साहितीरसिकेषु भणत्सु ''काणादं पाणिनीय च तत्पीडन-करद्वयम्'' इति सचमत्कारं उत्तरार्धमापूरितवान्।

सङ्गीतसारवेदी चाय कस्मिंश्चिद्दिने सङ्गीतशास्त्रसशयविच्छेद नार्थं स्वकीय वेश्मसमागतासु पौरगणिकासु काश्चन सशयानपनुद्य मध्ये प्रस्राववेगपीडितः तत्प्रशमनाय अधस्तादवतीर्य तदनुकूलव्यापारे प्रवृत्तः सौधशिखरस्थितया कया चित्प्रौढगणिकया साकूत 'ह्रस्व लघु' इति समुदीरितं पाणिनीयं सूत्रं समाकर्ण्य 'अव्यवहिताभ्या' सयोगे गुरु 'दीर्घ च' इति पाणिनीयसूत्राभ्यामेव प्रत्युत्तरं दत्तवान्। सा च विस्मेर हृदया स्मेरवदना च वेङ्कटार्य साकूतकुतुकै कटाक्षैरवकीर्णितवती।

यदि सङ्केतपूर्वक सङ्घीभूय भवद्भिः कपटकोलाहल उपक्रम्येत। तदा सुरपुरात्स्वीयजनमय नियमेनावाहयिष्यति। सुरपुरादागतास्सर्वेऽपि वेङ्कटार्यायन्ते अस्मदुपमर्दने।

अयं च नापूर्वो विषयः। अपि तु सर्वैरपि भवद्भिरनुभूत एव अथापि स्मारयामि संक्षेपेण तां कथां उपवर्णयन् कतिपयवर्षेभ्य. प्राक् वेङ्कटराघवाचार्य इति अस्य पितृव्यपुत्र. कश्चिदागत·। स तु वेङ्कटार्या दाजानुबाहु समुन्नतस्सुभगशरीरश्च पुरुषः। स चात्रत्येन केनाप्यज्ञात मुखः कस्मिंश्चिद्दिवसे वेङ्कटार्ये नानापर्णीस् गृहं गतवति सति तदीयपादुकाकिरीटचामरादीन् असारजनदुर्निर्वहान् स्वयमुपयोज्य तैरेव छत्रचामरान्दोलिकादिभि श्रीचिह्नध्वानैश्च ककुभो मुखरयन् आगत। अस्माभिश्च वेङ्कटार्य एवागत इति आसभाद्द्वारं प्रत्युद्गम्यावलोकने वेङ्कटार्यात्प्रभिन्नः कोऽपि पुरुष उपलब्धः। वयं च मुखतेजसा कमपि

पण्डितमूर्धन्यमनुमिमाना· सहागत कञ्चन पुरुषमप्राक्ष्म 'कोऽसा'विति। तेन च 'वेङ्कटार्यस्य पितृव्यपुत्रोऽय वेङ्कटराघवाचार्यनामा महापण्डित' इति निवेदितवृत्तान्ता राज्ञे निवेद्य तदाज्ञया सबहूमानमानाय्य वेङ्कटार्याय परिकल्पिते महति सुवर्णासने न्यवीविशाम। ततश्च राज्ञो भ्रूसञ्ज्ञया तुमुल कौतस्कुतवादकोलाहलः समारभ्यत। तदानीं कि ब्रूमस्तस्य महापुरुषस्य धैर्यस्थैर्यवैभवम्।

नो तिर्यक्समवेक्षते न च पुर पश्चाच्च नालोकते
नैवाबोधपराहतो न च सभाक्षोभादिना कातर ।
वादिष्वेव निविष्टदृष्टिविभव· स्थाने स्मिताञ्चन्मुखो
राजाज्ञाद्विगुणीकृताः पटुधियां शुश्राव वादार्भटी· ॥ १३

ततश्च

वर्षासम्भूतझञ्झानिलपटलसमास्फालनोद्यत्तरङ्ग-
त्वङ्गद्गङ्गाप्रवाहप्रतिभटविततप्रौढवाचाप्रपञ्चः ।
तास्तान् वादान् सुमेधास्सदसि विदलयश्चूर्णयंस्तूर्णयुक्ति
विद्वज्जालेन खेलन्निव परिददृशे लाघवश्लाघनीयः ॥ १४

अत्रान्तरे भयसमाकुलधीस्स्ववश-
माहात्म्यविच्युतिधियात्त्वरितो मनस्वी।
आन्दोलिकामधिगतो बिरुदैर्विनैव
द्रागाजगाम सदस स तु वेङ्कटार्य· ॥ १५

तमायान्त दृष्ट्वा स्मितलसितवक्त्रोऽवददसौ
किमर्थ सम्भ्रान्तस्त्वरितमुपयातोऽसि सदसीम्।
विहीन त्वत्तो मां किमु कलयसे वत्स समये
स सप्तद्वीपां गां सुखमिह जयेयं सकुतुक· ॥ १६

इति वदन्तं वेङ्कटार्यस्सप्रश्रयमित्थमवोचत्

जानामि वंशविभवं भुवनाभ्यतीतं
जानामि चाप्रतिमतेजसमद्भुतं त्वाम् ।
ज्यायंस्तथापि सदसोऽस्य दुरासदत्वा
त्सत्रासधूसरमना समुपागतोऽस्मि ॥ इति। १७

स्मित्वा वेङ्कटराघवार्योऽपि प्रत्यवादीत्

तथा चेद्वत्स पार्श्वस्थस्समवेक्षस्व मामकम् ।
वदावद कथाटोपपरिपाटनपाटवम् ॥ इति। १८

(सभा सर्वापि सभयविस्मयं वेङ्कटराघवार्यमवलोकते।)

(राजा च सस्मितं वेङ्कटार्यमुखमवलोक्य सपरिहासमिदमभाणीत्।)

राजा –पादुकाभ्यां किरीटेन चामराभ्यां च वर्जितम् ।
सभाऽद्य कृतकृत्येव धीमंस्त्वां समुदीक्षते ॥ १९

वेङ्कटार्यः– पादुकाभ्यां किरीटेन चामराभ्यां च शोभितम् ।
वेङ्कटार्य प्रपश्यन्ती कृतकृत्या कथ सभा ॥ २०

नानाफर्णीसुः – एकेन वेङ्कटार्येण पीडिता या भवत्सभा।
वेङ्कटार्यद्वयादद्य पीडां प्राप्तेति मे मति. ॥ २१

ततश्च वेङ्कटराघवार्यपरीक्षणाय राज्ञाऽऽज्ञापितैर्द्वैताद्वैतवादिभिः
चन्द्रिकोदितविरोधवरूथिन्युक्तयुक्तिनिकुरम्बकदम्बैः ।
लाक्ष्मणं मतमगाधममोघं धूलिजालसदृशीकृतमासीत्।। २२

ततः वेङ्कटराघवार्योऽपि

वज्रसारपरुषैरतिघोरैश्श्रीनिवासगुरुबुद्धिसुबद्धै ।
युक्तिशस्त्रनिवहैर्विमतोक्तीर्निश्चिकर्त लवशस्तिलशश्च ॥ २३

अथच

भ्रूकुटि निटलसीम्नि निबध्नस्तन्मतद्वयममर्दयदुग्र ।
नामरूपरहित च वितन्वन् सिहवच्च विननाद सुहृष्ट ॥ २४

वेङ्कटार्यश्चतुर्भुजस्सन् भ्रातरमालिङ्गति।

त परीक्ष्य बहुधा वसुधेश विस्मयोदितविशृंखलहर्ष ।
तत्क्षणाद्विबुधसंसदि तस्य स्वर्णवर्षमधिशीर्षमवर्षत्॥ २५

ततश्च केषुचिन्मासेषु व्यतीतेषु बुच्चिवेङ्कटाचार्यनामा वेङ्कटार्यस्य सगर्भ्य कश्चिदागत । सभां प्रत्यागन्तुं तस्मै छत्रचामरान्दोलिकादिकं प्रेष्यतामिति वेङ्कटार्यो मामचूचुदत्। 'प्रथमं महता२२डम्बरेण समागम्य दैववशात्कदाचित्सभाया जयविपर्यासे पश्चात्पदातिना किमर्थ गन्तव्यं, अत प्रथमं पादचारेण समागच्छतु। ज्ञानगौरव परीक्ष्य पश्चाद्वयमेव छत्रचामरान्दोलिकादिभिः सभाज्य प्रेषयिष्यामहे' इत्यहमवोचम्। तत्रोत्तरित वेङ्कटार्येण।

आन्दोलिकापदाद्भ्रष्ट कुतो यायाद्गृहानयम् ।
भवतैव च वोढव्या तदीयान्दोलिका भवेत् ॥ इति २६

तेन च वाक्येन किञ्चित्कोपानलचुम्बितमना. छत्रचामरान्दोलिकादिकांस्तस्मै परिप्रेष्य पण्डितानुपजापदूषितानकरवम्। पण्डिताश्च तदागम नानुपदमेव तं पराजिगीषव· सुवचप्रायपूर्वपक्षवादान् सहस्रशो२वाकिरन्। स तु द्वितीयो वेङ्कटार्य इव प्रचण्डपाण्डित्यगरिमा समस्ता नपि तान् पूर्वपक्षवादान् लीलयैव समाधत्त। ततश्च पातञ्जलमहाभाष्ये महान् वादाहवः प्रवृत्त.। तत्र च अस्मदीयसभास्थेषु सर्वेषु वैयाकरणेषु प्रायशः कुण्ठीभवत्सु सत्सु आद्वादशाब्दं स्ववादक्षोदक्षमपण्डिता

भावाद्धृतमौनव्रत स्वशिष्यमुखेनैव वादिनो निराकुर्वाण 'मौनिपण्डित जी' ति प्रसिद्धपण्डितप्रकाण्ड तुदन्निव इदमवोचम्।

"भो पण्डितप्रकाण्ड भवदीय मौनव्रतधारणं अद्य सफल मिति मन्ये" इति। ततश्च तद्व्रत विहाय सोऽपि वादाहवेऽवतीर्ण। तस्य च बुच्चिवेङ्कटार्यस्य च अशनिप्रपातसध्रीचीनसुतीक्ष्णयुक्तिजाल सन्धुक्षण· प्रहरमात्र सुमहान् वादाहवस्संवृत्त.। तत्र मौनिपण्डितस्यापि कुण्ठीभावचिह्नान्यवलोक्य कालातिपातव्याजेन सभां व्यश्रामयम्।

ततश्च पण्डितेषु वादाहवाद्विरतेषु बुच्चिवेङ्कटाचार्य गृहान् प्रेषयन् स्वयमेव तस्यान्दोलिकां वोढुं प्रावर्तिषि। ततश्च वेङ्कटाचार्येण बलादाकृष्य भवतो मम च किमन्तरं भवनान्दोलिकां वक्ष्यति चेन्मया व्यूढ प्राया भवेत्। परिहासवचने न हीदृशोऽभिनिवेश. कार्य.।

परिहासकथासु जातुचिन्न हि कार्य· प्रतिघो मनीषिभिः।
न हि भावनिबन्धना हि ता. वचसां काचन चातुरी हि सा ॥

इति प्रतिषिध्दो न्यवर्तिषि तस्मादभिनिवेशात्। अतोऽहं ब्रवीमि। नात्यासादयितव्यो वेङ्कटार्य., दुराधर्ष हि तत्तेजः। तेन च मैत्र्येवास्माकं समीचीना, जन्मनःप्रभृति महा(सौ)भाग्यराशिरयं महापुरुष. कदापि न पराजयपदं भविष्यति। तथाहि

सरस्वत्यास्सोऽयं निरुपमकटाक्षास्पदमिति
स्फुटं नस्सर्वेषां सकलजगती साक्षिकमपि ।
तथा लक्ष्मीदेव्या अपि महितवीक्षास्पदमयं
यतः क्षोणीदेवाःशतमनुदिनं भुञ्जत इह ॥ २८

अपिच

अनुदिनममुना हि षोडशोत्तरशतसख्यकरूप्यकावलि ।
अधिबुधसभमग्रवीटिकार्पणनियमेन सदैव लभ्यते॥ २९

किञ्च

लक्षरूप्यमितरत्नभूषणा योषिदस्य वलते गृहान्तरे ।
रूपलक्ष्यमपर स्वरूपतो नित्यवृद्धिजनक करे स्थितम् ॥३०

अत

पुरुषस्य दशां निशामयन् न विगृह्णीत कदापि तेन वै ।
अविवेकवशेन विग्रहे ननु भुङ्क्ते स्वयमेव तत्फलम् ॥ ३१

पण्डितमण्डली - धर्माध्यक्ष नास्माभिरिदानीं प्रद्वेष्टव्यस्सः। अपर्याप्ताश्च वयं प्रद्वेष्टुमपि। किन्तु दिगन्तप्रसिद्धपाण्डित्यगरिमाणं नवद्वीप वासिनं पुरुषोत्तमशास्त्रिणमावाह्य तन्मुखेन भङ्क्व्योऽय कलियुग पङ्क्तिमुख.।

धर्माध्यक्षः - (विहस्य)

हयग्रीवं देव त्रिजगदुपसेव्यं भृशमसा
वुपास्य प्राप्तोऽभूत्कविकथककण्ठीरवपदम्।
अतो वादारम्भेष्वनुकलितहेषाहलहल
स्स देवो जिह्वाग्रे नटति तदयं दुर्जय इह ॥ ३२

अतस्सर्वथैव विरमत वेङ्कटार्यविजिगीषाराजयक्ष्मणः।

(इति निष्क्रान्तः) (पण्डिताश्च यथायथं निष्क्रान्ताः)

इति वेङ्कटार्यविजयवैजयन्त्यां

षष्ठोऽङ्कः

सप्तमोऽङ्कः

(पुण्यराजधान्याम् आकस्मिकमहोत्सवदर्शनसमुत्सुकपौरजनकोलाहल समाध्माताया निजगृहसौधोपरिमहोन्नतासनसमुपविष्ट अन्तेवासिकरदोधूयमानचामरद्वयमन्दमारुतसंसेव्यमान परिमितनिजपरिवारसमेत वेङ्कटार्य प्रविशति)

वेङ्कटार्यः - भो महामते मातुलेय शेषाचार्य महाराजमाधवरायोऽपीदानीमागमिष्यति।

शेषाचार्यः - तथैव शृणोमि। आकस्मिकत्वादस्य संरम्भस्य न कोऽपि तत्त्वं जानाति। एकैक एकैकधा कथयति। स्पष्टमग्रे भविष्यति। सर्वोऽप्ययमाडम्बर· अस्मद्विभीषिकारूपः इति दृढ जानामि।

वेङ्कटार्यः - (स्मित्वा) कि वेङ्कटार्यो बिभीषिकाभिस्त्रस्यति?

द्वादशाब्द्या सभाभिख्ये निघृष्टं निकषोपले ।
वेङ्कटार्यस्सुधीरत्नं शिरांस्येवाधिरोहति ।। १

शेषाचार्यः - सर्वोऽप्ययं समुद्योगः पादुकाद्वयालोकनदुष्टपण्डितमण्डलीमूलकः।

वाधूलोऽप्पलार्यः - तादृशं तत्पादुकाद्वयं पुरा अस्मदाचार्य श्रीनिवास महादेशिकसन्निधौ वीरवादप्रस्तावदशायामपि मया इदमेव समाम्नात। अस्मिन् प्रस्थोने शत्रुबाहुल्य दुष्परिहरमिति।

वेङ्कटार्यः - जन्मपत्रसमाविष्टग्रहचेष्टावशः पुमान्।
अनिच्छन्नपि तादृश्या सरण्यैव विचरिष्यति।। २

शेषाचार्यः - अनारुह्य जनो लोके साहसस्थानमुच्छ्रितम्।
न कीर्तिं लभते नापि संमानं जगतीतले।। ३

तस्मादहोबलस्वामिना वैघट्यमिव एतत्पण्डितमण्डल्या वैघट्यमप्य-स्माक त्रिजगत्कीर्तिकन्दलीकन्दं जानीत।

अप्पलार्यः - महाशय वेङ्कटार्य पश्य पश्य महीसुनासीरनासीरं प्रसर्पमाणं अस्मदीयगृहाजिरवीथ्याम्। अहो

कति तुरगा. कति पदगाः कति रथिन कति च कुञ्जरास्समदाः।
आच्छाद्य सर्वपृथिवीमायान्ति जवात्समन्ततो हन्त ॥ ४

शेषाचार्यः-

अयुतं किल गन्धसिन्धुरा नियुते द्वे जवनास्तुरङ्गमा।
पदगा रथिनोऽप्यसङ्ख्यका नगरेऽस्मिन् क्षितिपस्य वैभवम्॥५

अप्पलार्यः - प्रतिवर्ष कियानादायोऽस्य राष्ट्रस्य।

शेषाचार्यः - द्विपञ्चाशत्कोटयो मुद्रा ।

अप्पलार्यः - अहो महार्घेऽयं महाराष्ट्राणां साम्राज्यलक्ष्मीः। अत एव ढिल्लीचक्रवर्तिनां बडिशायितमिद महाराष्ट्रं राष्ट्रमिति जगत्प्रतीतिः। शेषाचार्य सेनावैभवं पश्य।

सुवर्णपल्याणविचित्रपृष्ठा सपट्टगुब्भास्ससुवर्णखल्या· ।
अधिष्ठितास्सादिभिरश्ववर्या· परस्सहस्राः प्रसरन्ति वीथ्याम्॥ ६

अन्यतः पश्य -

विचित्रवर्णोज्ज्वलपत्रवल्लीस्फुरत्करा हेमकुथावनध्दाः ।
आधोरणैरङ्कुशसम्प्रयोगैर्घीङ्कारितास्सम्प्रसरन्ति नागा.॥ ७

इतरतश्च

पदातिनो हरितपिशङ्गधूसराः सितार्जुनारुणकवचाः पृथक्पृथक्।
सहस्रशः कनकशिरस्त्रशोभिनो विसृत्वरा ननु मदयन्ति मानसम्॥८

शेषाचार्यः - महामते वेङ्कटार्य

घीङ्कुर्वन् मुहुरङ्कुशेन कषणात्प्रावृण्णवाम्भोदव
त्सोल्लासं च शिरस्तिर प्रचलयन् विन्ध्याद्रिकूटोपम·।
चञ्चच्चामरचुम्बितोज्ज्वलकरस्तेनाधिप वीजयन्
सेनामध्यगतो महान् गजपतिस्सदृश्यते पश्य तम् ।। ९

पश्यास्योपरि भर्ममण्डपवरे व्यालम्बिमुक्तासरे
रत्नस्तम्भविराजिते मरकतश्रेणीलसत्तोरणे ।
स्वे पार्श्वे पुरुषोत्तमाह्वयजुषा सशोभितश्शास्त्रिणा
श्रीमन् माधवराय एष जगतो भूषा दरीदृश्यते ।। १०

वेङ्कटार्यः - (निर्वर्ण्य)

एष क्षमापतिसहस्त्रकिरीटरत्नरोचिश्छटासततरञ्जितपादपीठ ।
श्रीमान् गुणग्रहणलालसधीर्मनस्वी कल्पद्रुमस्सुमनसा क्षितिपालरत्नम्।।११

(इत्यभिष्टुवन् सहर्षमवलोकते।)

स वै माधवरायः - (वेङ्कटार्यमवलोक्य)

कोटीरकोटिघटिताञ्जलिसम्पुटस्सन् सौवर्णमण्डपवरात्समवन्दत प्राक्।
तत्तादृशे महति सैनिकचक्रमध्ये दुर्धर्षशूरपटलीशतमध्यगोऽपि ।। १२

(वेङ्कटार्योऽपि पुनरञ्जलि कुर्वन् समस्ताभ्युदयगर्भिणीभिराशीर्भि परिबृंहयति।)

पुरुषोत्तमशास्त्री -

राजंस्तुलितकैलासप्रासादशिखरे स्थितः ।
कोऽसौ पुरुषशार्दूलो भूरिगौरवभाजनम् ।। १३

माधवरायः - एष एव सभासिन्धुमन्थनाद्धुतमन्दर·।
वेङ्कटार्यस्सुधीरत्नं भुवनत्रयविश्रुत ॥ १४

पुरुषोत्तमशास्त्री- (स्वगतम्)
अहो प्रसन्नगम्भीरभीषण सिहसन्निभम्।
मुख श्री वेङ्कटार्यस्य वैदुषीप्रतिभोज्ज्वलम् ॥ १५

(प्रकाशम्) महाराज दृप्तसिहमुखे पातितोऽहं सुधीकदम्बैः।

माधवरायः - सिह एव हि सिहमुखे पातयितव्यः न शार्दूल ।
(स्वर्णमण्डपे राज्ञ पृष्ठभागे स्थितो नानाफर्णीसु.)

नानाफर्णीसुः - प्रश्नोत्तरवाक्ययोरुभयत्रापि पातितशब्द प्रयोजयता दैवेन उपदर्शितेवोपश्रुतिः। तथाहि

उपश्रुतिविधास्तद्वत्स्वप्राश्च शकुनानि च ।
सूचयन्ति नृणा प्रायः प्रागेव भवितव्यताम् ॥ १६

वेङ्कटार्यः - (पुरुषोत्तम शास्त्रिणं निर्वर्ण्य)
ज्ञायते वदनेनैव ज्ञानराशिर्महानयम्।
मेधावी च न सन्देह· किंतु कापुरुषोऽस कौ ॥ १७

ननापर्णीसुः - राजंस्त्वरस्व मिहिरस्त्वरतेऽन्तरिक्षे
कालोऽप्यभूत्कथकवादमहाहवानाम् ।
आह्वापयस्व च वदावदसार्वभौमान्
कोलाहलोऽद्य सुमहान् भविता सभायाम् ॥ १८

माधवरायः - (वेङ्कटार्याय समुचितं सचिवं प्रचोद्य भेरीवादनसंज्ञया सर्वानपि कथकान् सभायां मेलयति। स्वयं च सिहासने सज्जीभूतः) भोभो दौवारिकाः किमिदानीमपि वेङ्कटार्यो नागत· आगमिष्यति वा।

दौवारिकाः - महाराज मध्यमार्गमभ्यागतो भवेत्। श्रूयता श्री चिह्नध्वानश्श्रूयते (ततश्च सभाद्वारि "आसेतुस्यूतसीता " "कणभयिताहे तर्के फणभयिताहे सुशब्दगणनोदर्के, मन्दरवृत्त वर्ते श्रुत्यन्त सुधाम्बुधौ महागर्ते" . गदाधरीयखण्डन प्रचण्डवादिभण्डन, प्रकाण्डयुक्तिमण्डन प्रभूतकीर्तिहिण्डन, जय स्वपक्षरञ्जन द्विषद्द्रुम प्रभञ्जन, प्रपञ्चदर्पभञ्जन त्रयीवधूदृगञ्जन" ... इति बिरुदपद्योद्घोष कोलाहलः)

(सभायां च पुरुषोत्तमशास्त्रिपार्श्वे -

पुरुषोत्तमशास्त्रिणि भुवि जीवति कथकेभनिकरपञ्चास्ये।
प्रभवति न पुरस्थ्सातुं क. खण्डयिता गदाधरीयमिह।। १९

इति तदीयप्रतिबिरुदपद्योद्घोषकलकलः।

पौरजानपदेषु जनेषु उद्वलयो· पूर्वपश्चिमसमुद्रयोरिव उभयो रनयोः महाविदुषोस्समागमो भविष्यति, जयपराजयौ कतरौ भजतो द्रष्टव्यम् इति परस्परमुदीरयत्सु सत्सु।

यथापुरं कनककिरीटपादुका परिष्कृत· प्रविमलचामरोज्ज्वलः।
सभाङ्गणं स्वबिरुदपद्यभूषणै. करम्बयन् प्रविशति वेङ्कटस्सुधीः।२०

पुरुषोत्तमशास्त्रिवर्जं यथापुरं महाराजेनसह सर्वा सभा समुत्थानाभिमुख गमनाभ्यां वेङ्कटार्य संमानयति। वेङ्कटार्यस्तु पुरुषोत्तमशास्त्रिण्येव दत्तदृष्टिः यथापुरं महाराजोपान्तस्थापिते स्वकीयस्वर्णमयासने उपविश्य दैनन्दिनिक राजकीयसमुदाचारानन्तरं किञ्चित्पार्श्वतःपरिवृत्य स्वसन्निधि स्थापितसौवर्णासनमध्यासीनं पुरुषोत्तमशास्त्रिणमालोक्य पुष्पाक्रान्तं तस्यैकतरं नयनं चालोक्य)

वेङ्कटार्यः -

आखण्डलस्सहस्राक्ष. विरूपाक्षस्त्रिलोचन ।
अन्ये द्विलोचनास्सर्वे को भवानेकलोचन ॥ २१

(इति श्लोकं समुदीरयति वेङ्कटार्यविद्वेषी राजपुरुषस्तं श्लोकमाकर्ण्य बिभीषिकयाऽन्यधैर्यभ्रंशनार्थ महान् संरम्भ संप्रवर्तितो, मया सर्वेणापि तेन बकबन्धनप्रयासायित, 'निग्रहस्थाननियन्त्रणपूर्वकं जल्पकथाया मेवाय प्रवर्तनीय' इति न्यायशास्त्रोक्तनिग्रहस्थाननिर्बन्धं करोति।)

पुरुषोत्तमशास्त्री- (स्वगतम्) विचारदूरोऽयं दुरात्मा राजपुरुष निग्रहस्थान निबन्धनरूपेण कण्ठरज्जुना मामप्युद्बध्नाति। कि कुर्यामिदानीं परिपचेलिमं कर्मफल अवश्यमनुभोक्तव्यम्। (इति चिन्तयति)

राजपुरुषः - भो वेङ्कटार्यसुधीमणे आचत्वारिशदब्दमयं नवद्वीपे एकस्मिन् जन्मन्येकमेव शास्त्रमिति नयेन एकं न्यायशास्त्रमेव समभ्यस्त वान्। भवांस्तु सर्वतन्त्रस्वतन्त्रमात्मानं ख्यापयसि। अतश्शास्त्रान्तर सञ्चारमन्तरा जल्पकथा प्रस्तोतव्या। अत्र च निष्पक्षपातिशिरोमणय· धर्माध्यक्षरामशास्त्रिप्रभृतय. माध्यस्थ्यमवलम्बन्ते। अष्टादशे वासरे अस्य वादस्यायुः। अष्टादशे वासरे जयपराजयो· निर्णयो भविष्यति। अत्रान्तरे एकस्मिन्नपि निग्रहस्थाने यदि सम्बध्दो भवति तदा सत्यपि विषयसौष्ठवे स पराजितकोटी परिगण्यते। 'गदाधरीयखण्डने'ति बिरुद पद्यानुसारेण गदाधरीयखण्डन भवता कर्तव्यम्। 'क खण्डयिता गदाधरीयस्य' इति तदीयबिरुद पद्यानुसारेण गदाधरीयस्य मण्डनं पुरुषोत्तमशास्त्रिणा कर्तव्यम्। अतः गदाधरीय एव प्रवर्ततां जल्पकथा प्रस्तावः युवयोरुभयोर्मध्ये य इमं नियमं नाभ्युपगच्छति स इदानीमेव पराजितकोटौ परिगण्यतेऽस्माभिः।

(इति समादिशति)

(महतीयं कठोरदशा वेङ्कटार्यस्येति वेङ्कटार्यानुयायिन पर्यालोचयन्ति। महतीय सङ्कटदशा अस्माभि परिकल्पिता पुरुषोत्तमशास्त्रिण इति सर्वेऽपि तत्रत्या पण्डिता पर्यालोचयन्ति।)

धर्माध्यक्षः - भो पण्डितमूर्खा असमीक्ष्यकारिभिर्मामनादृत्य सम्यक्स साधित कार्यम् भवदीयदुर्मन्त्रितेन उभयोरपि सङ्कटदशा ससिध्दा।

(इति स्वकीयपण्डितान् परिगर्हति)

वेङ्कटार्यः - (सभक्तिप्रकर्ष स्वगतम्)

श्रीवासदेशिक भवान् करुणासुधाभि
मामङ्कुर समभिषिच्य तरु महान्तम् ।
पुष्पप्रवालफलपत्रयुत व्यतानी
दान्तं प्रपालय तथैव महाविपद्भ्यः ॥ २२

(इति सप्रार्थ्य, प्रकाश- हेत्वाभाससामान्यनिरुक्तौ स्वीय झञ्झामारुत ग्रन्थ निबध्दा गदाधरीयखण्डनयुक्तीरुपन्यस्यति)

(रामशास्त्रिप्रभृतयो मध्यस्थाः सम्यग्ग्रग्रं गदाधरीयखण्डनमिति वेङ्कटार्योक्तयुक्तीरनूद्य पुरुषोत्तमशास्त्रिणे प्रतिपादयन्ति)

(अनन्तरं पुरुषोत्तमशास्त्र्यपि विशेषेण प्रक्षेपणादिप्रणाल्या ता अतिव्याप्तीर्वारयति)

(वेङ्कटार्य· विशेषणप्रक्षेपणे अव्याप्त्यादिदोषान् यथासम्भव मुद्भावयति। पुरुषोत्तमशास्त्र्यपि तदुपरि तत्परिहारप्रकारान् पर्यालोच्य प्रतिपादयति।

वेङ्कटार्य. तान् अपि प्रकारान् तत्तद्दोषोद्भावनेन दूषयति। एवं

अव्याप्त्यसम्भवविधाभिरतिप्रसङ्ग सङ्कीर्तनैरनुगमाकलनादिभिश्च।
जल्पाननल्पधिषणापरिकल्पितांस्तानातत्य सायसमये गृहमेयिवासौ।।२३

एवं दिनक्रमेण

मेधोत्सेधसमेधिताभिरशनिप्रख्याभिरत्यद्भुत
स्फूर्तिप्रग्रथिताभिरुद्भटधियामप्येकदाकर्णनात् ।
दुर्ज्ञानाभिरथेतरेतरमहाबुद्ध्येकवेद्यस्वका
वापोद्वापविधाभिरावृतमभूद्दुर्व्यक्तिभिर्युक्तिभि ।। २४

(अथ सप्तदशे दिवसे सभाजिरोपविष्टो महाराजो धर्माध्यक्ष मवलोक्य)

महाराजः- धर्माध्यक्ष रामशास्त्रिन् उपक्रान्तस्य वेङ्कटार्य पुरुषोत्तम शास्त्रिणोर्वादाहवस्य महाभारतयुध्दस्येव अष्टादशदिवस परिच्छेद्यस्य अद्य सप्तदशो दिवसः प्रवृत्त.। कोऽत्र विजेष्यते, को वा पराजेष्यते इतीदानीमपि दुर्ज्ञानमिव प्रतिभाति। श्व एव चाष्टदशदिवस तदानीं च जयपराजयाववश्यमेव निर्णेतव्यौ, उभयोरेवं समतया विवदमानयोः कथमिदं सेत्स्यति। का वाऽत्र विवादविश्रान्ति हेतुपर्यालोचना।

रामशास्त्री - नानापर्णीसुप्रभृतिभिर्महामतिभिस्सचिवधौरेयैरपर्यालोच्य महाराजेन कस्यचिदपरिपचेलिमधिषणस्य मन्त्रिणोऽनुरोधेन प्रवर्तितोऽयं वादाहवः। विश्रान्तिः कदा भविष्यतीति दुर्निरूपमिदानीं भीम-जरासन्धयोरिव अपरिमेयबलपराक्रमयोरनयोर्भगवता देवदेवेनैव विश्रामः कल्पनीयः। मम तु भासते मास्तु जयपराजयनिर्णयः। अद्यैव वाद विश्रान्तिं परिकल्प्य उभावपि सम्मान्येताम्। का तावताऽस्माकं हानिः। उभावपि महापुरुषौ। न तत्र सन्देहः।

महाराजः - धर्माध्यक्ष भवदुक्तं वादविश्रान्तिकल्पनमतीव साधु। महापुरुषयोरेतयोरेतावद्दीर्घकालं श्रमदानमेवास्माकमनुचितम्। अथापि

अद्य परिचिन्तितं यत् श्व· अष्टादशदिवस एव परिचिन्त्यता, किमर्थ मेकदिवसकृते प्रतिज्ञाभङ्गोऽङ्गीकरणीय·। किञ्च मम प्रतिभाति श्व जयपराजयनिर्णयो भविष्यतीति कुत ? ह्य· प्रभृति वेङ्कटार्यस्य मुखे उत्साह उपचीयत इव भाति सूक्ष्मदर्शने।

रामशास्त्री - सुसूक्ष्मदृष्ट्या पर्यालोचने ममापि तथैव भाति। तथापि वादाहवोऽय इदमित्थमेवेति न निष्क्रष्टुं शक्यते। तथाहि

यो वा जयी प्रथमतस्स पराजयी स्या-
त्पश्चाद्य एव हि पराजयवान् पुरस्तात् ।
पश्चात्स एव विजयी च भवेद्यथैव
स्याद् व्यत्ययो जयपराजययोस्समीके ।। २५

महाराजः - सप्तदशसु दिवसेषु माध्यस्थ्यमवलम्बमानै·कस्य कीदृशी युक्तिपरिपाटीति कि न ज्ञायते भवद्भि ।

रामशास्त्री - महाराज निशामय तावत् सत्यमावेदयामि।

प्रारम्भतस्त्रिदिवसी विषयोऽवबुध्दो
दुर्बोधतामभिगतोऽथ दिनक्रमेण ।
मध्यस्थताऽथ वितथा कथयामि तस्मा
न्नास्माभिरत्र सुशका विजयव्यवस्था।। २६

महाराजः - कथं तर्हि जयपराजयनिर्णयसम्पाद्योऽस्माभि·।

रामशास्त्री - इत्थम्

वादे यस्स्यात्सदसि विजयी तस्य तेजिष्ठमास्यं
हर्षोत्साहौ वदनपदगौ वाग्झरी चाप्युदग्रा ।
यो वाऽथ स्यादपजयपदं म्लानिरास्ये ध्रुवं स्यात्
दृष्ट्योश्चिन्ता भवति विदिता वाक्च संसज्जति द्राक्।। २७

एतैर्लिङ्गैर्जयपराजयौ निर्णेतव्यौ। एता सरणिमन्तरेण सम्प्रति नान्या गति ।

महाराजः - एभिरेव लिङ्गैः परेद्यवि निर्णेयमस्माभि । विश्रमयस्व तावदद्य तयोर्वादकोलाहलम्।

(इति निष्क्रान्तः)

(ततस्सर्वेऽपि यथायथ निष्क्रान्ताः)

(तत· प्रविशति दुरन्तचिन्तादन्तुरितमानस पुरुषोत्तमशास्त्री)

पुरुषोत्तमशास्त्री - हन्त दिनेदिने विरसपरिणामो वादाहवोऽयं मां व्यामोहयति।

कि नु स्याद्विजयोऽथवा परिभवो दुर्ज्ञेयमेतन्मया
सङ्गत्याऽनुमिमीमहे यदि महान् वादी जगद्दुर्जय ।
किञ्चारभ्य दिनत्रयान्निरुपमस्फूर्तिर्महोत्साहवान्
शिष्ट चैकमहो दिनं कुविधिना कष्टां दशां प्रापितः।। २८

किञ्च

प्रस्थानावसरे स्वकीयभवनद्वाराजिरे मामक
नासादारुविघट्टनान्निपतितं मौलेश्शिरस्त्रं भुवि ।
प्रत्याख्यातवती च मां चकितधीर्माता तदा सर्वथा
धिक्कृत्याखिलमागतस्य बत मे कीदृग्जयस्योदय· ।। २९

किं वाऽस्मादपयानि हन्त नगराद्धासास्पद तद्भवेत्
किं वा धैर्यवशाद्विशानि समरे स्याञ्चेज्जयव्यत्यय. ।
किं वा सन्धिपथे यतै चतुरधीर्मध्यस्थकार्य हि तत्
किं कुर्या प्रतिरुद्धसर्वसरणिर्दैवेन दुर्दैविना ।। ३०

(इति सुचिरं विचिन्त्य)

हन्ताधुना भगवती बगला परस्मै
कृत्याऽऽत्मना प्रहिणवानि हिनस्तु सा तम् ।
यद्वा परेद्यवि करोतु विरोधिनोऽस्य
वाक्स्तम्भन ह्युभयथाऽपि ममेहित स्यात् ।। ३१

(वामाक्षिस्पन्द नाटयित्वा) हन्त इदमपि मे प्रतिकूलमेव भवेदिति सूचयत्यक्षिस्पन्द । अथवा वातादिहेतोरप्यक्षिस्पन्दो भवेत्। नैकान्तिक मिदमपशकुनम्। हन्ताय परलोकविरोधी कदध्वा, कि कर्तव्यमव्यव हितदु खाद्व्यवहितं दुःख किचित्साधुतरम्।

(इति प्रवर्तितव्य मार्ग निश्चित्य कृत्यापूजोपयुक्तान् लिकुचफल बलिद्रव्यहरिद्राकुङ्कुमकुसुमाद्युपस्करान् सम्पाद्य वेङ्कटार्यमुद्दिश्च बगलां प्रयुङ्क्ते। वेङ्कटार्याय बगलां प्रहिणोति।)

(तत प्रविशत· तल्पतले सशब्दश्वासोच्छ्वासं गाढतरं निद्राणो वेङ्कटार्य. तत्प्रान्ते महिषाकारेण बगला च कृत्या।)

बगला - अस्य महापुरुषस्य वैष्णवं तेजः प्रतिहन्तीव मामिकां प्रवृत्तिम्।

तेजोद्भुतं प्रतिविहन्ति मम प्रवृत्तिं मध्याह्नचण्डकरदीप्तिसगर्भ्यमस्य।
कि साहसादुपरिहन्त पताम्यमुष्य किवा विमृश्यकरवै करणीयकृत्यम्।।

(इति चिन्तयन्ती विलम्बते। अत्रान्तरे नियतिबलाद्गाढनिद्रास्वप्नरूपेण परिणमते वेङ्कटार्यस्य तत्र)

वेङ्कटार्यः -

महिषं कञ्चिदद्राक्षीत्प्रपित्सन्तं निजोपरि ।
महोग्ररूपदुर्दर्श कोपाटोपसमुद्भटम् ।। ३३

ततस्सोद्वेग इव जाग्रद्दशामधिरूढ

प्रत्यक्षमेव महिष स ददर्श धीर घोराकृति गगनचुम्बिविशाणशृङ्गम् ।
शैलोपमं बहुलकुङ्कुमलिप्तवक्त्र उच्छ्वासमारुतविकम्पितवृक्षषण्डम् ।।३४

ततश्च अहो कृत्याप्रयोगोऽय कस्यचिद्दुरात्मन । प्राय पुरुषोत्तम शास्त्रिणो भवेत्। स च बगलोपासक इति प्रसिध्दम्। प्रसिध्दं च बगलाया माहिषरूपमिति च। पुरुषोत्तमशास्त्रिणो वा पुरुषाधमशास्त्रिणो वा यस्य कस्य वा भवेदय प्रयोग.। भगवता श्रीनिवासमहादेशिकेन स्वप्नोपदिष्टविधया हयग्रीवप्रभया प्रतिहन्तव्येय कृत्येति निश्चित्य झडित्युत्थाय स्नात्वा धृतोर्ध्वपुण्ड्रो हयग्रीव देवमुपसद्य तत्कालसमुचितया सपर्यया तमाराध्य मौलौ कृताञ्जलिपुट इत्थमभिष्टौति।

हयग्रीवदण्डकम्

"जय जय जय हे हयग्रीव ......

अनघ श्रीमते ह्रीमते श्रीश्रीनिवासाय विश्वानि गोपायते।" इति ततः कृत्या अदृश्या भवति। अनन्तर वेङ्कटार्य हयग्रीवस्यानुभव मनुसन्दधत् समन्ततोऽवलोक्य हन्त एतावत्पर्यन्तं दर्शनविषयस्स महिष· एतद्दण्डकसमाप्त्यनुपदं फूत्कारवातप्रशमितो दीप इव अदृश्योऽपससार।

इति हर्षविस्मयाभ्यां आस्कन्दितः कञ्चित्काल हयग्रीवानुष्टुभं जपित्वा शेषाचार्याप्पलाचार्यप्रभृतीनुद्बोध्य तेभ्य प्रतिवेदितवृत्तान्त. भय विस्मयक्रोधानन्दपरवशचित्तैस्तैस्सह जाग्रदेव किमपि किमपि सम्भाष माणः अरुणोदयवेलायां यथापुरं तैस्सह आभिगमनिकस्नान निर्वर्त्य धृतोर्ध्वपुण्ड्रः निर्वर्तिताह्निकः पुरुषोत्तमशास्त्रिणमद्य सभाया जयेयमिति कृतनिश्चय· द्विगुणितहर्षोत्साहः सभागमनाय सज्जीभवति।

अत्रान्तरे पुरुषोत्तमशास्त्री दिष्टान्त गत इति किवदन्ती वीची तरङ्गकदम्बगोलकन्यायेन सर्वत प्रवहन्ती सर्वा नगरीमभिव्याप्य राजान्तिकमारूढवती। राजभटाश्च विचारणाय समभ्यागच्छन् व्यचारयश्च

नो रोगो न च वेदना न च शिला नोद्बन्धन नो विष
नो वा कण्ठनिपीडन खलजनैर्नो कण्ठवातस्तथा।
कस्मादेष गतस्सुधीरुपरति ज्ञात तदेतद् दृढं
स्वेन प्रेरितया परोपहतया निष्पीडितः कृत्यया।। ३५

नो चेत्कुतोऽत्र लिकुचा पतिता विदीर्णा·
हारिद्रकौङ्कुमरजांसि च सङ्कुलानि।
हन्तारुणानि कुसुमानि च सम्प्रकीर्णा
न्येषा च पुस्तकघटी निहिताऽत्र नीडे।। ३६

हन्त को वाऽत्र पुस्तके विषय परिकलनीय इति तां तालपत्रपुस्तक मुष्टि सूत्रनिबध्दामुन्मुच्य पठित्वा हन्त बगलाप्रयोगविधिरय करकङ्कण प्रायमिद शत्रुपराभवार्थ स्वप्रयुक्तया तत्र शात्रवतेज प्रतिहतया स्वदेव तया कृत्यारूपया बगलायैव स्वयं निपातितोऽयमिति कृत्यास्वभाव श्चायम् यत्प्रयोगोद्देश्य पुरुष परिपीडयति, नोचेत्प्रयोक्तारमेव कबली कुरुते। कृष्णे काशीराजप्रयुक्ता प्रह्लादे चण्डामर्कप्रयुक्ता च कृत्या अत्रोदाहरण भवतु। अन्यच्चात्र विवेचनीयं कतमस्मिन् पुसि प्रेषितेयं कृत्या स्यादिति। (इदमपि विदितप्रायमेव) अयमपि नात्यन्तदुरूहो विषय· प्रसक्ते परमदारुणे वादाहवे श्रीमन्तं वेङ्कटार्यमन्तरेण कस्मिन् कृत्या प्रयुक्ता स्यादिति वेङ्कटार्यसदनं समागत्य

महाशय कोऽस्या रजन्या सवृत्तो वृत्तान्त ?

वेङ्कटार्यः -

स्वप्नान्ते मम महिषो महोग्ररूपस्संदृष्टो बत ददृशे तथा प्रबोधे।
सत्रस्तो हयमुखदण्डक न्यबध्ना तत्पश्चात्स महिषोऽपि नश्वरोऽभूत् ।।

एतावज्ज्ञानाम्युदन्तमिति हयग्रीवदण्डक पठति। तत्रत्यवृत्तान्तस्य सवाद्येवात्रत्यो वृत्तान्त इति निवृत्य सर्व राज्ञे न्यवेदयन्।

माधवरायः -

हन्ताहमस्मि महत कलुषस्य कर्ता
यद्वल्गितस्य समभूत्फलमीदृगुग्रम् ।
हा रामशास्त्रिवचनं च नचाग्रहीषं
कर्तु ह्य एव स तु वादविराममैच्छत् ।। ३८

नेत पर जयपराजयनिर्णयान्तान्
वादान् कदापि तनवै ननु वैरदिग्धान् ।
इत्यास्थितश्शुभमति स जगाम नैज
मन्त·पुरं लुलितमानसहर्षणार्थम् ।। ३९

(सर्वे च यथायथ निष्क्रान्ता·)

इति वेङ्कटार्यविजयवैजयन्त्यां

सप्तमोऽङ्कः

अष्टमोऽङ्कः

(तत प्रविशति स्नातो धौताशुकधारी धृतोर्ध्वपुण्ड्र वेङ्कटाचलकटक मधिरोहन् एकाकी वेङ्कटार्य)

वेङ्कटार्यः - धन्योऽह इयता कालेन श्रीमद्वेङ्कटाचलकटकभुवि पदन्यास भाग्येन धन्यतमोऽपि भूयासमद्यैव त्रिलोकनाथे भगवति श्रीनिवासे स्वस्य भरविन्यासभागधेयेन। (ऊर्ध्वमवलोक्य) हन्त गगनमध्यमध्या रूढप्रायो भगवान् मयूखमाली। भरन्याससुमुहूर्तश्च प्राप्तप्राय गन्तव्यश्च इदानीमपि क्रोशमात्र पन्था। कि भगवत इज्यापूर्तिर्भवेदत्रान्तरे। मुहूर्ता तिपातशङ्कयैव हि सर्वमप्यान्दोलिकादिपरिच्छद सकलं च परिबर्ह सर्वाश्चानुयात्रिकान् शैलमूले परित्यज्य एकाकी शैलकटक मधिरोढु मारब्धवान्। अथापि इज्याकालातिपातशङ्का विसंस्थुलयति मे हृदयम्। हन्त

मासद्वयात्प्रचलितोऽजनिषि स्वदेशात्
श्री श्रीनिवासपदसारससेवनाय।
नित्यं ह्यवन्ध्यदिवसोऽभ्युपयामि चैव
पन्थानमेवमपि मां न जहौ त्वराऽद्य ॥ १

अथवा बहुजनसंवलितानि प्रयाणान्येवमेव भवन्ति। एकाकिना च सता न गन्तुं युज्यते गौरवशालिना।

मन्दाः केचित्कतिचिदलसाः केऽपि शीघ्रान्निकामा·
नित्यं केचित्कलहरसिका· केऽपि नित्यप्रकोपाः ।
इत्थं भूतैः पथि परिजनैर्हन्त यात्रा कथं स्या
देकाकी वा व्रजतु स कथं गौरवी भारवाही ॥ २

अथवा किमनुपयुक्तचिन्तया

जङ्घाद्वयबलेनैव सर्व निर्वोढुमुद्यतै ।
नोचेन्महान् प्रयासोऽयं सर्वोऽप्यफलतामियात् ।। ३

(इति रभसातिशयेन गत्वा भगवतश्श्रीनिवासस्य महाद्वारं प्रविशति। तत्र परिसमापितभगवदिज्याराधनान् भगवदर्चकान् स्वाभिमुखमापततः पश्यन्)

महाशया. कृपयाद्य श्रीनिवासस्य दर्शन कारयध्वम्। निवर्तध्वं च भगवत्सन्निधि प्रतीति मुहुर्मुहुरर्थयते।

अर्चकाः - भोभो· कस्त्वमुन्मत्त इव भासि।

आलये श्रीनिवासस्य पिहितद्वारतोरणे ।
पुनरुद्धाट्यते कि भोरायतेऽपि चतुर्मुखे ।। ४

(इति वदन्त. स्वस्वगृहान् गच्छन्ति।)

वेङ्कटार्यः-(भगवते क्रुध्यन् ध्वजस्तम्भमुपसृत्य भगवदभिमुखं स्थित्वा)

ऐश्वर्यमदमत्तोऽसि मां न जानासि केशव।
परैः परिभवे प्राप्ते मदधीना तव स्थितिः।। ५

(इति वदन् क्रोधेन ध्वजस्तम्भमाघट्टयति।)

(ततश्च)

स्वयमेव व्यशीर्यन्त देवद्वारस्य शृङ्खलाः।
तथोत्कीलनयन्त्रश्च विवृते च कवाटके।। ६

भगवदायतनद्वारबन्धनशृंखलाः सयावकमुद्रः द्वारोत्कीलनयन्त्रश्च शिथिलीभवति। कवाटे च स्वयमेवोद्धाटिते भवतः। ततश्च वेङ्कटार्यः महता सन्तोषेण अन्तः प्रविश्य भगवन्तं संसेव्य भरं च स्वीयं

स्वनिष्ठया संवत्सरमवधीकुर्वन्त्या आर्तप्रपत्त्या भगवति श्रीनिवासे समर्प्य कृतकृत्य. साञ्जलिबन्ध सानन्दबाष्प भगवन्तमभिष्टुवन् वर्तते। ततश्च स्वमाणवकमुखात्समाकर्णितवृत्तान्ता वैखानसा वेङ्कटार्य भर्त्स यन्त· सक्रोधसम्भ्रम पटाक्षेपेण भगवद्गर्भगृहान्त प्रविशन्ति।

तत्र कस्मिंश्चिदावेशमुखेन श्रीनिवास

रे रेऽर्चकास्त्यजत गर्जनतर्जनादि सोऽसौ महापुरुषमौलिरिहोपयात।
द्वार मयैव विवृतं घनशृङ्खलाढ्य सम्भावयध्वमिममद्भुतपण्डितेन्द्रम् ॥

अपि च समापतन्तमस्य परिवारं सम्यगाद्रियध्वम् इत्यादिशति। तत्रान्तरे

श्वेतच्छत्रं चामरे हेमदण्डे मुक्तागुच्छा प्रोज्ज्वलान्दोलिका च।
प्राप्तान्यासन् वैष्णवाना शते द्वे चिह्नैश्चान्यैस्स्वर्णकोटीरमुख्यै· ॥ ८

(ततश्चानुयोगपूर्वक तत्परिवारमुखेन सुरपुरवेङ्कटार्योऽयमिति विदित वृत्तान्ताः भयविस्मयसम्भ्रमानन्दै· किम्मीरितमानसा तमित्थमभि नन्दन्ति)

पाण्डित्यं यादृगेतस्य माहात्म्यमपि तादृशम्।
अहो श्री वेङ्कटार्योऽयं भाग्यैरध्यक्षितोऽधुना ॥ ९

(ततश्च वेङ्कटार्यः भगवदाज्ञानुसारेण वैखानसै· कुलशेखर स्थानसीमनि तुलसीदामशेषपटपञ्चशठकोपत्रिस्तीर्थप्रदानभगवच्छेषवस्त्र दानादिना बहू-कृत· तैरेव सज्जीकृतं आवासस्थानरत्नमभिगच्छति। ततश्च भगवदाल-यात्समुपनतैरमृतरससध्रीचीनैः अमृतविशेषैः परिवारेण सह कृतानुयाग भगवदुपभुक्तशेषैस्ताम्बूलीदलादिभिश्च परिपूतमुखःतत्रत्यान् भागवतान् नानाविधैस्संमाननाप्रकारैस्संमान्य तैश्च भगवद्ब्रह्मोत्सव पर्यन्तमत्रैव

सुखमास्वेति सप्रार्थितस्सानन्द ब्रह्मोत्स वानन्दानु भवायैव भगवति श्रीनिवासे समर्पितभरोऽह नित्यसूरिभिरिव भागवतै रपि तमेवार्थमनुशिष्ट. किमर्थ नाङ्गीकरवै इति तथैव सङ्कल्पते।)

भागवताः - हत्तीरांबावाजिरिममुदन्त वेत्स्यति चेदवश्यमागमिष्यति।

(तत प्रविशति ब्रह्मोत्सवसम्भारसविधानेच्छु भगवदास्थानसर्वाध्यक्ष विरागिशिरोमणिर्हत्तीराबावाजि)

हत्तीराम् - (वेङ्कटार्यमवलोक्य)

अहो महाभागचयाग्रयायी दिगन्तविश्रान्तविशालकीर्तिः ।
लक्ष्मीसरस्वत्यनुषङ्गसीमा नेत्रोत्सवस्सम्प्रति वेङ्कटार्य. ।। १०

(इत्युपसर्पति)

वेङ्कटार्यः - (तत्रत्यैर्निवेदितवृत्तान्त)

अहो महात्मा सकले च काले श्रीवाससेवाधिगतप्रभावः ।
विरागिरत्नं नयनद्वयी मे पीयूषवर्षैर्ननु सिञ्चतीव ।। ११

(इति प्रत्युत्थानादिना सम्भावयति)

हत्तीराम् - श्रीमन् पण्डितसार्वभौम भगवान् श्रीवासदेवोऽधुना
त्वां ब्रह्मोत्सवसेवनोत्कमनसं विज्ञाय हृष्यन्मनाः ।
त्वां नित्य परिवारवारसहितं ह्याराध्दुमाज्ञापय
त्स्वप्ने मां तत एव ते परिसरं प्राप्तोऽस्मि सुप्तोत्थित.।।१२

(तदाकर्ण्य तत्रत्याः सर्वे भागवता विस्मयन्ते बहूकुर्वन्ति च नितरां वेङ्कटार्यमहाशयं हृदयसीमासु)

वेङ्कटार्यः - शिरसि कृतं भगवदनुशासनम् परन्तु
यात्रायां सकुतूहलं भगवतो ज्ञात्वा वदान्याग्रणी-
श्श्रीमान् माधवरायभूपतिमणिस्साग्रेण लक्षेण माम् ।

मुद्राभिः परिपूजयन्नचकथद्भूयोऽप्यह प्रेषयै
कार्य चेत्तव मुद्रिकाभिरिति मा सेय कृपा श्रीपते ।। १३

अतस्समीचीनस्थानमात्रप्रतिपादेन परिपालनीय भगवदनुशासनम् अहमपि भगवन्त इत्थमेवाभ्यर्थये।

हत्तीराम् - देवदेवो भगवान् श्रीनिवास भवदीयकरतलगता सालभञ्जिका। भवान् यथा चालयति तथा चलति। न केवलं भवत एवैवमयं पुरा भवत्पितृव्यपादश्श्रीनिवासमहादेशिकस्समागतस्तदाप्यसौ एव मेव आवेशमुखेन तस्मै सर्वविधसमादरं समादिष्टवान्।

वेङ्कटार्यः- (सपुलकं साञ्जलिबन्धं च) विरागिमणे प्रपञ्चय किञ्चिदत्रा गतस्य श्रीनिवासमहादेशिकस्य प्रवृत्तमितिवृत्तम्।

हत्तीराम् - सकलकलाविचक्षणचक्रचूडाचुम्बितचरणारविन्दश्श्रीमान् श्रीनिवासदेशिकमणि कदाचिदत्र भगवन्तं सिसेविषुरागत·। सोऽपि परानुवृत्तिनिर्व्यपेक्षया यावदपेक्षितपुञ्जीकृतया सम्पूर्णया धनजन सम्पत्त्या समागतः। तमपि सर्वाभि· विधाभिरभिरादद्धुमादिष्टवानावेश मुखेन भगवान् श्रीनिवासः। सोपि स्थानप्रदर्शनमात्रोपचाराङ्गीकारेण भगवदनुशासनं शिरसि सगौरवं कुर्वन् अस्माभिश्च सर्वविधाभि स्संमाननाविधाभिर्भगवत्सन्निधौ संमानित: अनुदिनमहर्दिव भगवन्त मुपतिष्ठमान· कतिचिदहान्यत्र समवात्सीत्। तदा अत्रत्यास्सर्वेऽपि पण्डितास्समागत्य तेन सह सल्लप्य सन्तुष्य संश्लाघ्य स्वस्वावासान भजन्।

किञ्च यः किल सदा

अन्योन्यग्रथिताग्रबाहुपटलै· पार्श्वद्वयावस्थितैः
शिष्यैस्सम्परिकल्पते घनभुजा मध्याख्यवीथ्यां स्वयम् ।

एकाकी प्रचलन् कुशाग्रधिषणष्षट्तन्त्रपारङ्गत
स्सन्ध्यावन्दनमारचय्य पुनरप्यायाति नित्यं गृहान् ।। २४

तदानींमत्र बालसरस्वतीबिरुद अभिमन्युरिव अष्टादशवार्षिक एव सकलकलाप्रचण्ड कश्चिद्दक्षिणकलाकुलोत्पन्न· तं पण्डितकुलचण्डभानुं श्रीनिवासमहादेशिकं दिदृक्षुस्सायन्तनीं सन्ध्यामभिवन्दितुमिव ततः पूर्वमेव सायं सन्ध्यावन्दनव्यापृतेन श्रीनिवासमहादेशिकेन समधिष्ठितां श्री स्वामिपुष्करिणीमभिपेदे।

वेङ्कटार्यः - योऽसौ श्रीमद्रहस्यत्रयसारखण्डने प्रवृत्त तेन दोषेण झडित्येव दिष्टान्तं गत इति श्रूयते।

हत्तीराम् - अथ किम्।

वेङ्कटार्यः - ततस्तत·।

हत्तीराम् - तदानीं हि तयोस्सल्लापसन्दर्भश्रवणसाभिलाषा बह्वी पण्डितमण्डली तत्र सवलिता।

वेङ्कटार्यः - ततस्तत ।

हत्तीराम् - ततस्स बालसरस्वतीनामा सन्ध्यावन्दनं समाप्य समनन्तरं शिष्टवन्दनसमुदाचारमनुरुन्धानस्समागत्य श्रीनिवासमहादेशिकमवन्दत। श्रीनिवासदेशिकोपि कृतपुनर्वन्दनः मध्यस्थप्रार्थनया कञ्चि त्कालं तत्रैव समुपविष्टः।

वेङ्कटार्यः- ततस्तत·।

हत्तीराम् - ततस्सोऽयं बालसरस्वतीनामा चतुर्ष्वपि शास्त्रेषु दुरूहघट्टेषु पूर्वोत्तरग्रन्थवैघट्यविषयकान् कांश्चन संशयानप्राक्षीत्।

वेङ्कटार्यः - ततस्ततः।

हत्तीराम् - श्रीनिवासमहादेशिकस्तत्र पूर्वोत्तरग्रन्थयोरन्यथार्थकता

मुपवर्णयन् सशयोदयमेव निराचष्ट।

वेङ्कटार्यः - ततस्तत ।

हत्तीराम् - ततस्स बालसरस्वतीनामा सन्तुष्य गृह प्रविष्ट पृच्छकेभ्य श्श्रीनिवासमहादेशिक अवतारपुरुषं अप्रतिद्वन्द्वपाण्डित्यमभ्याचष्ट। श्रीनिवासदेशिकोऽपि महाबुध्दिमानिति त बहुधा प्रशशास। तत· प्रभृति श्रीनिवासमहादेशिकस्य कीर्ति शारदचन्द्रिकेव इम देशमलङ्करोति।

वेङ्कटार्यः - (सानन्दबाष्पम्) महामते विरागिरत्न अमृतधारावर्षेण मदीयं श्रवणयुगलमापूरित भवता, श्रीनिवासमहादेशिककरुणयैवाहं मनुष्यस्सवृत्त । भगवतो देवाच्छ्रीनिवासादपृथग्भूतो मम श्रीनिवास महादेशिक । श्रुणु तस्य महादेशिकस्य मद्विषयिणी करुणां पुण्यराजधान्यां प्रवृत्ते महति पुरुषोत्तमशास्त्रि वादकोलाहले भवितव्यताया कथ भावं परामृशति प्रथमदिन एव स्वप्नदर्शनं गतोऽय महादेशिकः।

प्रवृत्तोऽयं महाघोरो वत्स वादाहवो महान् ।
प्रतिवाद्यत्र निर्यत्नस्त्वयि कृत्यां प्रयोक्ष्यते।। १५

प्रतिहन्या हयग्रीव तेजस्सधुक्षणेन ताम् ।
मा भैषीरत्र ते भूयान्न कदापि पारभव।। १६

इति मामाभाष्य अदृश्यो बभूव। तथैव हि प्रतिवादिना कृत्या प्रयुक्ता प्रतिहता च मया हयग्रीवतेज प्रभावेण। एवं सम्बोधित· प्रतिवक्ति स महादेशिकः। अपरां च कथां श्रुणु।

कम्पसमुद्राग्रहारवासी कौशिकान्वयः कृष्णमाचार्यनामा महापन्डितः श्रीनिवासमहादेशिकविरचितं माध्वकुलावतंसव्यासरायकृत चन्द्रिकाख्यग्रन्थखण्डनरूपं तत्त्वमार्ताण्डनामकं प्रबन्धरत्नं पिपठिषु-

स्सुरपुरनगरीमभ्यगच्छत्। तदा च अहं दिग्विजयार्थं पुण्यराजधानी मध्यतिष्ठम्। सा नगरीवैकुण्ठमलङ्कृतवता श्रीनिवासमहादेशिकेन विरहिता चन्द्रिकाविरहिता शारदशर्वरीवावर्तत। स च महापण्डित विफल मनोरथया चिन्तयाऽऽक्रान्तश्श्रीनिवासमहादेशिकं प्रार्थय मानस्ता रजनी मधिशिश्ये। प्रभातप्राये तद्रजनीचरमभागे स्वप्नदशा दत्तदर्शन श्रीनिवास महादेशिक· भो विद्वदग्रेसर कौशिककृष्णमार्य

पुण्याभिधाननगरीं प्रतियाहि शीघ्रं
मञ्ज्यायसो गुरुवरस्य तनूभवोऽस्ति।
त्वां तत्र पाठयति दुर्मतधूमकेतु
र्धीमान् दिनैः कतिभिरेव हि वेङ्कटार्य·।। १७

इत्यादिश्य किलान्तरधात्। स च कृष्णमाचार्य·परेद्यन्येव सुरपुरान्निर्याय पर्यायेणातिलङ्घितद्राघिष्ठमार्गः शनैश्शनै पुण्यराजधान्या सन्न्यदधात्। तदानीं किल मदीयस्वप्ने श्रीनिवासमहादेशिकः।

वत्स कश्चिद्विपश्चित्त्वामुपेष्यति दिनेऽधुना।
तमादृत्य प्रवर्तेथा· तत्त्वमार्ताण्डपाठने ।। १८

इति सादरमादिदेश। तत. प्रबुद्धस्सन् अद्राक्षमहमुदयन्तं पूर्वाचल शिखरसीम्नि भगवन्तं रश्मिमालिनं तेन सद्य. फलोदय. स्वप्न इति निश्चिन्वन् तस्मिन् दिने सर्वानपि भगवतान् सम्भोज्य स्वयमुभुञ्जान एव आमध्याह्नपरिवर्तनं तं स्वप्नपूरुषं प्रतीक्षमाणोऽवर्तिषि। ततश्च प्रतीच्यां किञ्चिल्लम्बमाने दिवाकरबिम्बे।

अदृश्यत समागच्छन् कश्चिद्भागवतोत्तमः।
कृताह्निकः प्रसन्नात्मा श्रान्तः पुस्तकभारतः।। १९

तस्य दर्शनमात्रेणैव हर्षोत्फुल्ललोचनोऽर्घ्यपाणिरहम्

समागच्छ महाप्राज्ञ प्रतीक्षे त्वा कृतादरः।
श्रान्तोऽसि भुक्ष्व विश्रम्य पुनीह्यस्मान् महामते।। २०

इत्यर्घ्यपाद्ये समर्प्य दर्भासनमासादयं स च पादौ प्रक्षालयन्नेव परवशोत्पन्नप्रमोदबाष्पः आश्चर्यरसनिमग्नमानस उपान्तवर्तिना मुखेन परिज्ञात मामकनामधेयः सरभसमुत्तरीयसंवेष्टितकटितट प्रतिवन्दनप्रवृत्तं मां शपथशतेन प्रतिरुध्य स्वय मुहुर्मुहु· प्रणमन् बलादस्माभिस्त्याजित प्रणामातिप्रशसः दर्भासन विहाय भूमावेवोपविष्टः साञ्जलिबन्ध मिदमुवाच।

आश्चर्य महदिदमद्य मत्प्रतीक्षा कस्माद्वो मम विदिता कथं च वार्ता।
केनापि ह्यविदितनामगोत्रिणो मे को वाऽय ननु विभवो ह्यभूतपूर्वः।२१

ततश्च मयैवमुत्तरितम्

दिव्यदृष्टिसमेताना सविधे स्यात्किमद्भुतम् ।
दिव्यदृष्टिश्च नस्साक्षाच्छ्रीनिवासगुरूत्तमः ।। २२

अद्य उदयाचलचूडाचुम्बिनि भगवति मरीचिमालनि श्री श्रीनिवास महादेशिक· विरचितस्वप्रदर्शन· मामित्थमवोचत्।

वत्स कश्चिद्द्विपश्चित्त्वामुपेष्यति दिनेऽधुना।
पाठयेथास्तमादृत्य तत्त्वमार्ताण्डमन्वहम् ।। २३

इति तमेव स्वाप्नं श्लोकमुदैरिषम्। आवोचं च अवश्यमेव तत्त्वमार्ताण्डं पाठयिष्यामीति। ततश्च स पण्डितवरेण्य· नयनाभ्यां प्रवहदानन्दाश्रुधारः शिरस्यञ्जलिमाबध्नन् कतिचन क्षणान् प्रवृत्तवाक्स्तम्भः समनन्तर मित्थमभाणीत्।

अहो श्रीवासार्यो गुणखनिरहो अस्य करुणा
प्यहो सौशील्यश्रीः परिणतमहो जन्म सफलम्।
यतो दासायासौ हितमुपदिशन्नद्भुततर
तथाऽत्रापि स्वप्नात्सुकरमकरोत्कार्यमनघ.।। २४

सर्वथा मम भाग्यं फलितम्। अयं हि श्रीनिवासमहादेशिक· सुरपुर नगरे इतिकर्तव्यतामौढ्यादतीव परितप्यमानमानस दासं भवन्निकट गमनाय स्वप्नदर्शने समादिश्य तत्तादृशवैभववैदुषीसीमा श्रीमान्वेङ्कटार्य· पुण्यग्रामपर्यन्तगमनेऽप्यन्तत मां सम्भाषयेद्वा न वेति चिन्तयमानस्य मम सर्वसशयप्रशान्तये आगमनात्प्रागेव लीलाविभूतिस्थितिदशायामिव एव सर्व समीकृत्य सर्वथा मामनुगृहीतवतस्तस्य देशिकस्य महिमान इयत्तया परिच्छेत्तुमपि न शक्नोमि। किमुत वर्णयितुमिति विस्मया-नन्दसिन्धुसङ्गमसम्पोपूयमानमानस तम् अहमपि वेलातिगं विस्मयमान आतिथेय्या सम्यक्समाराध्य श्रीनिवासदेशिकसमादेशगौरवेण तत्त्व मार्ताण्डग्रन्थं सरहस्यं सोपबृहणं सत्वरमेव समध्याप्य सम्भाव्य च सवै माधवरायसभाया ,सर्वाधिकतया तं पुनरपि स्वदेशायप्राहिणवम्। स च स्वदेशे सर्वैरपि सर्वोत्तरतया सम्मान्यमानस्समुत्किरति सर्वतो दिश श्रीनिवासमहादेशिकस्य कीर्तिचन्द्रिकाम्। अत्रापि तस्य महादेशि-कस्य यशश्चन्द्रिकाव्याप्तिमाकर्ण्य सर्वथा सतुष्टोऽस्मि।

हत्तीराम् - महाप्राज्ञ तस्य महादेशिकस्य यशश्चन्द्रिकां स्वीय यशश्चन्द्रिकया समुपबृंह्य सहस्रधा समुत्तेजितवानसि। अस्मिन् भगवतो ब्रह्मोत्सवे ब्रह्मरथेन भवन्तं सम्भावयते भगवन् श्रीनिवासः।

(इति बलात्कृत्य ब्रह्मरथे समावेशयति।)

तत्रत्या सर्वापि पण्डितमण्डली-

श्रीमन् पण्डितसार्वभौम भवता सिध्दान्तनिर्धारणे
यावत्साहसमास्थित न कृतवास्तावद्यतीन्द्रस्स्वयम् ।
नो वा श्रीनिगमान्तदेशिकमणिस्त्रय्यन्तकोटीरवान्
द्वैताद्वैतपदत्रवाश्च पुरुषः कोवाऽभवद्भूतले ॥ २५

तस्माच्छ्रीवासदेवस्य निदेशात्सकला जना·।
ब्रह्मन् ब्रह्मरथेन त्वा भावयन्ति समुत्सुका ॥ २६

(इति चतसृषु वीथिषु ब्रह्मरथं सञ्चार्य भगवन्मन्दिरद्वारदेशे वेङ्कटार्य मवतार्य श्रीनिवासदेवस्य सन्निधि नीत्वा भगवन्नीराजनानन्तरं भगवच्छेषभूततुलसीदामशेषपटपञ्चशठकोपत्रिस्तीर्थदान शेषवस्त्रदानादिना सम्भाव्य सपुष्पवर्ष भगवद्रामानुजसिध्दान्तनिर्धारणसार्वभौमबिरुदेन तं बहूकुर्वन्ति।)

तदानीमर्चकमुखेन **श्रीनिवासः** - वत्स वेङ्कटार्य कि ते भूयः प्रिय मुपहरामि।

वेङ्कटार्यः - (साञ्जलिबन्धम्) भगवन्नितःपरमपि प्रियमस्ति। तथाहि

दर्पोदग्रमहार्घहैतुककथाव्याप्तासु गोष्टीषु न
स्सर्वत्रैव जयं वितीर्य महती कीर्तिः प्रतिष्ठापिता।
मुक्तिश्चापि दि दित्सिता निरुपमा निर्दु·खगन्धोदया
नित्यानन्दमयी च मे किमपरं संप्रार्थनीयं मम ॥ १७

तथापीदमस्तु

(भरतवाक्यम्)

निर्दोषनित्यमधुराणि निरामयानि
शास्त्राणि नित्यसुभगानि जयन्तु लोके ।
नित्यादृता नृपतिभिस्सुहृदशां सभाश्च
वाक्सौरभी च सुभगा सतत कवीनाम् ।। २८

(निष्क्रान्तास्सर्वे)

इति वेङ्कटार्यविजयवैजयन्त्यां

अष्टमोऽङ्कः

समाप्तमिदं नाटकम्

वेङ्कटार्यविजयवैजयन्ती

Venkaṭāryavijayavaijayantī

By

TIRUMALA BUKKAPAṬṬAṆAM ŚRĪNIVĀSĀCĀRYA

Editor

Prof B. RĀMA RĀJU

Other Samskṛt works edited

1 Vasucaritram by Kālahastikavi - 1964

2. Jāmbavatīpariṇayam by Śrīkṛṣṇadēvarāya–1969

3 Śṛngāraśekharabhāṇam by Abhinvakālidāsa – 1969

4 Rāmāyaṇasāratilakam by Madhuravānī – 1972